

VESITEITÄ KYLIIN JA KIRKOLLE

Ähtärin kulttuuriympäristöohjelma

Riitta Jaakkola

VESITEITÄ KYLIIN JA KIRKOLLE

Ähtärin kulttuuriympäristöohjelma

Riitta Jaakkola

Kansikuvassa Vehmasmäen pihapiiri
Takakannen kuvassa Kivimäen aittoja Liesjärventien varressa

Valokuvat: Riitta Jaakkola, ellei toisin mainita
Kartat ja piirrokset: Riitta Jaakkola
Julkaisulupa: Maanmittauslaitos, Lupanro: 447/MML/09
ISBN 978-952-99465-2-5
Ykkös-Offset Oy, Vaasa 2009

Sisällys

Tervehdyssanat 5

1 Työn lähtökohdat ja sisältö..... 7

 Rakennetun ympäristön inventointitilanne 8

 Osallistava suunnittelu ja tiedotus..... 9

 Kulttuuriympäristökasvatus – maastoretkiä, kyläkierroksia ja haastatteluja 10

 Mitä on kulttuuriympäristö? 11

 Mikä on kulttuuriympäristöohjelma ja miksi se laaditaan? 11

2 Luonnonmaisema kulttuurimaiseman perustana 12

 Yleistä 12

 Maisema ja pinnanmuodot..... 12

 Kallioperä..... 14

 Maaperä..... 14

 Vesistöt 15

 Kasvillisuus 15

OSA I Menneisyys 16

3 Ähtärin kulttuuriympäristön kehittyminen 16

 Kivikauden ähtäriläiset olivat suomusjärveläisiä 16

 Kiinteä asutus syntyy kaskeamalla..... 16

 Omaksi kappeliksi, seurakunnaksi ja kunnaksi 18

 Isojako levittää asutusta 19

 Viljelyä, kaskisavua ja tervanpolttoa..... 20

 Tiestö kehittyy ja yhdistää 21

 Rautatie vauhdittaa kehitystä 22

 Teollistumisen aika 22

 Koulut ja seurantalot tuovat valistusta kylille..... 23

 Ähtäri lomanviettäjien ympäristönä 24

 Kauppa vilkastuu 25

OSA II Nykyisyys 26

4 Arvokkaat inventoidut kulttuuriympäristöt 26

 Arkeologinen perintö 28

 Maisema-alueet 30

 Rakennetut kulttuuriympäristöt 30

 Perinnebiotoopit 31

5 Kulttuuriympäristöjen kirjoa Ähtärissä 36

 Rakennusmateriaalit ja –tekniikat 36

 Talonpoikainen pihapiiri..... 39

 Talonpoikaistalot ja pienasumukset 42

 Kirkolliset ympäristöt 56

 Virkatalot, hoitolaitokset ja taiteen ympäristöt 58

 Rautatieympäristöt..... 60

 Matkailun ympäristöt 65

 Kehittyvä tuotanto ja teollisuus..... 71

 Koulut..... 75

 Vapaa-ajan ympäristöt..... 80

6 Kulttuuriympäristökohteita kylissä ja rannoilla 84

 Ähtärin kirkonseutu 85

 Ähtärin keskusta 91

 Mustikkavuori..... 98

 Peränne..... 102

 Myllymäki 111

 Rämälä 118

 Rintala 121

 Niemiskylä..... 122

OSA III Tulevaisuus 127

7 Kulttuuriympäristön hoito..... 127

 Maisema..... 127

 Rakennettu ympäristö..... 130

 Kiinteät muinaisjäännökset ja niistä huolehtiminen 134

 Perinnebiotooppien hoito 135

 Vastuu jokaisella, talkoohenkeä tarvitaan 136

 Kaavoituksen keinot..... 137

 Rakennusjärjestys ja rakennusvalvonnan rooli 138

8 Kulttuuriympäristöstrategia..... 139

 Kaavoitus ja maankäyttö, rakentamisen ohjaus..... 140

 Yhteistyö 141

 Ympäristökasvatus ja -valistus 142

 Arkeologinen kulttuuriperintö 144

 Maisema..... 145

 Rakennettu ympäristö..... 146

 Perinnebiotoopit 147

 Taloudelliset resurssit, elinkeinot, hankkeet 148

 Mahdollisia hankeaihioita, hankkeen osia ja teemoja..... 149

 Kirjallisuutta ja lähteitä 154

 Liite 1 kulttuuriympäristön tila - Nelikenttäanalyysi 156

Ähtärin kaupungintalo

Risto Kyrö

Tervehdyssanat

Ähtärin vaakunassa on kaksi nuolta ristikkäin ja päällikkeenä paaluittain kolmas nuoli. Nuolet symboloivat kolmea heimoa – eteläpohjalaisia, hämäläisiä ja savolaisia – jotka ovat vaikuttaneet Ähtärin pysyvän asutuksen syntyyn. Asutuksen syntyhistoria ja kuntamme sijainti kolmen maakunnan rajalla ovat vaikuttaneet siihen, että ähtäriläinen kulttuuriympäristö on omaleimainen ja muodoiltaan poikkeuksellisen rikas verrattuna muuhun Etelä-Pohjanmaahan.

Kulttuuriympäristön merkitys kunnan identiteetille, elinkeinoelämän kehittämiselle ja matkailulle on yleisesti tunnustettu. Tilanteessa, jossa kuntakenttä on voimakkaan rakenteellisen muutoksen kourissa, kulttuuriympäristöllä ja sen hoidolla on erityisen tärkeä tehtävä paikallisen identiteetin luojana ja säilyttäjänä.

Kulttuuriympäristön tuntemuksen asema on korostunut myös uudistetun lainsäädännön ja eri ohjelmien myötä. Valtioneuvoston päättämässä alueiden käytön valtakunnallisissa tavoitteissa kulttuuri- ja luonnonperintöä sekä virkistyskäyttöä ja luonnonvaroja koskevia keskeisiä tavoitteita ovat mm. kansallisen kulttuuriympäristön ja rakennusperinnön säilyminen, arvokkaiden luonnonalueiden ja niiden monimuotoisuuden säilyminen sekä luonnon virkistyskäytön ja luonto- ja kulttuurimatkailun edistäminen.

Kulttuuriympäristön vaaliminen ei ole yksistään julkisen vallan asia. Historian ja kulttuuriperinnön vaaliminen on meidän jokaisen velvollisuus menneitä ja ennen kaikkea tulevia sukupolvia kohtaan. Koska vastuu kulttuuriympäristöstä ja -perinnöstä kuuluu kaikille, täytyy niitä koskevaa tietoa olla helposti saatavilla. Tähän haasteeseen nyt laadittu Ähtärin kulttuuriympäristöohjelma ”Vesiteitä kyliin ja kirkolle” pyrkii vastaamaan.

Kulttuuriympäristöohjelman laatimisen ovat rahoittaneet Ähtärin kaupunki, Länsi-Suomen ympäristökeskus ja Euroopan aluekehitysrahasto. Työtä on ohjannut laaja Länsi-Suomen ympäristökeskuksen, Etelä-Pohjanmaan liiton, Etelä-Pohjanmaan TE-keskuksen, Etelä-Pohjanmaan maakuntamuseon, Museoviraston, Ähtäri Seuran ja Ähtärin kaupungin edustajista koottu asiantuntijaryhmä. Kunnan asukkaat ovat voineet osallistua ohjelman laadintaan lukuisissa esittely- ja keskustelutilaisuuksissa. Haluamme kiittää ohjausryhmän jäseniä hankkeen eteen tehdystä työstä. Erityiset kiitokset niille Ähtäri Seuran ja kyläkuntien aktiiveille, jotka ovat merkittäväällä tavalla vaikuttaneet ohjelman syntymiseen keräämällä paikallista tietoa, kommentoimalla ja tarkistamalla käsikirjoituksen. Erityiskiitos ohjelman laatijalle, maisemasuunnittelija Riitta Jaakkolalle, jonka merkittävä työpanos on tuottanut erinomaisen lopputuloksen.

Kari Heikkilä
kaupunginjohtaja

Risto Kyrö
ohjausryhmän puheenjohtaja

Kesämaisema Montinlahden itärannalta

1 Työn lähtökohdat ja sisältö

Ähtärin kulttuuriympäristö on kehittynyt vesireittien varrelle Suomenselän maisemiin, usean maakunnan vaikutuspiiriin. Ihmiskäden jälki näkyy monipuolisina ympäristöinä: viljelymaisemissa vesistöjen varsilla ja mäkien laella, rakennuskannan paikallisissa erityispiirteissä kuten teollisuus- ja rautatieympäristöinä sekä monipuolisena arkeologisena perintönä. Peränteen viljelty kulttuurimaisema, kirkonseutu, tehdasmiljööt, rautatieympäristöt ja metsäopetuksen Tuomarniemi - Ähtärin kulttuuriympäristöistä keskeisimmät - on luokiteltu valtakunnallisesti arvokkaiksi.

Ohjelman taustalla on vuoden 2000 alusta voimaan tullut maankäyttö- ja rakennuslaki (MRL), joka edellyttää kulttuuriperinnön huomioon ottamista kaikessa maankäytön suunnittelussa ja rakentamisessa. Kaavahankkeissa tämä toteutetaan laatimalla käynnistysvaiheessa osallistumis- ja arviointisuunnitelma, hyvällä tiedottamisella, kuulemisilla ja keskustelutilaisuuksilla. Arvioitavia kaavan keskeisiä vaikutuksia ovat mm. vaikutukset maisemaan ja kulttuuriympäristöön. Vaikutusten arviointi ilman riittäviä tietoja kulttuuriympäristön kehittymisestä, nykytilasta ja sen erityispiirteistä sekä arvoista, on vaikeaa.

Kaupunginhallitus asetti työryhmän laatimaan Ähtärin kulttuuriympäristöohjelmaa toukokuussa 2005. Hankkeena ohjelman laadinta käynnistyi tammi-kuussa 2007 ja päättyi keväällä 2008.

Kulttuuriympäristöohjelma kokoaa yksin kansiin tietoa Ähtärin kulttuuriympäristöstä ja ohjelmoi sen tulevaisuutta. Ohjelmatyöhön liitettiin rakennetun ympäristön koko kuntaa kattava kartoitus ja jatkoinventointien ohjelmointi. Tehdyn kartoituksen pohjalta inventoitiin 20 eri tavoin merkittävää kulttuuriympä-

Kirsi Forsman

Hankekokouksissa pohdittiin mm. julkaisun sisältöä ja kuvitusperiaatteita

ristöä. Yhteistyö koulujen kanssa jo hankkeen valmisteluvaiheessa oli osa hanketta, valmistunut kulttuuriympäristöohjelma on tietopaketti opetukseen. Asukkaat osallistuivat hankkeen yleisötilaisuuksiin ja ottivat henkilökohtaisesti yhteyttä hankesuunnittelijaan. Hanketta esiteltiin sen eri vaiheissa paikallis- ja maakuntalehdissä sekä alueradiossa.

EU-rahoitteisen hankkeen ohjausryhmään kuuluivat rahoittajia edustavat maakuntasuunnittelija Timo Lakso Etelä-Pohjanmaan liitosta ja erikoissuunnittelija Tapani Lehtoluoto sekä kehityspäällikkö Riitta Kankaanpää-Waltermann Länsi-Suomen ympäristökeskuksesta. Asiantuntijoina ohjausryhmään kuuluivat arkeologi Kaisa Lehtonen ja rakennustutkija Tuija Mikkonen Museoviraston Vaasan toimipisteestä, maakunta-amanuenssi Risto Käsälä Etelä-Pohjanmaan maakuntamuseosta sekä ympäristöpäällikkö Veikko Jokela Etelä-Pohjanmaan TE-keskuksen maaseutuosastolta. Ähtäri - Seuraa hankeryhmässä edusti lehtori Arja Larja ja kotiseutuneuvos Liisa Tallbacka. Ähtärin kaupunkia edustivat hankeryhmän puheenjohtaja, suunnitteluinsinööri Risto Kyrö, ympäristösihteeri Pekka Vasikkaniemi ja 20.11.2007 alkaen vt. ympäristösihteeri Kirsi Forsman, nuoriso- ja kulttuuritoimen johtaja Ulla Akonniemi, matkailusihteeri Irma Kuoppala sekä vt. rehtori Jorma Yli-Kaatiala. Ähtärin kaupunki toimi hankkeen vastuutahona ja hallinnoi hanketta. Ohjausryhmä hyväksyi työn yleislinjat sekä valvoi työn kirjoitus- ja toimitustyötä.

Rakennetun ympäristön inventointitilanne

Ohjelmatyön käynnistyessä inventoitua rakennustietoa oli Ähtärissä niukasti. Peränteen rantaosayleiskaavatyön yhteydessä oli inventoitu Perännejärven ympäristöstä 69 rakennuskohdetta sekä Mustikkavuoren asemakaavatyön yhteydessä 13 kohdetta. Lisäksi tietoa rakennetusta ympäristöstä oli kertynyt

Museoviraston teettämän Vääräkosken tehdasalueen rakennushistoriallisen selvityksen yhteydessä. Valtakunnallisesti merkittävien kulttuuriympäristöjen osin melko niukkoja tietoja oli Museovirastossa lisäksi Myllymäen ja Inhan asemaympäristöistä sekä Tuomarniemestä ja Inhan ruukista. Muutoin Ähtärin rakennuskanta oli inventoimaton.

Kulttuuriympäristöohjelma laadittiin lähtökohdat huomioiden tiukalla aikataululla ja budjetilla. Hankkeen käynnistyessä oli välttämätöntä muodostaa yleiskuva Ähtärin rakennetusta ympäristöstä. Siksi päädyttiin kartoittamaan yleispiirteisesti ja mahdollisimman kattavasti koko kunnan rakennuskanta. Kartoitus rajattiin asuin- ja päärakennuksen rakentamisaikakohdan mukaan ennen vuotta 1940 rakennettuihin kohteisiin. Jälleenrakennuskauden rakennuskantaa tarkasteltiin alueittain ja yksittäisiä pihapiirien vanhoja rakennuksia, kuten talonpoikaisia aittoja, liitettiin kartoitukseen. Tulokset vietiin pääosin Museoviraston ylläpitämään tietokantaan. Kartoitustyön ohella laadittiin myös jatkoinventointien kiireellisyysluokitus rakennuskohteittain. Työ tehtiin pääosin talvella 2007. Moni rakennuskohde, tyypillisesti pienasumukset ja jälleenrakennuskauden rakennuskanta harvaan asutuilla alueilla, oli kylmillään – eikä näihin kohteisiin ollut talvella pääsyä. Paikoin kartoitusta voitiin täydentää keväällä 2007 ja 2008. Kartoitus ei kuitenkaan ole kattava. Sen pohjalta laadittu inventoinnin ohjelmointi tallennetaan kunnan rakennusvalvontaan. Se on luonteeltaan suuntaa antava ja sitä hyödynnetään jatkossa käytettävissä olevien resurssien mukaan esimerkiksi kaavahankkeiden tarpeisiin.

Kartoitusten pohjalta poimittiin hankkeen toimesta inventoitaviksi ja kulttuuriympäristöohjelmassa esiteltäviksi 20 eri tavoin merkittävää rakennettua ympäristöä. Osassa inventointeja arvioitiin rakennusten kunto, kuvattiin omistajille korjauseriaaiteita ja an-

nettiin korjausneuvontaa. Inventoinnit teki konsulttityönä arkkitehti Anneli Vehkaniemi kesän ja syksyn 2007 aikana. Ähtärin kaupungin osuus samanaikaisista nk. EPO-hankkeen¹ inventoinneista oli Mustikkavuoren asemakaavainventointi vuodelta 2006 sekä neljän maastotyöpäivän inventointipanos Myllymäellä, keskustassa ja kirkonseudulla.

Julkaisussa ja sen aluekohtaisissa esittelyissä painottuu Ähtäriin eri puolilta koottu inventointitieto ja sen määrä. Esittely keskittyy alueisiin, joista on toistaiseksi koossa riittävän kattava inventointitieto. Alueilta, joilta tarkempaa inventointitietoa on niukasti, on poimittu yksittäisiä kohteita esitettäväksi kappaleessa 5. Puuttuvia tietoja on pyritty eri yhteyksissä täydentämään. Kyläkansiot ja kyläkirjat, joihin kylien asukkaat keräävät muistitietoa, valokuvia, haastatteluja jne. tarjoaisivat jatkossa erinomaisen aineiston kylien kulttuuriympäristötiedon tarkentamiseen.

Osallistava suunnittelu ja tiedotus

Työn aikana pidettiin kaksi yleisötilaisuuksien sarjaa. Ensimmäiset viisi tilaisuutta järjestettiin hankkeen alkuvaiheen kartoitusten valmistuttua kesä-heinäkuussa 2007 Peränteellä, Myllymäellä, Ähtärinrannalla, Inhassa ja Ähtärin keskustassa. Ohjelman luonnosvaiheessa tammikuussa 2008 järjestettiin kolme yleisötilaisuutta Inhassa, Peränteellä ja Ähtärin keskustassa. Tilaisuudet olivat luonteeltaan hankkeen esittely- ja keskustelutilaisuuksia, joissa esiteltiin pai-

kallista kulttuuriympäristöä ja sen erityispiirteitä sekä koottiin ja tarkennettiin asukkaiden käsityksiä ja tietoja omasta ympäristöstään sekä koottiin mahdollisia kehittämisideoita. Hankevetäjä piti hankkeen loppuvaiheessa myös vastaanottoa Ähtärissä. Ajankohdista tiedotettiin ja asukkaat saivat näin mahdollisuuden tavata ja keskustella kulttuuriympäristöohjelmaan liittyvistä asioista henkilökohtaisesti.

Kartoitettuja kylälaisten mielipiteitä olivat mm.: mitkä paikat ja maisemat ovat erityisen kauniita, mitä kohteita haluat ainakin/vähimmillään esiteltävän kylästäsi kulttuuriympäristöohjelmassa, mikä on yleisesti kaunista / rumaa kylälläsi, mitkä asiat uhkaavat kylääsi ja sen kylämaisemaa, missä ovat mahdolliset ongelmapaikat ja mitä niille pitäisi tehdä. Kyläilloissa kartoitettiin myös kyliltä nousevia konkreettisia hankkeita ja kehittämisideoita sekä koottiin terveisiä kaupungin suuntaan.

Kulttuuriympäristön tilaa kartoitettiin myös nelikenttäanalyysin (SWOT) avulla. ➤ Yhteenveto on koottu sivuille 156-157.

Yleisötilaisuuksien lisäksi kaupunkilaisia haastateltiin eri yhteyksissä. Kohtaamiset valokuvausmatkoilla toivat työhön mukaan tietoja ja näkemyksiä. Suorat yhteydenotot ohjelman laatijaan olivat runsaita. Kulttuuriympäristöohjelman laatimista on selostettu hankkeen eri vaiheissa tiedotusvälineissä ja kunnan kotisivuilla.

¹ Etelä-Pohjanmaan kulttuuriympäristötiedon inventointi- ja inventointitiedon hallinnointihanke

- Valmis kulttuuriympäristöohjelma tallennetaan PDF-tiedostona Ähtärin kaupungin sivuille

Kulttuuriympäristöohjelmaa esiteltiin asukkaille kyläilloissa Ähtärin eri osissa. Kuvat yleisöilloista Pirkanpohjassa ja Peränteen kylätalolla. Paikalle kokoontui parikymmentä aktiivista kyläläistä.

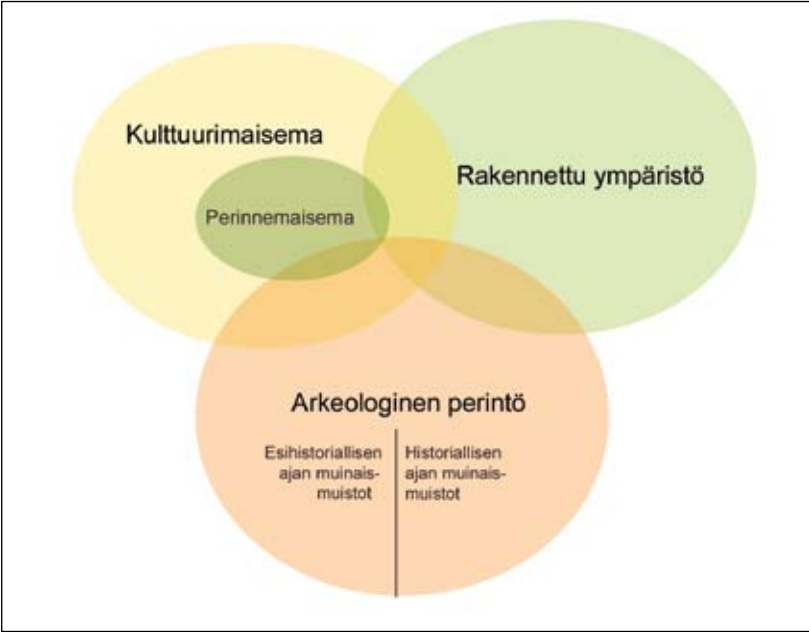

Keskeinen hankkeen lähtökohta oli kulttuuriympäristökasvatuksen näkökulma; halu tuottaa aineistoa opetustyön tueksi ja vaikuttaa nuoriin, tuleviin vaikutajiin. Yhteistyö koulujen kanssa koettiin jo ohjelman laadintavaiheessa tärkeäksi. Maastoretket ja kyläkierrokset välittivät ja myös tuottivat tietoa ja aineistoa tämänkin julkaisun laadintaan. Retkien ja tietoisuuden yhteydessä oli mahdollista kerätä kokemuksia kulttuuriympäristökasvatuksen mahdollisuuksista. Retkien tavoitteena oli välittää tietoa ja tarjota elämyksiä. Haluttiin myös herättää nuorten kiinnostus ja arvostus omaa kulttuuriympäristöä kohtaan, haluttiin kotiseutuylpeitä ähtäriläisiä. Retkien aikana saatiin myös lisätietoa ja nuorten käsityksiä; retkeläiset näkivät ympäristönsä usein eri tavalla kuin aikuiset. Retkikohteiksi valikoitui Vehmasmäen pihapiiri, jossa piirrettiin ympäristöä ja rakennuskantaa, valokuvattiin ja juteltiin nuotion ympärillä entisajan elämänme-

nosta. Hankkeen järjestämä kyläkierto Myllymäellä vei Myllymäen koulun väen retkelle tutustumaan kylänsä historiaan ja komeaan rakennuskantaan. Kulttuuriympäristöohjelmaa esiteltiin lisäksi hankkeen päättyttyä keväällä 2009 kaikilla Ähtärin kouluilla.

Kulttuuriympäristöön liittyviä tavoitteita on jo nyt koulujen opetussuunnitelmissa. Ähtärin kaupungin perusopetuksen opetussuunnitelmassa esitetään kulttuuriympäristöön liittyviä aihekokonaisuuksia, joiden oppimistavoitteet sisältyvät useisiin oppiaineisiin. Sellaisia ovat kulttuuri-identiteetti ja kansainvälisyys, joka sisältää oman aineellisen ja henkisen kulttuuriperinnön ja kotiseudun kulttuuriympäristön tuntemista. Oma aihekokonaisuutensa on myös vastuu ympäristöstä, hyvinvoinnista ja kestävästä tulevaisuudesta, jolla tarkoitetaan ekologisesti, taloudellisesti, kulttuurisesti ja sosiaalisesti kestävästä kehi-

Suomen perustuslaki
2 luku, 20§
Vastuu luonnosta ja sen monimuotoisuudesta, **ympäristöstä** ja **kulttuuriperinnöstä** kuuluu kaikille

Kulttuurimaisema

- viljelymaisemat
- perinnemaisemat
- perinnebiotoopit
- rakennetut perinnemaisemat

Rakennettu ympäristö

- rakennukset, rakennelmat
- pihapiirit, puukujanteet
- puistot, tiet, sillat

Arkeologinen perintö

- maassa säilyneitä jälkiä entisajan asumisesta ja toiminnasta

tyksen toiminnan toteuttamista omassa koulussa ja elinympäristössä. Ähtärissä kulttuuriympäristöihin liittyviä perusopetuksen oppiaineita ovat historia, kuvaamataito, ympäristöoppi, äidinkieli, musiikki ja matematiikka.

Oppilaille jokavuotinen kulttuuriympäristökasvatuksen opetusjakso tarjoaisi laajan kotiseututuntemuksen sekä eväät tarkastella ympäristöä analysoiden, mikä ajan myötä synnyttää kunnioituksen kulttuuriympäristöä kohtaan ja halun vaikuttaa sen tulevaisuuteen. Kulttuuriympäristöohjelman toivotaan antavan eväitä oman kulttuuriympäristön tarkasteluun kriittisesti ja vastuullisesti.

Mitä on kulttuuriympäristö?

Kulttuuriympäristöä on kaikki ihmisen käden jälki maisemassa. Kulttuuriympäristöä eivät ole vain kirkko ja pappila sekä ns. perinteinen viljelty kulttuurimaisema, joka on muokkaantunut vuosisatojen kuluessa. Myös rautatieympäristö ja teollisuusalue, kaupan ympäristöt ja tiestö ovat maisemaa, jossa ihmisen käden jälki näkyy. Kulttuuriympäristö ei kuitenkaan ole vain historiaa ja vanhoja rakennuksia, se on myös nykyarkkitehtuuria ja kaupunkirakenteita keskustoiineen, voimalinjoineen ja liikekeskukseineen. Kulttuuriympäristö on jokapäiväistä elinympäristöämme, joka muuttuu ja kehittyy jatkuvasti. Kulttuuriympäristöä voidaan kuvata myös käsitteillä kulttuurimaisema ja rakennettu kulttuuriympäristö, lisäksi arkeologinen perintö ja perinnebiotoopit² kuuluvat kulttuuriympäristöön.

Ähtäriläistä kulttuuriympäristöä muovanneet esi-isät tuskin ajattelivat näkymien eheyttä ja tasapainoisuutta, pikemminkin sitä mikä on järkevää ja tarkoituksenmukaista. Näin syntyivät Ähtärin rinnepellot

mäkien laelle ja vesistöjen varsille, näin syntyi mäensyriä asutus ja vanhojen kyläteiden linjaus, ja rakennuksia ryhmiteltiin suojaamaan pihapiiriä ja sen asukkaita. Osaamme jo arvostaa ratkaisujen kauneutta ja erityisiä arvoja, jotka usein puuttuvat aikamme vauhdikkaasti toteutetusta ympäristöstä.

Mikä on kulttuuriympäristöohjelma ja miksi se laaditaan?

Kulttuuriympäristöohjelma on kunnan ja kuntalaisten käsikirja ympäristön kulttuuriarvojen tunnistamiseksi sekä niiden hoidon ja kehittämisen suunnittelemiseksi. Ohjelma esittelee kunnan kehitysvaiheita, kokoa yhteen eri lähteistä tietoa kulttuuriympäristöstä sekä esittelee inventoituja arvokkaita kulttuuriympäristöjä ja hankkeen toimesta kartoitettuja paikallisia erityispiirteitä. Ohjelman tärkein osa ja tehtävä on linjata eri tahojen ja toimijoiden tehtävät, joita tarvitaan jatkossa kulttuuriympäristön erityispiirteiden ja arvojen säilyttämiseksi.

Inventoinneista ja kartoituksista on koottu tietoa aluekuvauksiin, rakennuskantaa esitellään runsaammin keskeisimmistä kyllistä ja poimintoina Ähtärin eri puolilta. Koska vastuu kulttuuriperinnöstä on kaikilla, on tärkeää että tietoa on kaikkien saatavilla. Ohjelma suunnataankin jokaiselle ähtäriläiselle ja Ähtäristä kiinnostuneelle: virkamiehille, asukkaille, koululaisille ja eri toimijoille. Runsaan kuvituksen toivotaan havainnollistavan esitystä. Ohjelmaan kootun tiedon toivotaan innostavan työhön kulttuuriympäristön hyväksi. Laadittu ohjelma on aikansa ja arvostustensa tuotos, seuraava kulttuuriympäristöohjelma nostaa varmasti esiin uusia kohteita, jotka tässä ohjelmassa ovat jääneet huomiotta.

² Perinnebiotoopit ovat syntyneet perinteisten maankäyttö- ja viljelymuotojen seurauksena. Niitto, laidunnus ja kaskitalous toivat maisemaan erilaisia luontotyypppejä eli perinnebiotooppeja; ahoja, ketoja, niittyjä ja metsälaitumia.

Ähtärin kulttuuriympäristöohjelman tavoitteita ovat

- koota yhteen tietoa ja selittää ympäristön kehitysvaiheita sekä kuvata sen nykytilaa ja erityispiirteitä
- antaa perspektiiviä menneisyyteen ja nostaa alueen imagoa ja arvostusta
- toimia maankäytön suunnittelun pohja-aineistona antamalla maankäytön suunnittelussa ja kaavoituksessa tarvittavat perustiedot ja suuntaviivat kaavoittajille, virkamiehille ja päättäjille
- auttaa priorisoimaan käytännön hankkeita
- edistää elinkeinoelämän ja matkailun kehittämisessä, markkinoinnissa ja hankesuunnittelussa
- koota keinoja ja rahoituslähteitä kulttuurimaiseman, ympäristön ja ympäristön hoidon hankkeiden rahoitus- ja avustusmahdollisuuksista
- innostaa ja opastaa asukkaita ja maanomistajia omaehtoiseen kulttuuriympäristön hoitamiseen
- kasvattaa kulttuuriympäristötietoisuutta
- tuottaa tietopaketti kulttuuriympäristökasvatukseen
- antaa tietoa alueella toimivista kulttuuriympäristöasioista vastaavista eri tahoista ja viranomaisista
- toteuttaa valtakunnallisia ja alueellisia kulttuuriympäristön hoito-ohjelmia paikallisella tasolla

Viljelymaisema Ähtärinrannalta

Ilmakuva Alastaipaleelta

Ähtäriin kaupunki

2 Luonnonmaisema kulttuurimaiseman perustana

Yleistä

Ähtäriin kaupunki sijaitsee Länsi-Suomen läänissä, Etelä-Pohjanmaan maakunnan kaakkoiskulmassa. Ähtäriin kunta on perustettu vuonna 1867, nimensä se on saanut Ähtärinjärvestä jota kutsuttiin ennen Ähtäriksi. Ähtärissä oli vuonna 2008 n. 6760 asukasta, kaupungin pinta-ala on 906 km², siitä vesistöjen osuus on 103 km². Vesien lisäksi metsäisyys ja mäkisyys on Ähtärielle leimallinen piirre. Ähtäriin keskustaajama sijaitsee Ouluveden rannalla, paikalliskeskus Myllymäki on Ähtäriin itäosassa Seinä-joki-Haapamäki-Tampere-radnan varrella noin 10 km keskustasta.

Maisema ja pinnanmuodot

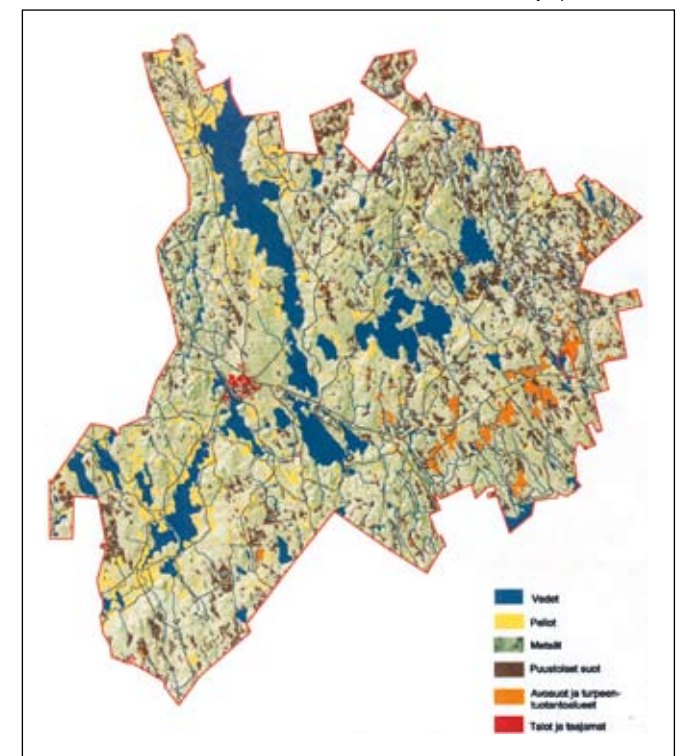
Maisemamaakuntajaossa Ähtäri sijoittuu Suomen-selän alueelle, jossa Pohjanmaan lakeus vaihtuu Keski-Suomen mäkimaaisemiin. Eteläosissa Ähtäriä Suomenselkä vaihtuu Pohjois-Hämeen järvisuuteun. Ähtäri sijaitsee korkealla merenpinnasta, kumpuileva maasto kohoaa yleensä 150 metriä merenpinnan yläpuolelle, itäosissa laajat alueet ylittävät 200 korkeuden. Korkeimmat kohdat ovat idässä (Selkäkan-

Ähtäri sijaitsee Etelä-Pohjanmaan maakunnassa sen läntisimmässä nurkassa. Naapurikuntia ovat Soini, Alajärvi, Töysä, Virrat, Keuruu, Pylkönmäki ja Multia. Matkaa Seinäjoelle on 85 km, Tampereelle 150 km, Helsinkiin 325 km, ja Jyväskylään 120 km.

gas 241m mpy) ja alavimmat lounaiskolkassa (Vehkajärvi 130,7m mpy) Suhteelliset korkeuserot ovat 10-30 metriä, itäosassa Ähtäriä korkeusvaihtelut ovat pieniä, länsiosissa selvästi suurempia. Varsinaisen Suomenselän rajaa Itämeren korkein ranta, joka erottaa toisistaan yli 180 metrin korkeudessa olevan veden koskemattoman eli supra-akvaattisen alueen veden koskemasta alueesta. Tämä alue muodostaa vedenjakajan, joka erottaa Keski-Suomen järvialueet Pohjanmaan jokilaaksoista. Näiden alueiden välisellä vaihtumisyvyöhykkeellä mäkimaaisema muuttuu vähitellen lakeudeksi. Suomenselkä on ympäröiviä alueita karumpaa, yleensä karun moreenin peitossa olevaa laakeaa vedenjakajaseutua. Metsätaloutta harjoitetaan intensiivisesti. Seutu on ollut pitkään Pohjanmaan takamaiden tärkeää tervanpoltoaluetta. Metsien puulajistoon on vaikuttanut tervanpolttoa varten tehtyjen hakkuiden ohella vielä 1900-luvun alkupuolelle jatkunut kaskeaminen. Soita on huomattavan paljon. Asutus on aina ollut harvaa, kylät ovat pieniä ja sijaitsevat vesistöjen tuntumassa tai selänteillä ja mäkien lakialueilla. Peltoalaa on suhteellisen niukasti, suuri osa siitä on keskittynyt vesistöjen varalle ja Ouluveden - Hankaveden tasangolle. Vedenkoskemattomat viljovat alueet on otettu viljelyyn.

Länsi-Suomen ympäristökeskus

Maankäyttö Ähtärissä

Sijainnista sisämaassa, korkealla vedenjakajaseudulla aiheutuu ilmaston erityispiirteitä. Ero varsinkin Pohjanmaan suuntaan näkyy keväisin ja syksyisin, jolloin ähtäriläiset nauttivat lumipeitteestään huomattavasti pidempään.

Kallioperä

Ähtärin kallioperä on ikivanhaa peruskalliota ja kuuluu pääosin Keski-Suomen syväkivimassiiviin. Peruskalliolaatta on kalteva koillis-lounais-suuntainen siten, että korkeimmat kohdat ovat idässä ja alavimmat lounaassa. Pääkivilajit granodioriitti, kvartsidioriitti ja graniitti ovat happamia syväkivilajeja ja syntyneet syvällä maankuoren uumenissa, mutta ovat nykyisin kulutuksen tuloksena näkyvissä. Maisemassa nämä muodostumat näkyvät usein pitkänomaisina kallioharjanteina. Svekofennialaisen pöytämuutoksen tuloksena noin 1800 miljoonaa vuotta sitten syntynyt liuskevyöhyke ulottaa vaikutuksensa varsinkin alueen länsi- ja pohjoisosiin. Sappion oliviniidiabaasi sekä Ähtärin nimikkokivilaji unakiitti ovat paikallisia erikoisuuksia. Myöhemmät maankuoremullistukset ovat saaneet aikaan runsaasti murtumia ja siirroksia, esimerkkeinä Sappion ruhjevyöhyke ja Ison Haapajärven rantakalliot.

Peränteen Punkaharju kuuluu ns. Lehtimäenharjuun, joka on muodostunut viimeisen jääkauden aikana jäätikön sulavesihalkeamiin. Tähän harjujaksoon kuuluvat lisäksi Ähtärin eteläosan Rasinlamminkangas, Torakkakangas ja Särkkä, joka on Peränteen Punkaharjun jatke.

Ilmakuvassa Peränteen Punkaharju

Maaperä

Suomen maaperä on pääosin viimeisen jääkauden tulosta. Jään mukanaan kuljettamista aineksista syntyi moreenipeite, joka verhoaa suurinta osaa Ähtäriäkin. Mannerjään vetäytyessä vähitellen laajat alueet Ähtäriä olivat Yoldiameren peitossa, vain korkeimmat seudut (yli 180 mpy) jäivät pinnan yläpuolella. Niillä moreeni on ravinteisempaa kuin alempana, missä vesi huuhtoi hienoimmat ainekset mukanaan. Tämä näkyy korkeimpien mäkien rehevämpänä kasvillisuutena ja viljelykelppoisuutena, kivisyydestä huolimatta. Reheviä, viljelyynkin sopivia maita on mäkien lakialueiden lisäksi järvien rannoilla, jonne hienoimmat lajitteet kulkeutuivat ja kerrostuivat.

Moreenimuodostumia ovat jään kulkusuunnan mukaiset drumliinit sekä jään reunan pysähtyessä syntyneet reunamuodostumat. Paikoin moreeni on löyhänä epätasaisena kumpumoreenikenttänä, kuten Ähtärinsalmen seudulla. Jäätikköjokien kasaamista pitkittäisharjuista merkittävimmät ovat Soiniin jatkuva Arpaisten–Ison Koirajärven –harju sekä Torakkakankaalta Peränteen kautta Töysän Lieskankaalle ja edelleen Lehtimäelle jatkuva jakso.

Ähtärin kaupunki

Vesistöt

Ähtäri on poikkeuksellisen runsasvesistöinen kaupunki. Yli hehtaarin kokoisia järviä on 169 kpl.

Vedet kuuluvat pääosin Kokemäenjoen vesistön Ähtärin reittiin. Itä- ja kaakkoisosissa on pieniä Pihlajaveden reitin latvavesiä. Merkittävin järvi on Ähtärinjärvi, jonka pinta-ala on 45,5 km². Sen vedet laskevat Väliveden, Hankaveden, Ouluveden ja Peränteen kautta edelleen Virtain puolelle.

Ähtärinjärvi lienee virrannut Ähtävänjokeen keskiajalla ja vielä 1500-luvulla. Virtauksen muutos oli seurausta rannikolla tapahtuvasta merkittävästä maankohoamisesta, keväiset runsaat tulvavedet ohjasivat virtauksen vastakkaiseen suuntaan, osaksi Kokemäenjoen vesistöä. Tuolloin Peränteen, nimensä mukaisesti Kokemäenjoen vesistön perimmäisen järven asema muuttui.

Oman selvän sivureitin muodostavat Kivijärvi, Pemu ja Niemisvesi, jotka laskevat Moksun kautta Hankaveteen. Merkittävä järviryhmä on myös Haapajärvien ja Jauhojärven muodostama kokonaisuus. Vesistöt ovat perustyypeiltään niukkaravinteisia ja humuksen ruskeaksi värjäämiä. Kallioperän kaltevuudesta johtuen vesistöissä on runsaasti koskia. Huomattavia ovat Niemisjoen useat kosket, Inhankoski, Ryötönkoski Inhanjoessa sekä Vääräkoski.

➤ Lue lisää:

- Ähtärin ympäristön tila – hajakuormitus ja sen vaikutus vesistöjen tilaan. Outi Rönttilä 1999.
- Ylävesille Ähtäriin. Ähtärin luonto. Pentti Häkkinen ja Lauri Vesala. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 653.1996.

Kasvillisuus

Ähtäri kuuluu Pohjanmaan-Kainuun metsäkasvillisuusvyöhykkeeseen, mutta metsäkasvillisuudessa on merkkejä myös eteläisimmistä piirteistä, sillä vaihtuminen Etelä-Suomen kasvillisuusvyöhykkeeseen tapahtuu aivan näillä seuduilla. Metsäkasvillisuudessa pohjoisuutta ilmentävät mm. variksenmarjan runsaus, ruohokanukan esiintyminen. Eteläisiä lajeja ovat puolestaan valkovuokko, kevätlinnunherne ja metsävirma, käenkaali, pikkukäenrieska ja metsälehmus eli niinipuu. Suokasvillisuudessa keidassoiden alue vaihtuu Ähtärin seudulla aapasoiden alueeksi.

Ähtäri on rajamaata myös kasvullisimpien viljelysmaiden suhteen. Suomenselän vyöhykkeellä pellot sijaitsevat vedenkoskemattomilla alueilla ja Suomenselän vaihtumisvyöhykkeellä vesistöjen rannoilla.

Metsien osuus pinta-alasta on laskutavasta riippuen kaksi kolmannesta tai kolme neljänestä. Valtaosa metsistä on tuoreita ja kuivahkoja kankaita. Kasvullista metsämaata hallitsevat kuivat ja kuivahkot kangasmaat. Kalkkiseuduille tyypillisiä lehtoja ei ole, mutta rannoilta ja vedenkoskemattomilta alueilta löytyy rehevämpiäkin metsätyyppejä. Kalkkipitoisia maita vaativat vaateliaimmat kasvillisuustyytit puuttuvat kuitenkin kokonaan.

Vesimaisema Alastaipaleelta

Kuvassa vastarannalla, järveen viettävällä pellolla sijaitsee Hämeenniemen tilalla sijaitseva Pellonperän kiinteä asuinpaikka. Kivikauden asukkaalle paikka oli ihanteellinen. Se sijaitsi pyyntimatkojen ja kalastuksen kannalta tärkeän vesistön rannalla. Lämmin, loiva etelärinne ja kuivana pysyvä maaperä loivat erinomaiset puitteet.

OSA I Menneisyys

3 Ähtärin kulttuuriympäristön kehittyminen

Kivikauden ähtäriläiset olivat suomusjärveläisiä

Suomen varhaisimmat asukkaat saapuivat jääkauden jälkeen, pian jäiden vetäydyttyä. Ensimmäisen löytöpaikan mukaan näitä riistanpyytäjiä kutsutaan suomusjärveläisiksi. Pohjanlahden rannoille he saapuivat n. 7000-6000 eKr. Ranta oli silloin 120-130m nykyistä korkeammalla ja nämä alueet sijaitsivat nykyisin 40-120 km rannikolta. Pohjanmaan vanhimman asutuksen jäljet ovatkin Suomenselällä ja sen vaihtumisaalueella. Ähtärin kiinteät löytöpaikat kuuluvat tähän löytöalueeseen.

Jälkiä kivikauden asukas jätti vain vähän: ehkä tulisijojen pohjia, saaliseläinten luita, joskus työkaluja ja niiden työstöjätteitä. Yhteistä kivikauden löydöille ja asuinpaikoille niin Ähtärissä kuin muuallakin on sijainti nykyisten tai muinaisten vesistöjen varsilla. Hiekkaiset rannat ja törmät suojaisten vesistökapeikkojen varsilla olivat suosituimpia asuinpaikkoja jo kivikaudella. Kivikauden kansa eli liikkuvaa leirilämää.

Turun ja Porin läänin ylimääräinen maanmittari Daniel Ekman laati vuonna 1728 Ruoveden pitäjän Ähtärin kylän Ollikaisen tiluksista kaksi karttaa, toinen niistä esittää lähitilukset (kartta ohessa), toinen on metsäalueet sisältävä 'rajakartta'. Kartta on esimerkki Ähtärin varhaisimmista verollepanokartoista.

Kansallisarkisto E50 9/1 | Riitta Jaakkola

Kiinteä asutus syntyy kaskeamalla

Ähtärin seutu oli asumaton myöhäiskeskiajalle saakka. Seudulle tehtiin kuitenkin säännöllisesti eräretkiä Ylä-Satakunnasta ja Hämeestä: Pirkkalan, Lempäälän ja Vesilahden suunnalta. Kymmenien peninkulmien päässä sijaitsevilla kantataloilla oli täällä pysyvät, yksityisessä omistuksessa olevat eräsijan metsästystä, kalastusta ja kaskenpolttoa varten.

Ähtärin seutu sai asuttajansa entisten erämaitensa satakuntalaisista omistajista sekä savolaisista uudisraivaajista, joita oli ainakin kolmannes uudisasukkaista. Kun asutus Ylä-Satakunnan pohjoisilla erämailla tihentyi, valtiovalta muodosti alueelle 1560-luvulla Ruoveden hallintopitäjän. Vuotta 1556 pidetään Ähtärin asutuksen syntymävuotena, sillä tuolloin otettiin viljelykseen Alastaipaleen, Peränteen, Ouluveden ja Hankaveden kylät. Ylä-Satakunnan maakirjassa vuodelta 1567 luetaan Ruoveden vastaperustettuun pitäjään kuuluvina kaikki nykyiset Ähtärin kylät.

- 7000-6000 eKr. Ähtäristä löydetty kiinteät muinaisjäännökset
- Vasarakirveskulttuurin ajalta (2500-2000 eKr.) on Ähtäristä löydetty vasarakirves.
- Pronssi- ja rautakaudelta Ähtärissä ei ole kiinteitä muinaisjäännöksiä, Ähtäristä on toistaiseksi löydetty vain viikinkiajalle (800-1050 eKr.) ajoitettu kupurasolki, joka on todennäköisesti eränkävijän jälkeensä jättämä esine.

Uudisasukkaiden pääelinkeinona oli kaskenpoltto. Ylä-Satakunnassa viljeltiin kolmenlaisia kaskia: huhtia, tavallisia kaskia ja rieskamaita. Savolaisten levittäytymisen selityksiä oli heidän etevä kaskeamistekniikkansa, joka salli raataa kaskia järeään havupuumetsään, jonka puita oli edellisinä vuosina jätetty koloamalla kuivumaan. Ahkeran kaskenpidon seurauksena metsät kylien ympäristössä hupenivat nopeasti, ja kaskenpoltto-oikeuksista tuli jo 1600-luvulla kauppatavaraa. Metsien vähenemiseen vaikuttivat myös kaskista riistäytyneiden tulien sytyttämät metsäpalot.

Kansallisarkisto E51 17/2 | Riitta Jaakkola

Isojakokartassa vuodelta 1833 Niemisvedeltä maisema on pirstaleinen. Kartassa vaaleanpunaiset laikut ovat kasketuja alueita, asutus on peltojen ympäröimä ja samoilla paikoilla tänäkin päivänä. Vertaa karttaan sivulla 122.

Muista kulttuuriperintökohteista muinaisjäännökset poikkeavat siinä, että niissä on tavallisesti jäljellä vain hyvin vähän tai ei lainkaan näkyviä rakenteita tai rakennejäänteitä. Muinaisjäännösten maanalainen osa, ns. kulttuurikerros, on lisäksi tärkeä osa jäännöstä.

Muinaisjäännösten säilyminen osana yhteistä kulttuuriperintöämme on turvattu muinaismuistolain (295/1963) avulla. Lain mukaan kaikki muinaisjäännökset ovat rauhoitettuja muistoina Suomen aikaisemmasta asutuksesta ja historiasta. Niiden kaivaminen, peittäminen, muuttaminen, vahingoittaminen tai niihin kajoaminen on kiellettyä. Vastuu muinaismuistolain toteutumisen ja arkeologisen kulttuuriperinnön säilymisen valvonnasta on Museovirastolla.

Kiinteitä muinaisjäännöksiä eli arkeologisia kohteita ovat muinaiset hautaröykkiöt, kalmistot, asuinpaikat, kalliomaalaukset, uhrikivet ja muut palvontapaikat, linnavuoret, kirkkojen, kappelien, luostareiden ja muiden huomattavien rakennusten rauniot, kulkutiet, sillat ja kiinteät luonnonesineet, joihin liittyy historiallisia muistoja.

I maailmansodan ajalta olevat puolustusvarustukset kuten Ähtärin juoksuhaudat, korsut ja muut puolustusvarustukset ovat myös muinaismuistolain rauhoittamia kiinteitä muinaisjäännöksiä.

Ähtäriin kolmas kirkko tuhoutui tulipalossa vuonna 1935, kuva on vuodelta 1913.

Omaksi kappeliksi, seurakunnaksi ja kunnaksi

Ähtäriin erämaaseudut kuuluivat Ruoveden 1560-luvulla perustettuun seurakuntaan, joka oli laaja ja Ähtäristä oli kirkolle matkaa. Seurakunta jaettiin 1600-luvulla pienempiin kappeliseurakuntiin. Ähtäriin alue tuli kuulumaan Virtain kappeliin, Ähtäriin kappeliseurakunta perustettiin vuonna 1651. Ähtäriin kappeliseurakunta perustettiin vuonna 1741 Ostolaan. Vuonna 1859 Ähtäri sai luvan tulla itsenäiseksi seurakunnaksi. Ero toteutui v. 1894, jolloin Ähtäriin ensimmäinen oma kirkkoherra astui virkaansa.

Ähtäriin neljäs kirkko valmistui 1937, kuva on 1960-luvulta.

1651 perustettiin Ähtäriin kappeli. Ähtäriin ensimmäinen kirkko rakennettiin 1650-luvun puolivälissä. Hankolan kankaalle. Kirkko oli pieni erämaapyhätö, sen kellotapulissa oli Ruotsista ostettu kello. Toinen kirkko rakennettiin vuosina 1753-56 suunnilleen samalle paikalle kuin edellinen. Länsitapuleineen se muistutti Pihlajaveden erämaakirkkoa. 1841 valmistui Jaakko Kuorikosken rakentama ja E. Lohrmannin piirtämä komea empiretyylinen Ähtäriin kolmas kirkko. Kirkko tuhoutui tulipalossa 1935 ja Ähtäriin nyky-

Ähtäriin kunnantalo kuvassa 1950-luvulla

nen kirkko valmistui 1937. Ähtäriin seurakuntatalo, joka tunnetaan nykyään Pirkankohjan Sinisenä Talona, valmistui 1934. Kolmekymmentä vuotta myöhemmin valmistui nykyinen seurakuntakeskus.

Ähtäriin talonpoikien asioista päätettiin 1500-luvun lopulla ja 1600-luvulla Ruoveden käräjillä. Yleisistä asioista voitiin päättää myös pitäjänkokouksissa, joiden merkitys kasvoi 1700-luvulla. Maallisen pitäjän ja seurakunnan asioista päätettiin pitäjänkokouksessa kunnallishallinnon perustamiseen (1867) saakka. Ähtäriin kunnalliselämän keskus siirtyi vuonna 1877 kirkon sakastista ja talollisten tuvista Hankolan maalle rakennetun kunnantuvan kamareihin. Nykyinen Ähtäriin kaupungintalo valmistui vuonna 1951.

Isojako levittää asutusta

1800-luku oli Ähtäriissä vilkkaan kehityksen vuosisata. Merkittävin tapahtuma oli isojako, jonka avulla pyrittiin tehostamaan viljelyä vanhoilla pelloilla sekä raivauttamaan uutta viljelysmaata ja lisäämään näin viljelijöiden määrää. Isojako toteutettiin pitäjässä lopullisesti 1820- ja 1830-luvuilla ja johti valtavaan asutusvyyryyn.

Isojako alkoi Ähtäriissä 1776 ja edistyi verkkaisesti, sillä vuonna 1822 vasta kolmannes maista oli mitattu. Yhteisomistuksen lopettaminen metsäseuduilla pakotti talonpojan vähitellen luopumaan metsää tuhlavasta kaskenpoltosta ja siirtymään peltoviljelyyn. Asutuksen laajenemisen syitä olivat lisäksi kantatilo-

jen jakamisen helpottuminen ja torpparilaitoksen kehittyminen valtiovallan suopean suhtautumisen ansiosta.

Isojako vaikutti Ähtäriissä enemmän metsänomistukseen kuin peltoihin, jotka jo ennestään olivat sijainneet yhtenäisinä kappaleina hajallaan sijaitsevien talojen ympärillä. Kunkin jakokunnan metsä jaettiin jakokuntaan kuuluvien talojen kesken. Isonjan määräysten mukaan talolle sai antaa 1700-2000 tynnyrinalaa manttaalia kohti. Yli jäävä maa oli kruunun ja käytettiin uudisasutukseen. Näille kruunun liikamaille perustettuja torppia nousi eri puolille Ähtäriä nopeasti. Kun torppien määrä 1801 oli 31, oli se 1860 jo 145, suurimmillaan torppien määrä oli 1900, jolloin torppia oli 243. Torpat lunastivat itsensä itsenäisiksi maakirjataloiksi muutamassa vuosikymmenessä.

Ähtäriissä kaskettiin vielä 1890-luvulla, jolloin I.K. Inha otti tämän sivun yläaidassa olevan kuuluisan kuvansa. Etelä-Pohjanmaan perinnealbumista on kuva, jossa valmistautaan tervanpolttoon

Ilmakuvassa viljelymaisemaa Peränteeltä avo-ojineen ja heinäseipäineen. Kuvassa oikeassa yläkulmassa on Jussilan taloryhmä.

Viljelyä, kaskisavua ja tervanpolttoa

Ähtärissä elettiin 1800-luvulla pääasiassa maataloudesta. Kaskeaminen oli vielä 1800-luvun puolivälissä lähes ainoa viljelymuoto, 1848 kaskimaan osuus peltoalasta oli peräti 95 %. Vielä 1890-luvun alussa joka tilalla hakattiin ainakin joka toinen vuosi parin, kolmen tynnyrinala kaski. Peltoviljelystä alettiin voimaperäisesti kehittää vasta suurten nälkävuosien 1867-68 jälkeen. Peltoalaa pyrittiin raivaamaan myös soita raivaamalla. Maatalouden tuotto oli viljelymaiden usein heikon laadun vuoksi alhainen.

1700-luvulla monissa Ähtärin naapuripitäjissä tervanpoltto oli lähes pääelinkeino, näin ei kuitenkaan ollut Ähtärissä. Kun tervanpoltto naapuripitäjien alueilla las-ki 1800-luvulla, tapahtui Ähtärissä päinvastoin. Seudulla ryhdyttiin polttamaan tervaa myytäväksi, vaikka

korkeat kuljetuskustannukset haittasivatkin kannattavuutta. Vielä vuonna 1900 Ähtärissä poltettiin 2000 tynnyriä tervaa, puulaivojen rakentamisen vähentyessä ja rautalaivojen myötä tervan kysyntä väheni.

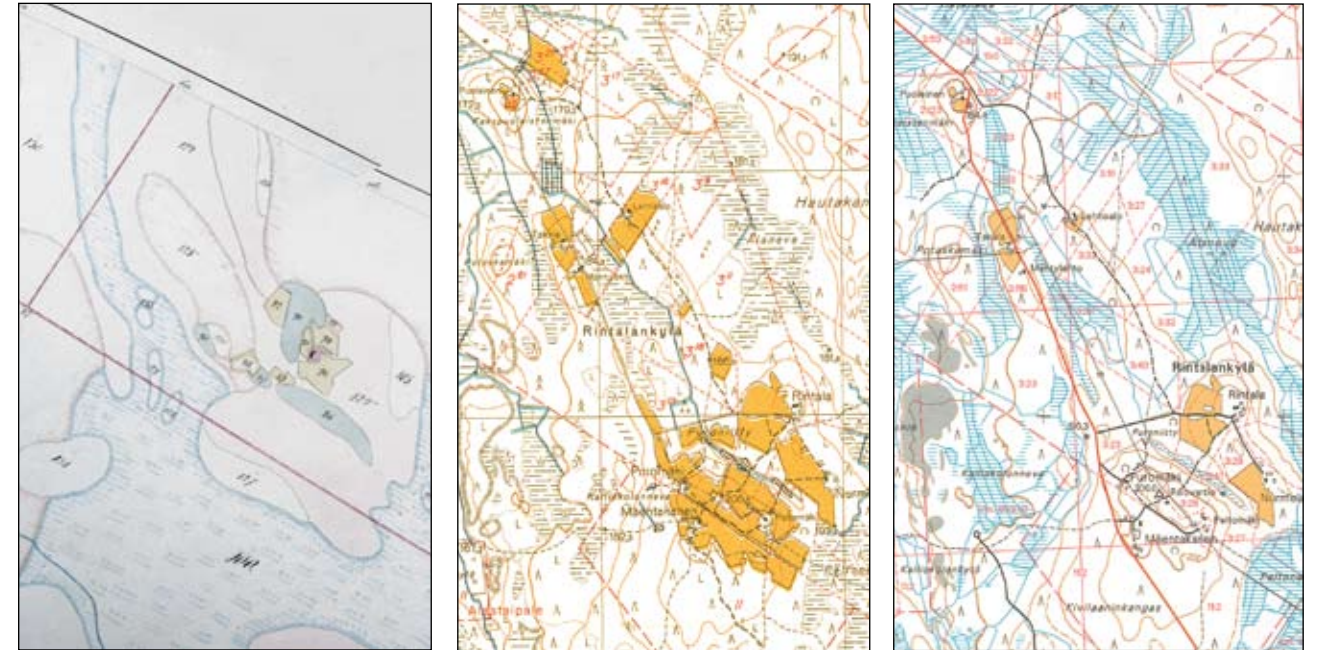
Tiestö kehittyy ja yhdistää

1700-luvun lopulla alettiin tehdä Alavus-Laukaa- välistä postitietä Alavudelta Töysän ja Ähtärin kautta Keuruulle ja sieltä edelleen Jyväskylään. Näin edistettiin merkittävästi Pohjanmaan kaupunkien ja Ylä-Satakunnan sekä Keski-Suomen välistä paikallisliikennettä. Tie toi 1790-luvun lopulla uudenlaista vilkkautta pitäjän elämään, entistä helpommin ähtäriläinen isäntä pääsi asioimaan kaupunkiin ja Hankolan kievarissa yöpyivät kaukaakin tulevat matkustavaiset kertoillen uutisiaan.

Museoviraston kuvakokoelmat

Vaasan maakunta-arkisto / Riitta Jaakkola

Rintalankylä kolmessa aikatasossa. Vasemmalla yksityiskohta Pakarin jakokunnan isojakokartasta vuodelta 1827. Kuvassa on Rintalan talo ja sen lähialuetta, joita kartassa merkittiin C-kirjaimella. Metsien ympäröimä Rintalan talo oli lähitienoon ainoa asutus. Lähes ainoat merkinnät ovat numeroituja maakappaleita, jotka itse isojakopöytäkirjassa on lueteltu tarkasti metsä- ja peltotyypeineen. Ainoa piirretty kulkuväylä on Pusaanjärvelle johtava polku. Peruskartassa vuodelta 1960 keskellä peltojen määrä on suurimmillaan, maastokartta vuodelta 1997 oikealla havainnollistaa metsäojitusten laajuuden, pellot ovat lähes hävinneet.

Liikenneyhteydet paranivat edelleen 1800-luvulla. Alavuden - Keuruun maantie sai sivuteitä. Vuosisadan alkupuolella oli syntynyt tieyhteys Ähtärinjärven länsirantaa myöten Savolan ja Ollikkalan kylille: Ähtärinrantaa pitkin kulkeva Ähtärin -Lehtimäen maantie valmistui vuosina 1872-1874. Nälkävuosina 1868-69 tehtiin hätäaputöinä entisestä vaatimattomasta Ähtärin - Alastaipaleen - Virtain kärrytiestä todellinen maantie, joka yhdisti Virtain ja Ähtärin kirkonkylät. Polku kiemurteli myös nykyisen Inhan aseman seu-

dulta Niemisveden kylään ja sieltä Rämälän ja Ohramäen kautta kohti Pylkönmäkeä.

Itsenäisyyden aikana ovat syntyneet Itä-Ähtärin tie vuosina 1920-25, linjatie kirkolta Ryöttöön 1930-luvun pulavuosina ja Itä-Peränteen tie 1934-35. Musikkavuoren kautta etelään Virroille suuntautuva liikenne ohjattiin vuosina 1972-73 valmistuneen Ouluveden sillan kautta. Peränteen tien oikaisu valmistui vuonna 1993. Virtaintie ohittaa Vääräkosken, Peränteen ja Alastaipaleen kylät.

Ilmakuvassa Ostolaa ja Ähtärin asemanseutua 1950-luvun alussa. Etualalla keskellä näkyy pappilan vanha riihi, joka purettiin 1960-luvulla. Säästöpankkia kunnantalon liepeillä ei vielä näy. Taustalla asemaa vastapäätä näkyy Sahan alue, alueelle leimalliset lautataapelit ovat hävinneet, samoin sahan rakennukset. Alue on rakennut viime vuosina.

Kuvassa Myllymäen asema mahdollisesti 1940-luvun loppupuolella. Tuolloin asemamiehet lähettivät junan matkaan, piletin sai lippuluukulta ja kahvia, limonaadia ja ehkä munkkejakin saattoi ostaa asemakojusta.

Rautatie vauhdittaa kehitystä

Ähtärin kehittymisen kannalta erityisen merkittävää oli rautatien linjaaminen halki Ähtärin. Rata avattiin liikenteelle vuonna 1883. Pitäjän alueelle tuli kolme rautatieasemaa, Ostola (nykyinen Ähtäri), Inha ja Myllymäki. Myllymäki oli poikkeuksellisen merkittävä, se rakennettiin ainoaksi Tampere-Vaasa -radan tasoltaan III-luokan asemaksi, koska Myllymäestä kaavailtiin tuolloin risteysasemaa. Radan varteen rakennettiin määrävälein vahtitupia junan kulun varmistamiseksi.

Ostolan asema oli pitäjän keskusasema joka välitti tavanomaista henkilö- ja kappaletavaraliikennettä. Inha oli ennen muuta puutavaran ja rautatehtaan tuotteiden lastauspaikka. Myllymäen asema muodosti ympärilleen merkittävän kauppakylän. Myllymäen kummulle, jolla sitä ennen oli sijainnut vain Moksun rälssitalon torppa, nousi kauppaliikkeitä ja varastorakennuksia. Kylän tukkuliikkeistä käsin alkoivat tavarakuormat kulkea talviteitä myöten Saarijärvelle, Viitasaarelle ja Kivijärvelle asti. Rautatien synty antoi ratkaisevan sysäyksen myös teollisuuden nousulle Ähtäriissä. Yli puolet pitäjän työläisistä työllistyi metsäteollisuudesta, jolle radan valmistuminen antoi vauhtia.

Teollistumisen aika

Ähtärin ensimmäisen teollisuuslaitoksen – Gustaforsin (Inhan) ruukin perusti ruukinpatruuna Gustaf August Wasastjerna Inhanjoen varrelle 1854. Ruukki jalosti Ähtärin ja Keuruun soiden järvimalmeja harkko- ja kankiraudaksi – Uudenmaan 1600-luvulla perustettujen ruukkien tapaan. Inhan ruukin maineen loi ruotsalainen insinööri August N:son Keirkner, joka isännöi Inhassa 1884-1917. Keirknerin kaudella Inhassa tuotettiin rautaa ja terästä, hevosenkenkiä, pultteja ja muttereita. Inhan tehtaan ympärille antoivat leimansa suuret puiset työväen asuntolat ja ruukinpatruunan kivinen palatsi, pytinki.

Inhaan, jonka koskessa jo 1830-luvulta alkaen oli pyörinyt sahamylly, syntyi vuonna 1886 uusi vesisaha ja vuonna 1894 höyrysaha, jolla parhaina aikoina oli lähes sata työläistä. Ostolan aseman viereen syntyi toinen huomattava sahalaitos. Ryöttöön perustettiin vuonna 1896 massatehdas ja Vääräkoskelle seuraavana vuonna kartonkitehdas. Kun Ryötön ja Vääräkosken yritykset 1920-luvulla yhdistyivät, keskitettiin tuotanto kokonaan Vääräkoskelle.

Koulut ja seurantalot tuovat valistusta kylille

Ähtärin ensimmäinen, kokeeksi perustettu kansakoulu käynnisti kouluopetuksen Ähtäriissä Niemisveden Hautalassa vuonna 1868. 1800-luvun loppuun mennessä kansakoulua käytiin omissa koulutiloissa kirkonkylän lisäksi Peränteellä, Ähtärinrannalla, Niemisvedellä ja Myllymäellä. Vuonna 1921 voimaan tullut laki oppivelvollisuudesta aiheutti koulurakennusten toisen rakennusaallon, yhteiskunnalliset valistusaatteet saivat kannatusta ja koulutalojen rakentaminen vilkastui. Opettajat olivat kylien henkisiä johtajia ja koulut niiden henkisiä keskuksia. Kouluilla kokoonnuttiin ja pidettiin kyläjuhlia. Kyläkouluja rakennettiin kiihtyvällä vauhdilla 1910-luvun lopulta 1930-luvulle, minkä jälkeen rakentamisen vauhti vähitellen hiipui. Korkeammasta opetuksesta huolehtivat Tuomarniemen vuonna 1903 perustettu metsäkoulu sekä Ähtärin yhteiskoulu, joka on perustettu 1945.

Suomessa elettiin seurantaloiden aikaa 1900-luvun alusta 1960-luvulle. Seurantaloiden rakentaminen oli samanmielisten kyläläisten yhteinen voimannäytös. Peränteen nuorisoseura, Metsälä rakennettiin 1905, peruskorjattiin sekä laajennettiin 1921. Vuonna 1907 valmistui Inhan työväenyhdistyksen rakentaman työväentalo Vuorelan ensimmäinen osa. Mäkikylä, Ähtärinranta ja Myllymäki saivat omat seurantalonsa

Inhan tehdasrakennuksia kuvassa 1900-luvun alussa

1920-luvulla. Seurantalot olivat koulujen ohella kylien monien tapahtumien ja toimintojen näyttämöitä. Kyläkoulujen siirryttyä yksityisomistukseen ja asuinikäyttöön, seurantaloista on muodostunut kyläläisiä kokoavia kylätaloja. Niitä on viime vuosina kunnostettu kyläseurojen toimesta ja hankerahoituksen avulla.

Kirkonkylän vanha kansakoulu, Toivola on rakennettu vuonna 1885. Kuva on 1900-luvun alusta. Toivola nykytilassaan on vuonna 2008 kuvattuna sivulla 76.

Jussilanhiekka Peränteellä houkutteli matkailijoita jo 1800-luvulla. Kuva lienee 1900-luvun alusta.

Ähtäri lomanviettäjien ympäristönä

Ähtärin vesien pirstomat kulttuurimaisemat ja rikas luonto ovat jo kauan houkuttaneet matkailijoita seudulle. Ensin Alavuden–Laukaan postitien varrella sijaitseviin kievareihin, erityisesti Hankolaan. Myös Ostolan pappila oli vieraanvaraisena vierailujen kohde. Säännölliset rautatieyhteydet 1800-luvun lopulta alkaen loivat paremmat edellytykset matkailuelinkeinon harjoittamiselle. Matkailijoita tuli eri puolilta maata, erityisesti Vaasan rannikkoseudulta ja tyytyväiset matkalaiset tekivät Ähtäriä kesäviettopaikkana tunnetuksi. Rannikon ruotsinkieliset virkamiehet löysivät

Ähtärin seudut; halu viettää kesiä suomenkielisessä ympäristössä ja oppia suomen kieltä pohjautui virkamiesten kielitaitovaatimuksiin. Ähtäriläistalot ryhtyivät hankkimaan sivutuloja ottamalla kesävieraita täysihoidtoon. Tunnettuja kesävieraita olivat mm. Järnefeltien perhe ja Jean Sibelius, kuvataiteilijoista Hugo Simberg, Albert Gebhard, Wilho Sjöström ja Lauri Leppänen, Eemu Myntti oleili huvilallaan. Ähtäri sai matkailupitäjän mainetta, joka aloittelevan matkailuelinkeinon kannalta oli tärkeää.

Nimismies Järvilehto kirjaa vuonna 1927 raporttiinsa: ”Luonnonlaadultaan lienee Ähtäriä pidettävä kihlakunnan kauneimpana seutuna. Ähtärin monet kaunisrantaiset järvenselät, rehevämetsäiset maat ja korkeat harjanteet, jotka painuvat vehmaiksi laaksoiksi ja notkelmiksi, tarjoavat näköaloja, joiden kauneus on tullut muuallakin tutuksi. Seudun luonnonkaudesta ja edullisesta maaperästä on myös seuruksena raitis ja terveellinen ilmanala, joka luonnonkauneuden ohella houkuttelee paikkakunnalle lukuisasti kaupunkiemme kesävieraita ja huvilaväkeä.”

Kauppa vilkastuu

Ähtärin ensimmäiset kauppapuodit perustettiin maanteiden tai vesireittien varteen, ensin Inhan ruukkiin 1860-luvulla ja Tuomarniemeen vuonna 1870. Vähittäiskaupan edellytykset paranivat tuntuvasti 1880-luvun alkuvuosina rautatien vilkastettua pitäjän talouselämää ja vedettyä ostovoimaa asemapaikoille pitäjän eri osista ja naapuripitäjistä. Kauppiaiden määrä kasvoi nopeasti myös siksi että vuodesta 1879 kuka tahansa kelpasi ilman erillistä tutkintoa kauppiaksi. Myllymäki alkoi vetää kauppiaita puoleensa jo varhain, kun Tampereen-Nikolainkaupungin eli Vaasan rataa valmisteltiin. Kirkonseudulla kaupanpito keskittyi Alkulantien varteen. Asemanseudulla kauppaliikkeitä kohosi aseman ympärille ja Ähtärintien varteen sekä Virtaintien varteen Mustikkavuorelle. Kauppaliikkeitä kohosi myös Vääräkosken kartonkitehtaalle, Peränteelle, Alastaipaleelle, Ähtärinrannalle, Ryöttöön ja Inhan asemalle.

Itsenäisyyden alussa Ähtärissä oli miltei 20 yksityistä kauppaliikettä. Niiden lisäksi Ähtärissä oli kaksi osuusliikettä, Ähtärin Osuuskauppa ja Kuluttajain Osuusliike, joilla molemmilla oli oma haaraliikkeenä. Myllymäki oli 1920- ja 1930-luvuilla merkittävä, miltei pienen kaupungin kaltainen liikekeskus. Sotien jälkeisenä aikana kyläkauppoja perustettiin nopeasti eri puolille pitäjää. Yksi toisensa jälkeen kyläkaupat ovat kuitenkin lopettaneet toimintansa ja kaupallinen toiminta on keskittynyt taajamakeskukseen. Vanhasta kauppatoiminnasta on jäljellä asemanseudun ja Myllymäen muutamat, toimintaansa jatkavat kauppaliikkeet.

Vääräkosken osuuskauppa 1900-luvun alussa

Sahan asuin- ja liiketalo 1900-luvun alussa

Säästöpankin talo ja takana apteekkirakennus 1950-luvulta

Arkeologinen perintö

Ähtärin kiinteiden muinaisjäännösten löytökeskittymä on Peränteellä, josta on tunnistettu viisi kiinteää muinaisjäännettä. Lopetti Pemun pohjukassa, Kortteisjoen suulla, on Ähtärin ainoa vuonna 1983 kaivettu alue. Lisäksi kiinteitä muinaisjäännöksiä on löydetty Mytkäniemestä Itä-Ähtäristä, Väliveden itä- ja länsirannalta, Pusaanlahdelta Alastaipaleelta ja Hankaveden rannalta, josta on kolme löytöpaikkaa. Hankaveden ja Moksunjärven väliseltä Lapinniementä on löydetty erikoisennäköinen siirtolohkare, joka on mahdollinen uhripaikka.

Vasarakirveskulttuurin ajalta (2500-2000 eKr.) Ähtäristä on löydetty vasarakirves. Pronssi- ja rautakau-

delta ei Ähtäristä toistaiseksi tunneta kiinteitä muinaisjäännöksiä. Ähtäristä on toistaiseksi löydetty vain viikinkiajalle (800-1050 eKr.) ajoitettu kupurasolki, joka on todennäköisesti eränkävijän jälkeensä jättämä esine. Sijainti lähellä Keski-Suomea, jossa rautakautisia löytöjä on runsaasti, mahdollistaa rautakautiset löydöt myös Ähtäriissä.

Historiallisen ajan puolustusvarustukset ovat myös merkittäviä kiinteitä muinaisjäännöksiä. I:n maailmansodan aikaiset juoksuhaudat, korsut eli lintaa-

Vallitusten jäänteitä Inhan aseman liepeillä

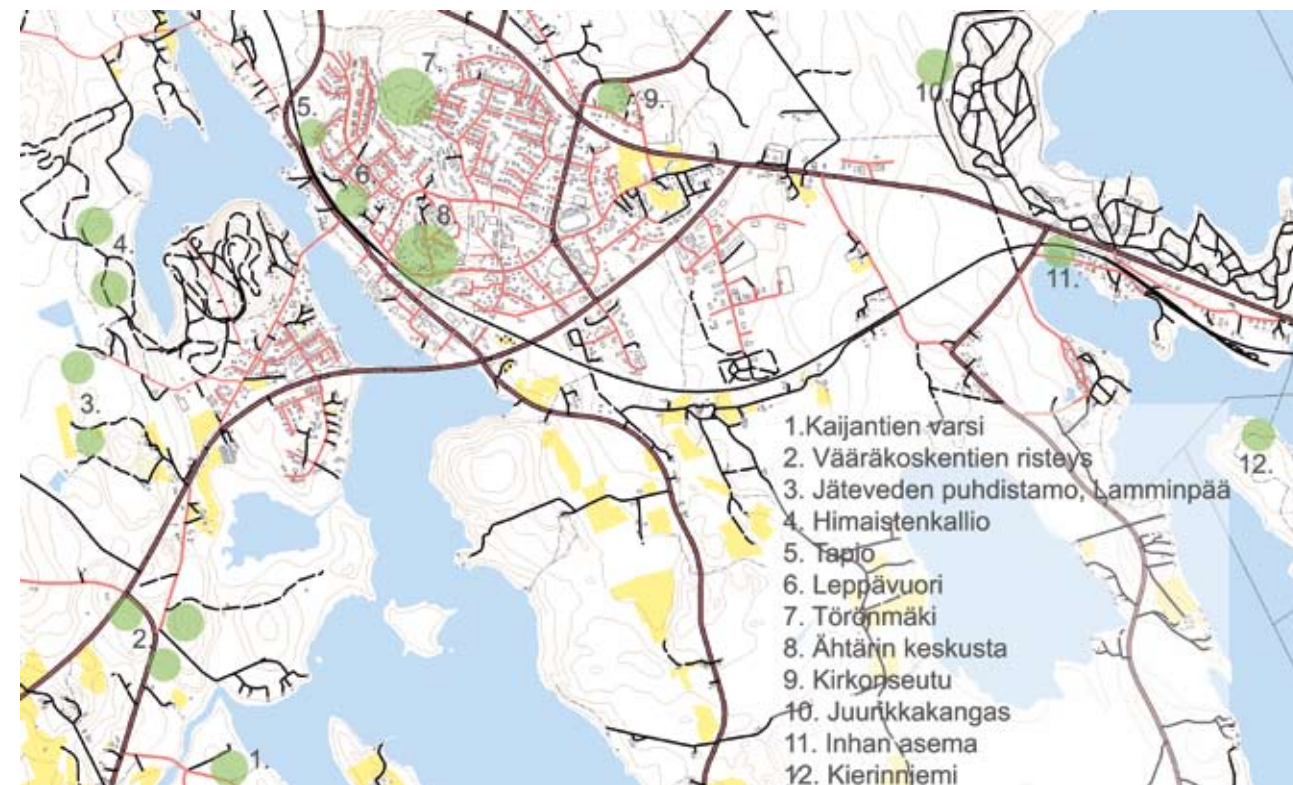

ole. Vuodesta 1971 alkaen maalinnoituslaitteet on katsottu muinaismuistolain tarkoittamiksi kiinteiksi muinaisjäännöksiksi ja siten muinaismuistolain suojajamiksi. **Puolustusvarustuksia kuten muitakaan muinaisjäännöksiä ei saa hävittää, peittää eikä kaivaa ilman Museoviraston lupaa.**

Vallitusten jäänteitä erottuu Inhassa mm. Kierinnien luontopolun varrella. Inhassa ensimmäinen valliketju katkaisi rautatien Nääsinlahden perukasta ja jatkui Juurikkakankaalle, Myllymäen tiestä nykyisen varikkoalueen kautta Väliveden. Toinen linja meni Nääsin salmen nykyistä leirintäalueen puoleista rantaan samoin Väliveden. Nämä leirintäalueelta, Hankaveden rannasta alkaneet juoksuhaudat katkaisivat rautatien, Myllymäen tien ja Niemisveden tien. Kolmas ketju kulki kauempana Ritokankaan mailla. Vastaavia linnoituksia tehtiin joka puolelle Ähtäriä: Ouluveden länsirannalla Sytelän talon kohdalta lähti vallihautaketju länteen. Himaistenkallioille suunniteltiin betonisia tykkibunkkereita, Vuoriperäntie katkaistiin Heikkolanmäen päältä, samoin Virtain tie Väkkärinmäellä. Vääräkoskella kulki vallihauta joen itäpuolella Ouluveden rantaan, Alastaipaleella Pa-

karinjoen itäpuolella Pienestä Vehkajärvestä Peränteeseen. Mittavia linnoitusjärjestelmiä rakennettiin myös pitäjän pohjoispäähän, Saarijärven tien suuntaan. Siellä kaikkein laajimmat kaivaukset ovat Pylkönmäen ja Multian Ropottikorvessa. Paikan nimikin tulee venäläisten rakennustöistä.

Suomen itsenäistyttyä vallihautoja purettiin nopeasti. Puutavaraa voitiin käyttää hyödyksi, rakennustarpeisiin ja lämmityspuuna. Monissa kohdin kaivantoja oli tuettu kivin tai ammuttu taitavasti aivan suoria seinämiä, tällaiset kohteet ovatkin hyvin säilyneitä. Ähtärin keskustan asemakaava-alueelta haudat ovat hävinneet melko täydellisesti, vain rippeitä on jäljellä. Keskustan pururata suunniteltiin aikoinaan siten, että sinne jäi melko pitkä pätkä hautoja. Koulunmäellä, pappilan kallioilla, on vieläkin näkyvissä hautoja, samoin Leppävuoren ja kirkonkylän maastossa vanhan kansakoulun paikkeilla. Nykyisen pururadan alueella on Keuruun pioneeripataljoonan entistämä korsu (lintaasi). Väkkärinmäeltä nykyisen Vääräkosken liittymän kohdalta löytyi muutama vuosi sitten täysin kunnossa oleva lintaasi, jonka suuaukko kuitenkin turvallisuussyistä suljettiin³.

Ähtäriissä kartoitettuja puolustusvarustuksen jäänteitä

³ Liisa Tallbacka, julkaisematon käsikirjoitus

➤ Lue lisää:

- Esihistorialliset kiinteät muinaisjäännökset Etelä-Pohjanmaalla, Keski-Pohjanmaalla ja Pohjanmaalla s. 68. Museovirasto, Etelä-Pohjanmaan liitto, Keski-Pohjanmaan liitto, Pohjanmaan liitto. Vaasa 1998.
- Maiseman muisti - Valtakunnallisesti merkittävät muinaisjäännökset. Museovirasto. Helsinki 2001.
- Hiidenkivas ja tulikukka, opas arkeologisen perinnön hoitoon. Museovirasto. Jyväskylä 1999.
- Ympyräinen X111 s.4-7, Muinaisasutusta Ähtäriissä, Mirja Miettinen, Museovirasto
- Ympyräinen XIV s.7-10, Suomensjärven kulttuurin löytöihentymä Peränteellä, Sulevi Riukulehto
- Papinkivi: V 27 ja X 5-6
- Ähtäri-solki: I 34, III 2 ja XI 14
- Ympyräinen I, s. 35, Pauli Leppävuori; Vallityöt

Ilmakuvassa Ähtärinreitin kulttuurimaisemaa Alastaipeleella. Maisema-alue ylittää maakuntarajat ja jatkuu Virtain puolelle.

Maisema-alueet

Peränteen maisema-alue kuuluu **valtakunnallisesti arvokkaaksi luokiteltuun Ähtärinreitin kulttuurimaisemaan**. Maisemakokonaisuus alkaa Ähtärin Vääräkoskelta ja jatkuu naapurimaakuntaan Virroille Soininkylään asti. Seudun maasto on pienipiirteistä ja korkeussuhteiltaan vaihtelevaa. Soiden ja metsien ympäröimä asutus on keskittynyt vesistöjen rannoille. Maisema-alueen ytimen muodostaa pitkänomainen ja rantaviivaltaan rikkonainen Perännejärvi. Pitkään jatkuneen kaskeamisen seurauksena metsät ovat lehtipuuvaltaisia. Perännejärven ympäristössä on kivikautinen asuinpaikkakeskittymä. *Kts. tarkemmin sivut 102-110.*

Inhan rautatieasema

Rakennetut kulttuuriympäristöt

Myllymäen ja **Inhan asemaympäristöt** on luokiteltu valtakunnallisesti merkittäviksi rakennetun kulttuuriympäristön kohteiksi Museoviraston ja Ympäristöministeriön inventoinneissa 1993. Myllymäki on Tampere-Vaasa -radan ainoa tasoltaan III-luokan asema. Asemarakennuksessa oli mm. asemaravintola aniskeluoikeuksineen. Inhan asemarakennus ja useat asuin- ja ulkorakennukset sijaitsevat luonnonkauniilla paikalla Hankaveden rannalla. Molemmat asemaympäristöt ovat siirtyneet yksityisomistukseen ja vapaa-ajan asunnoiksi 2000-luvulla. ➤ *Kts. tarkemmin sivut 60-63*

Myllymäen rautatieasema

Valtakunnallisesti arvokkaiksi teollisuusympäristöiksi on luokiteltu **Inhan vanha teollisuusympäristö**, nykyään Inhan Tehtaat, jossa toiminta käynnistyi 1851 sekä **Vääräkosken pahvitehdas** vuodelta 1897. ➤ Lue lisää sivuilta 73-74. Valtakunnallisesti merkittävän **Tuomarniemen** metsäoppilaitoksen yhtenäiseen jugendtyyliin rakennetut opisto- ja asuinrakennukset muodostavat omaleimaisen kokonaisuuden metsäisellä niemekkeellä ja edustavat valtiovalan harjoittamaa laitospäätös- ja opistorakennustoimintaa 1900-luvun alussa. ➤ Lue lisää sivuilta 78-79.

Ähtärin kirkonseutu on luokiteltu valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi ympäristöksi. Aluetta ja sen rakennuskantaa kuvataan sivuilla 85-90.

Perännejärven rantaosayleiskaavan laadinnan yhteydessä arvotettiin maakunnallisesti merkittäviksi rakennetun kulttuuriympäristön kohteiksi **Jaakkola, Suihko, Hämeenniemi** ja **Matinaho**. Kohdekuvaukset alkavat sivulta 104.

Etelä-Pohjanmaan maakuntakaavassa vuodelta 2005 maakunnallisesti merkittäviksi arvotettuja rakennetun kulttuuriympäristön kohteita ovat **Rintalankylä** ja **Rämälän kylä**. ➤ lue lisää sivulta 118 alkaen. Maakuntakaavassa mainittuna merkittävänä vesirakentamisen kohteena on vuonna 1887 rakennettu **Reijon mylly** Ähtärin Niemisjoessa. ➤ lue lisää sivulta 54.

Perinnebiotoopit

Mikä on perinnebiotooppi?

Niityt ja hakamaat kuuluvat luontotyyppeihin, joita sanotaan perinnebiotoopeiksi. Ne ovat syntyneet pitkään jatkuneen perinteisen laidunnuksen ja niiton myötä. Yhteistä perinnebiotoopeille on, että ne ovat muokkaamattomia, lannoittamattomia sekä kylvämättömiä, mistä johtuen ne ovat usein niukkaravinteisia, mikä yhdessä jatkuvan käytön ohella on niiden lajistollisen monimuotoisuuden perusta. Sekä kasvi- että eläinlajistonsa puolesta luonnonniityt ja hakamaat ovat maamme lajirikkaimpia elinympäristöjä. Mitä monipuolisempi niiden kasvillisuus on sitä, runsaampi on myös niiden hyönteislajisto.

Niityt ja hakamaat ovat vähentyneet voimakkaasti jo 1800-luvulta lähtien ja edelleen maatalouden rakennemuutoksen yhteydessä. Monien lajien elinympäristö on kadonnut ja lajit taantuneet. Koska perinnebiotoopit säilyvät vain hoitamalla, onkin erityisen tärkeää, että jäljellä olevia perinnebiotooppeja laidunnetaan tai niitetään säännöllisesti. Biologisten arvojen lisäksi kohteet ovat myös maisemakuvan kannalta tärkeitä ja lisäävät maaseudun viihtyisyyttä. ➤ lue lisää perinnebiotooppien hoidosta sivulta 135.

Reijon mylly Niemisvedellä

Jukola Rämälänmäellä

Matinaho Alastaipeleella

Valtakunnallinen perinnemaisemien inventointiprojekti käynnistyi 1992. Etelä-Pohjanmaalla inventointi tehtiin vuosina 1992-1997. Inventoidut kohteet löydettiin mm. haastatteleamalla paikallisia luontoharrastajia, muita asiantuntijoita ja paikallisia asukkaita, teemmällä kuntakyselyjä ja tutkimalla luontoinventoinnit. Inventoinnin tulokset on julkaistu Länsi-Suomen ympäristökeskuksen julkaisussa; Etelä-Pohjanmaan ja Pohjanmaan perinnemaisemat. Ähtäristä inventoitiin kahdeksan kohdetta. Maakunnallisesti merkittäviksi luokiteltiin tuolloin Kellomäen kohteet, Kantoniemen rantahaat ja Niemen hakalaitumet. Kohteiden nykytilaa ei Etelä-Pohjanmaalla ole 1990-luvun inventointien jälkeen tarkasteltu järjestelmällisesti. ”Polku mansikkapaikalle”-hankkeen yhteydessä ja erityistutkimus- ja kilausuntoja annettaessa on osalla kohteita kuitenkin käyty. Ähtärin kulttuuriympäristöohjelman yhteydes-

sä suoritettiin päivän pituinen maastokierros yhdessä biologi Hannele Kekäläisen kanssa. Maastokäyntien tuloksia esitetään kohdekuvausten yhteydessä. Yhtä lukuun ottamatta kohteiden nykytila arvioitiin syyskuun loppupuolella. Varsinainen inventointi tulisi järjestää kasvillisuuden kannalta sopivampana vuodenaikana ja mahdollisimman pian.

Inventointien päivitykset tekee alueellinen ympäristökeskus, jolle tulisi toimittaa tieto myös mahdollisista uusista kohteista. Ähtäristä vielä inventoimattomia ja kulttuuriympäristöohjelmaan liittyvän kartoituksen yhteydessä havaittuja mahdollisia perinnebiotooppeja on mm. Kaijanniemessä, Ähtärinrannalla, Muhosessa, Hirvilammilla, Hyvölänniemessä ja Ollikaisessa.

Kirjallisuutta:

Maaseudun kulttuurimaisemat. Ympäristöministeriö, Maatalouden tutkimuskeskus 1997.

- Hannele Kekäläinen ja Lise-Lotte Molander. Etelä-Pohjanmaan ja Pohjanmaan perinnemaisemat, alueelliset ympäristöjulkaisut 250. 2003.
- Pykälä, J. 2001: Perinteinen karjatalous luonnon monimuotoisuuden ylläpitäjänä. Suomen ympäristö. Suomen ympäristökeskus, Helsinki. Suomen ympäristö 495: 1 – 205.
- Vainio, M., Kekäläinen, H., Alanen, A. & Pykälä, J. 2001: Suomen perinnebiotoopit. Perinnemaisemaprojektin valtakunnallinen loppuraportti. Suomen ympäristö 527: 1 – 163. Suomen ympäristökeskus, Helsinki.

Kantoniemen rantahaka Vähä-Perännejärven rannalla

Ähtärin inventoidut perinnemaisemat:

P1. Kantoniemen rantahaat sijaitsevat Vähä-Perännejärven pohjoisrannan niemellä. Maisemallisesti keskeisiä puustoisia ranta-alueita on laidunnettu vuosisadan alusta alkaen. Haka on länsi- ja pohjoisosiin harvaa koivikkoa, keskiosissa kasvaa runsaasti mäntyä. Haka-alueella on pienikokoinen kaksiosainen maalaamaton riviaitta, joka on perustettu hirsikehikon varaan ja täydentää osaltaan komeasti perinnebiotooppia.

Kantoniemen rantahaassa on kaksiosainen riviaitta

P2. Niemenhaka. Inventoitu moniosainen laidun-alue sijaitsee Peräntein kylän länsiosassa Vähä Haapajärven eteläpuolella. Kohteeseen kuuluu sekä hakamaata että metsälaidunta. Laidunnus on alkanut alueella 1960-70-luvuilla, osa alueista on vanhaa kaskimaata. Viidellä inventoidulla loholla on mm. haapa- ja mäntyvaltaista hakamaata, koivuhakaa, Vähä Haapajärven laskevan uoman varteen sijoittuvaa koivu- ja mäntyvaltaista hakamaata, sekä tiheähköä kuusimetsälaidunta. Huomionarvoisia lajeja olivat aholeinikki, valkovuokko, isolaukku ja nurmitatar.

Aholeinikkiä ei paikalta ole enää 2000-luvulla löytynyt, sen sijaan alueellisesti uhanalainen pussikämekä uutena lajina on löytynyt kahdesta paikasta.

Haka ja metsälaidun on luokiteltu maakunnallisesti merkittäviksi perinnebiotoopiksi, arvoon vaikuttavat mm. uhanalaisen lajin (aholeinikki) lisäksi kohteen monipuolisuus ja laajuus. Laidunnus Niemenhaassa jatkuu edelleen ja laidunnettavia hakamaita on viime vuosina laajennettu ja raivattu vuonna 2004.

Niemen haka pysyy hoidon ja laidunnuksen voimin avoimena

Rantalaidon Montinlahden itärannalla

P3. Raja-ahon laitumet. Peränteen kylällä Vähä Haapajärven Montinlahden itärannalla olevalla Raja-ahon tilalla on kaksi erillistä inventoitua laidun- aluetta, joihin kuuluu lepikkohakaa, katajaista koivu- hakaa, rantaniittyä ja pieniä ketoalueita. Alueet ovat olleet laitumena ainakin 1940-luvulta lähtien. Osa alueista lienee vanhaa kaskimaata. Huomionarvoisia lajeja ovat valkovuokko ja nurmitatar.

Raja-ahon laitumet on luokiteltu maakunnallisesti merkittäväksi perinnebiotoopiksi, jonka arvoon vaikuttavat mm. pitkään jatkunut perinteinen käyt- tö, runsas lajisto ja monipuolisuus. Laidunnus Raja-ahon laitumilla jatkuu edelleen. Syksyn 2007 kartoituksessa huomioidaan osalla inventoituja kohteita edelleen jatkunut rehevöityminen. Edustavana alu- eena huomioidaan pohjoisosan harvennettu koivu- haka.

Kellomäen pihapiiri koostu useista rakennuksista.

P4. Kellomäki. Kellomäen pihapiiri Kellomäen lael- la on perinteinen peltojen ympäröimä pihapiiri, met- sänreunassa ja Kellomäelle johtavan tien varressa on komeaa kiviaitaa. Pihapiirin luonnonniittyä on pe- rinteisesti niitetty, myös karja lienee laiduntanut piha- tantereella aiemmin. Metsälaidun on ollut käytössä 1905 alkaen, laidunnus on päättynyt 1990-alussa.

Kellomäen maakunnalliseksi luokiteltu pihaniitty on kasvillisuudeltaan monipuolista, pääosin poimuleh- den kirjavoimaa tuoretta heinäniittyä. Erityisesti kivi- aitojen kupeessa maapohja on kivistä ja kasvillisuus sammaloitunutta pienruohoniittyä, paikoin ketomaist- ta. Huomionarvoista on mm. nurmitattaren runsas esiintyminen. Syksyn 2007 kartoituksessa huomioidi- tiin, että laidunnuksen päätyttyä talon ympärillä pen- saikko on vallannut alaa, heinät vallanneet pihapiirin ja kiviaitojen kupeessa mm. tuomi on voimakkaas- ti vesakoitunut, huomio kiinnittyi myös kaatuneisiin puihin kiviaitojen päällä. Jatkossa vuosittainen niitto ja niittojätteen pois kuljettaminen kiviaitojen reunoil- ta ja pihapiiristä on ensiarvoisen tärkeää. Edelleen kiviaitojen heikkokuntoista puustoa ja pensaikkoa tulisi harventaa ja siistiä, kuusia ja säännöllisesti mm. tuomen vesakkoa poistaen, jättämällä pihlajia ja avaten tilaa katajille. Näin kasvien tarvitsema va- loisuus lisääntyisi ja saataisiin komea kiviaita parem- min esiin. Huomionarvoisia lajeja olivat nurmitatar, nurmikaunokki ja järvi.

Kellomäen metsälaidun on luokiteltu maakunnalli- sesti merkittäväksi perinnebiotoopiksi, jonka arvoon vaikuttavat mm. kulttuurihistoriallisesti arvokas ko- konaisuus, monipuolisuus sekä kohteen uhanalaiset lajit: erittäin uhanalainen lettovilla ja nurmikaunok- ki. Laidunnus Kellomäellä on päättynyt, ja syksyllä 2007 tehdyssä kartoituksessa alue on menettänyt

Kelloperän maisemaa Kelloperän laelta

luonteensa perinnebiotooppina. Lettovillan ja nurmi- tattaren esiintymisestä paikalla tänä päivänä ei ole tietoa.

P5. Laurilan laidun. Iso Haapajärven länsirannalla oleva kivikkoinen haka- ja metsälaidun on arvioitu paikallisesti merkittäväksi perinnebiotoopiksi. Aluet- ta arvioidaan laidunnetun hyvin kauan. Huomionar- voisia lajeja ovat valkovuokko ja nurmitatar. Syksyn 2007 kartoituksessa laidunnuksen laitumella on arvi- oitu päätyneen ja alueen arvioidaan olevan vähitel- len menettämässä luonteensa perinnebiotooppina.

P6. Kelloperän laitumet. Vähä Haapajärven koil- lispuolella Kelloperällä on inventoitu kaksi erillistä paikallisesti merkittäväksi luokiteltua laidunta. Ete- läisempi alue on ollut lehmlaidun ja myöhemmin lammaslaidun, jolla laidunnus päättyi 1992 ja poh- joisempi lohko on ollut lammaslaidun, jolla lampaat ovat laiduntaneet vielä 1990-luvun puolivälissä. Syk- syn 2007 kartoituksessa huomioidaan laidunnuksen molemmilla lohkoilla päätyneen. Edelleen huomi- oidaan pohjoisen laitumen rehevöityneen edelleen ja eteläisemmällä loholla huomioidaan nuori istu- tuskoivikko sekä alueen voimakas pensoittuminen. Huomioitavia lajeja ovat seudulla silmällä pidettävät aholeinikki ja litteänurmikka. joiden tämän hetkises- tä esiintymisestä ei ole tietoa.

Kiviaita reunustaa Kellomäen pihapiiriin kohoavaa tienvartta

P7. Haaposaari. Vähä-Haapajärven eteläosassa ole- va pitkä ja kapea saari, joka liittyy valtakunnallises- ti merkittävään Ähtärinreitin kulttuurimaisema- alu- eeseen. Saaren keskiosat ovat olleet peltokäytössä 1970-luvun alkuun asti, tämän jälkeen saarella on laiduntanut friisiläishiehoja. Pellolle on istutettu koi- vua, saaren länsirannalla on hirsilato. Kasvillisuus on tuoreen heinätyypin tyyppistä, mm. ahomansikka, niittyhumala ja hyvin runsaslukuisena pikkulaukku. Rantakoivikon huomionarvoinen laji on lehtohors- ma. Syksyn 2007 kartoituksessa ei ollut mahdolli- suutta tutustua saarella sijaitsevaan kohteeseen.

P8. Ahomäen laidun. Paikallisesti merkittäväksi luo- kiteltu haka sijaitsee Ähtärinjärven länsipuolella Ol- likkalankylässä. Alueet olivat 1950-luvulle saakka lammaslaitumina, tämän jälkeen nautakarjalaitumi- na. Syksyn 2007 kartoituksessa huomioidaan met- sälaitumen laidunkäytön päätyttyä muuttuneen jo talousmetsän luonteiseksi, merkkejä laidunnukses- ta ei enää juurikaan erotu.

5 Kulttuuriympäristöjen kirja Ähtärissä

Rakennusmateriaalit ja -tekniikat

Puu on aina ollut luonteva havumetsävyöhykkeen rakennusmateriaali, se on ollut helposti työstettävä, kantava ja lämpöä eristävä ja sitä on ollut kaikkialla saatavissa. Jo kivikauden asukas kykeni veistämään tarvittavat puu/salvosrakenteet. Tyylipiirteet ovat kulkeutuneet Keski-Euroopasta, jossa ne pääosin syntyivät ja josta ne hitaasti kulkeutuivat pohjoiseen. Omaperäinen suomalainen puurakentaminen on kehittynyt muualta saatujen vaikutteiden soveltamisesta kotoisiin oloihin. Lopputulos on ollut yleensä pelkistetty ja tarkoituksenmukainen. Hirrestä tehtiin pääosa asuinrakennuksista aina 1940-luvulle saakka. Puuta säästävä rankorakenne korvasi hirren kokonaan vasta sotien jälkeen.

1900-luvun alussa kansallisromanttinen suuntaus sai jalansijaa ja Ähtäriinkin rakennettiin jugend-tyylin mukaisia hirsihuviloita. Pohjakaava ja julkisi-

vut vapautuivat aiemmin vallinneesta symmetriasta ja aikaisempien aikakausien jäljittelystä. Tyyli suosi epäsymmetriaa ja leikkeli muoto- ja koristeaiheilla. Tuomarniemen valtakunnallisesti arvokas rakennuskanta edustaa tätä tyyliä, samoin vanha apteekkikiinteistö kirkkoa vastapäätä. Jugendpiirteitä näkyy myös pienempien rakennusten yksityiskohdissa, esimerkiksi ikkunoiden yläosien pieniruutuisuudessa ja kaarevissa vuorilaudoissa.

Jugendin jälkeen palattiin vielä säännöllisyyttä ja symmetriaa sekä niukkaa koristelua suosivaan tyyliin, jota kutsutaan 20-luvun klassismiksi tai uusklassismiksi. Tyyli otti muotoaiheensa ja värinsä antiikin Kreikasta ja Roomasta. Uusklassismia Ähtärissä edustavat mm. Pirkanpohjan Sininen Talo ja Kuusiston talo Myllymäellä.

Inhan asemanseudun jugend-huvila yllä lienee saanut vaikutteensa läheiseltä Tuomarniemeltä. Myös Salon kauppa Ryötössä, kuvassa vasemmalla, on komea jugend-kauden edustaja.

Moderniin elämäntapaan liittyvä kansainvälinen tyyli, funktionalismi hylkäsi vanhan muotokielen. Funktistyyliä suorakulmaiset rakennusmassat sommiteltiin vapaasti, ikkunoiden perinteisestä puitejaosta luovuttiin ja julkisivut olivat rapattuja ja vaaleita. Tyyliä rapattuja funkisrakennuksia Ähtärissä ei

ole. Funkis-vaikutteita voi kuitenkin löytää 1950-luvun rakennuskantaa edustavasta Laitakarin talosta Ostolantien varresta ja vanhasta Esson huoltoasemarakennuksesta Myllymäentien ja Virtaintien risteyksestä.

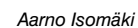
Myllymäen rälssitorpan hirsistä 1940-luvulla rakennettu ns. Kuusiston talo ja sen antiikin aiheista muotokielenä saanut avokuisti yllä edustavat uusklassismia. Puistotien varrella on säilynyt ilahduttavasti jälleenrakennuskauden rakennuskantaa, kuva oikealla ylhäällä. Esson entinen huoltoasema kuvassa oikealla, Myllymäentien ja Virtaintien risteyksessä edustaa 1950-luvun rakennustapaa.

Ähtärin yhteiskoulu

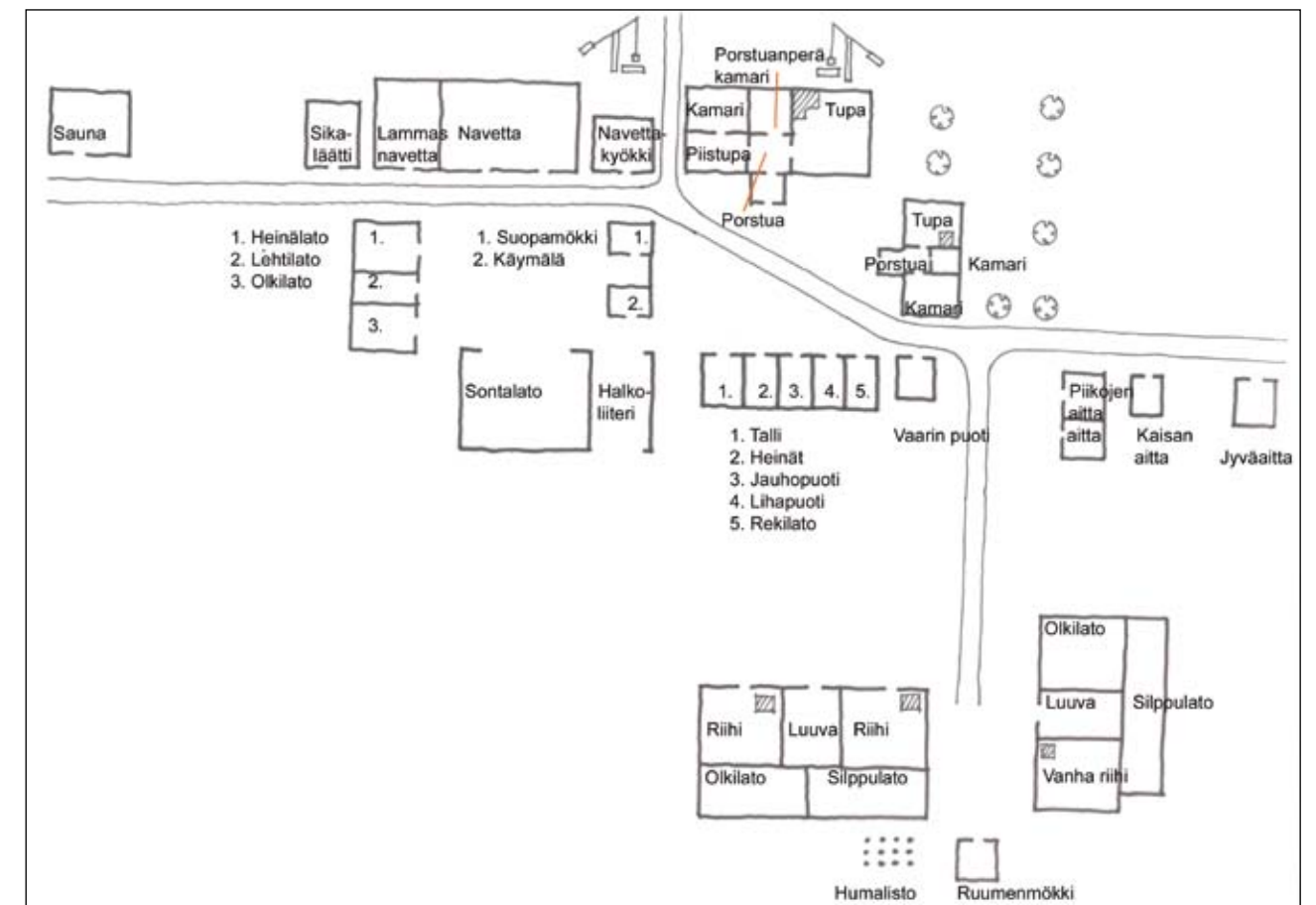
1950-luvulla vaakalaudoitus korvasi peiterimoituksen ja tuuletusikkuna tuli symmetrisen pystypuitteen tilalle. Julkiset rakennukset ja kerrostalot rakennettiin tiilestä ja rapattiin, aikakautta edustavat Ähtärisä mm. kaupungintalo, apteekki- ja pankkikiinteistö Ostolantien alkupäässä, Kaijanniemi ja Ähtärin yhteiskoulu (kuvassa). Rakentaminen myös teollistui 1950-luvulta lähtien. Teolliset rakennusmateriaalit ja –elementit korvasivat 1960-luvulta lähtien yhä enemmän paikalla rakentamisen. Näitä teollisia, uu-

Pientalorakentamisen kirjo on laajentunut, teollisesti valmistettujen pientalojen tyylipiirteet ovat muuttumassa. Uusvanhat romantisoidut piirteet, esimerkiksi vyöhykkeinen, puusta tehty ulkokuuraus, koristeelliset kuistit, ikkunoiden puitejako ja koristeleikkaukset ovat vaihtumassa moderniin muotokieleen. Puu rakennusmateriaalina on lisääntynyt erityisesti maaseudun rakentamisessa.

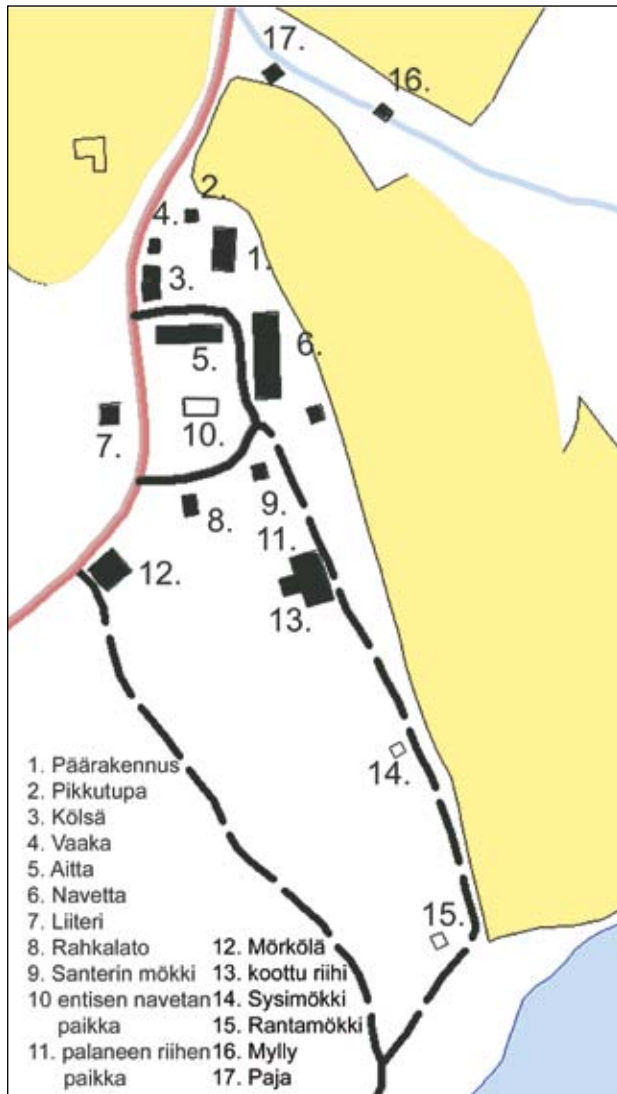

38

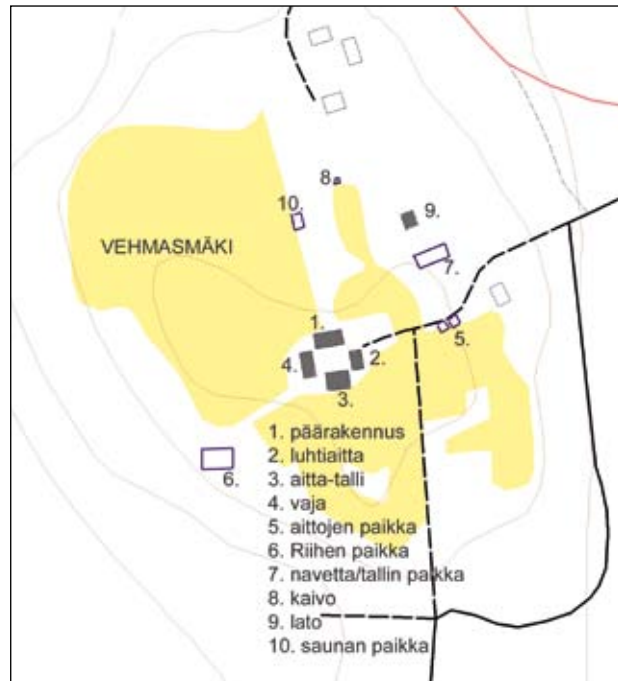
Pihapiirien vanhaa rakennuskantaa on usein hävinnyt, myös aidat ja portit pihapiirejä rajaamasta ovat poissa. Ähtäriläinen tiivis umpipiha on kuitenkin aistittavissa eri puolilla Ähtäriä, sillä uudistuessakin pihapiirin perinteisen rakenteen piirteitä on yleensä säilytetty. Aidoimmillaan umpipiha on aistittavissa Vehmasmäen pihapiirissä, jonka vanha näihin päiviin säilynyt rakennuskanta on ryhmittynyt tiiviiseen neliön muotoon. Pihapiiriä on halkonut kulkureitti, jota pihapiirin kohdalla ovat rajanneet portit. Myös Ähtärinrannan Sahin lähes umpinainen pihapiiri on säilyttänyt rakenteensa. Vanha tielinjaus halkoo tiiviin pihapiirin edelleen mm. Montinniemiessä ja Niemisveden Kauppalassa. Kotiseutumuseon alkuperäistä rakennuskantaa on täydennetty eri puolilta Ähtäriä siirretyillä talonpoikaisilla rakennuksilla. Niiden ryhmittelyssä on tavoiteltu ähtäriläisille pihapiireille tyyppillistä tiiviyttä.

ÄHTÄRIN KULTTUURIYMPÄRISTÖOHJELMA

Lamminmäen pihapiirissä lähellä Virtain rajaa on säilynyt poikkeuksellisen runsaslukuisesti vanhaa rakennuskantaa

Vehmasmäen asemapiirros yllä ja pihapiiri talviasuisena sivun alalaidassa.

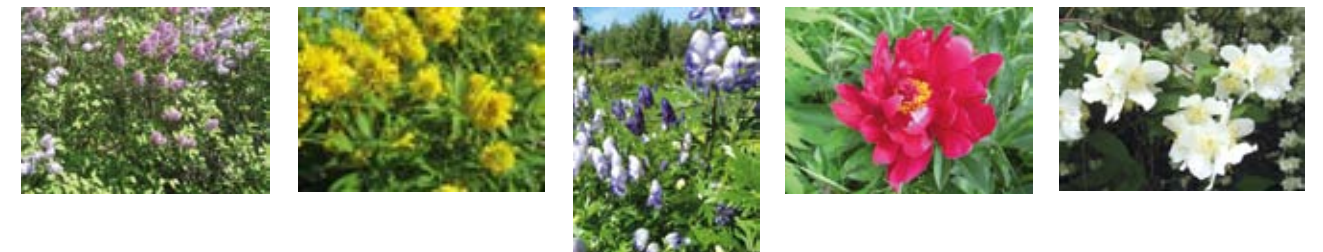
Pihapiiristä puutarhaksi

Pohjalainen pihapiiri oli pitkälle 1800-luvulle yksinkertainen, ehkä talon nurkalla kasvoi pihapihlaja, kiviopulun varressa komea metsäruusu, lähimetsästä siirretty. Suomeen puutarhakulttuuri tuli luostareiden kautta. Vaikutteet levisivät vähitellen kartanoista ja pappiloista talonpoikaisiin ympäristöihin, rautatiepuistot vaikuttivat ympäristössään. Vasta 1800-luvun lopulla tulivat istutetut puut pihaille ja teiden varsille ja marjapensaat pihaille. Vähitellen kasvitahat alkoivat olla soveliaita myös talonpoikien lasirivien alla.

Viljelykset, laitumet, pihapiiri ja puutarha rajattiin toisistaan puuaidoilla, riukuaita oli vanhin ja yleisin aitatyyppi. Kevytrakenteisena ne ovat ajansaatossa hävinneet. Kiviaidat ovat olleet Ähtärissä yleisiä ja säilyneet paremmin. Komeita luonnonkivistä ladottuja aitoja näkee mm. Multamäessä, Tempakassa, Lampimäellä ja Rouvanmäellä. Istutettavista puuaidoista yleisin on ollut kuusiaita. Ehkä pitäjän ko-
meini esimerkki löytyy Niemisveden Tenhusesta, jossa kolmimetristä, leveää ja säännöllisesti leikattua kuusiaitaa on vaalittu 1940-luvulta lähtien. Tuomarniemen vaikutus seudulla näkyy, vaikutteet ovat levinneet ja taimia siirtynyt Ähtäriin eri puolille. Siperianpihta on tyypillinen maatalojen pihapuu, lehtikuuset ovat yleisiä. Vaateliaita tammia ja jopa saarnia näkee menestyvinä suurikokoisina yksilöinä ravinteikkaiden mäkien lakialueilla. Sisääntuloa korostavat puukujanteet ovat Ähtärissä harvinaisia.

Omenatarhat ovat Ähtärissä yleisiä, ne sijaitsevat usein mäkien lakialueilla, myös jalojuurista hapan-

kirsikkaa esiintyy vanhoilla pihalla melko yleisesti. Ähtäriläistä alkuperää oleva, kestävä omenalaji "Mummonpuu" on otettu taimilisäykseen ja esiintyy muutamien taimistojen hinnastoissa. Alkukesän kukkivat pihasyreenipensaat ovat tärkeä osa ähtäriläistä kulttuurimaisemaa. Muita vanhoja pensaslajeja ovat tertsusella, Siperian hernepensas, kuusamat, tuoksuangervo ja angervot, joista yleisimpinä rusopajuangervo ja pihlaja-angervo. Perinteiseen pihapiiriin kuuluvat juhannusruusu ja suviruusu ovat luonnonvaraisina kasvavien metsäruusujen lisäksi yleisiä Ähtäri-
säkin. Pitkään koristekasveina viljeltyä iirikset, malvat ja pionit ovat tyypillisiä ähtäriläisiä perinneympäristön koristekasveja. Kevään ensimmäisiä kukkia ovat laajoiksi kasvustoiksi levinneet ja pitkään viljelty kevätesikot ja lemmikit ja vuosi vuodelta rehevöityvät talonpoikaiset narsissimättäät. Niitä seuraavat iirikset, lupiinit ja erilaiset liljat kuten keisarinkruunu ja varjolilja. Muita vanhojen pihajien koristekasveja ovat suopayrtti, lehtosinilatva, palavarakkaus, särkynyt sydän, ukonhattu, kultapallo ja syysleimu.

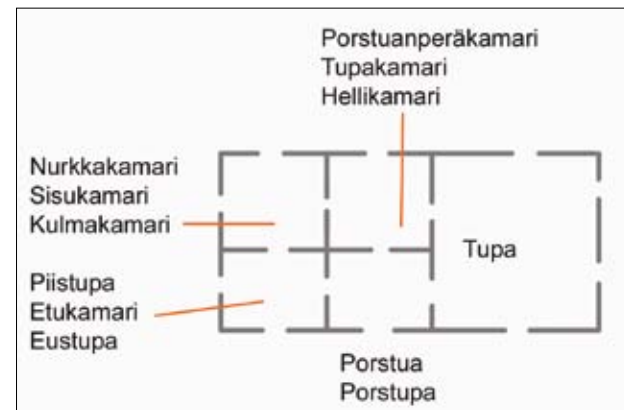
Vanhan ajan koristekasveja:

1. jalopioni	7. kultapallo
2. päivänlilja	8. ukonhattu
3. Mustialanruusu	9. tarhapioni
4. helluntainarsissi	10. koristejasmike
5. rusopäivänlilja	11. jalokiurunkannus
6. pihasyreeni	12. varjolilja

Niemisveden Kauppalan kasvillisuus on kiinnostavaa: Suuresta omenatarhasta on näihin päiviin säilynyt merkittävä osa, pihapiiriä rajaava kuusiaita antaa suojaa. Maisemallisesti vaikuttava sijainti korkean mäen laella, jolta avautuvat huikeat näkymät alas Niemisvedelle, antaa erityiset puitteet Kauppalan pitkään hoidetulle puutarhalle. Kevätspekti yllättää, ensiäurut puutarhassa on kaikkialle nurmikkoon levinnyt punakukkainen sinivuokko. Sinivuokkojen kuihtuessa kukinnan alkaa pian vaatimaton lemmikki. Ei kuitenkaan yleinen vaaleansininen, vaan kaikkialla puhtaanvalkoinen lemmikkimatto, siellä täällä talonpoikaisten "herrasväennarsissien" eli kerrattujen helluntainarsissien täplittämä. Kesän kohokohtia on valkean paratiisililjan kukinta, jota pian jatkaa harvinainen valkea varjolilja. Todennäköisesti jossain sinnittelee myös valkea talonpoikaispioni ja paljon muuta. Pihapiiri ja sen kasvillisuus tulisikin inventoida.

Talonpoikaistalot ja pienasumukset

Ähtäriläinen rakentaja on ammentanut vaikutteensa ympäriltä: Pohjanmaalta, Keski-Suomen länsiosista ja Pirkanmaalta. Matala, rungoltaan suhteellisen leveä, ja puolitoistakerroksinen rakennustyyppi on ollut Ähtärissä yleinen. ➤ kts esimerkiksi Vehmasmäki viereisellä sivulla. Pohjalaiset kaksfooninkiset talonpoikausrakennukset ovat Ähtärissä harvinaisia. Ähtäriläisen talonpojan asuinrakennus, tuparati, on vanhassa muodossaan tyyppiä, jota edustaa Vehmasmäen päärakennus Laajantien varressa. Porstuasta eli porstuvasta päästään oikealla (kuitenkin useimmin vasemmalla) olevaan avaraan tupaan. Porstuanperässä on porstuanperäkamari, myös tupakamarina ja hellikamarina tunnettu josta päästään edelleen nurkka- eli sisukamariin. Porstuan vasemmalla puolella on kolmas kamari, piistupa eli etukamari. Takka on tuvan pihanpuoleisessa nurkassa. Kookkaammissa rakennuksissa saattaa kamarien takana olla vielä koko rungon levyinen sali, paras vieraskamari. Etelä-Pohjanmaalla tavallisia kaksikerroksisia asuinrakennuksia pitkin ikkunariveineen

Vehmasmäen päärakennuksen pohjapiirros, johon on liitetty Ähtärissä käytettyjä huoneiden nimityksiä

Komeasti ulkoiset piirteensä säilyttäneitä pienasumuksia Saarijärventien maisemissa (kuva vasemmalla) ja Huikurinlammen rannalla (kuvassa oikealla).

on Ähtärissä ollut vähän, näihin päiviin säilyneitä ovat Matinaho, Hautala, Hämeenniemi ja Tuohimäki. Pohjalaistalojen haukkaikkunat räystäiden alla ovat Ähtärissäkin yleisiä.

Vauraaseen taloon kuului usein myös pienempi asuinrakennus, joka sijaitsi suorakulmaisesti päärakennukseen nähden: syytinkitupa, pieni puoli, pieni syytinki jne. Tällainen on säilynyt mm. Hämeenniemessä, Pakarissa ja Valkeisessa. Vehmasmäen eheästä pihapiiristä syytinkitupa on siirretty Laajaan. Toinen asuinrakennusten päätyyppi on pienasumus, vähävaraisempien rakennusmuoto: tupa, usein kylmä kamari ja porstua. Tupa on tällöinkin yleensä sisääntulon vasemmalla puolella.

Ähtäriläistä maaseudun rakennuskantaa esitellään poimintoina. Esittelyyn valitut kohteet, Vehmasmäki, Nyyssölä, Hirvimäki ja Isomäki on inventoitu osana laadittua kulttuuriympäristöohjelmaa kesän 2007 aikana.

Matti Annalan maalaama Tenhusen tuvan takka 1930-luvulla. Vanha päärakennus tulisijoihin purettiin 1940-luvulla

Vehmasmäen päärakennus talviasussa, keskellä yksityiskohta päärakennuksen kuistin koristelista, oikealla yksityiskohta päärakennuksen alkeperäisistä ikkunoista.

Vehmasmäki

Ouluveden kylässä Ähtärin länsipuolella sijaitseva Lamminmäki, myöhemmältä nimeltään Vehmasmäki, on ollut saman kylän Hyvösen (nyk. Hyvölä) ja Pöyhösen talojen yhteinen torppa. Torpparisopimus on tehty vuonna 1786. Lamminmäen torpasta muodostettiin 1/6 manttaalin kruunun uudistila vuonna 1842 ja se ostettiin perinnöksi vuonna 1844. Taloa alettiin kutsua 1800-luvun puolivälissä nimellä Vehmasmäki. Pihapiiriin muodostavat vuonna 1807 rakennettu päärakennus, joka tietyvästi rakennettiin aiemman, hieman sivummassa olleen sijaan. Lisäksi pihapiiriin kuuluvat lutiksi kutsuttu kaksikerroksinen aitta ja talli-heinävara 1830-luvulta sekä liiteri, joka on rakennettu vuonna 1925. Liiteri on rakennettu paikalla aiemmin olleen pikkutuvan paikalle, joka siirrettiin ja on nyt Laajan ns. Punaisen talon sisästä. Pihapiiri on neliömäinen ja se on aikoinaan ollut aidattu umpipiha. Vehmasmäen vierestä kulkenut ns. Tervatie näkyy 1820-luvun isojakokartoissa. Tie, tai paremminkin polku, tuli Peränteen kylästä, kulki Lamminmäen eli Vehmasmäen ohi ja jatkui Sappionjoelle, jossa se yhtyi vanhaan Vaasan-Laukaan maantiehen. Tie on kulkenut diagonaalisesti pihan poikki päärakennuksen ja lutin välissä olleen portin kautta ja jatkunut peltovainion toiselle puolelle, missä koivikon reunassa on sijainnut riipi.

Päärakennuksen kuistin ja lutin (kansikuvassa) koineet koristelut ovat säilyneet. Päärakennuksen päätykolmiot ovat olleet valkoiset, itse rakennus on ollut punamultainen ja kuisti keltamultainen. Alkuperäiset ikkunat ovat säilyneet ja kunnostettavissa.

Nyyssölä

Ähtärinjärven länsirannalla sijaitseva Nyyssölä edustaa Ähtärin seudun vanhinta asutusta. Talon nimi tunnetaan vuodelta 1621, jolloin Lauri Nyyssönen tuli taloon. Nykyinen omistajasuku on tullut taloon Keuruulta vuona 1868. Nyyssölän talo on vanha kantatila, jonka monet naapuritalot ovat olleet sen torppia tai ne on lohkottu siitä.

Nyyssölä

Länsi-Suomen ympäristökeskus

Pohjalaista talonpoikaisrakennuskulttuuria komeimmillaan edustava täyskaksikerroksinen päärakennus on ulkomitoiltaan 19x9 metriä. Asuinpinta-alaa siinä on 350 neliötä. Rakennus on entisöiden peruskorjattu 1990. Yläkerran itäpäädyn huoneesta avautuu komea näkymä viljavainioiden yli järvelle ja vanhalle tukinuitoreitille. Alakerran suuri tupa kiintokalusteineen on säilytetty autenttissa asussaan, taloa on entisöity vanhoja rakennustapoja kunnioittaen. Ikkunat ja ovet ovat pääosin alkuperäiset ja niiden vanhoissa listoituksissa kuten salmiakkikuvioissa on nähtävissä talonpoikaisempirevaikutteita. Kuten tavallista, on kuistia joskus hieman muutettu.

Pihapiiriin kuuluu kaksikerroksinen luhtiaitta (kuva sivulla 51), josta löytyy merkintä 1859. Sen pohjoispäässä katolla on vellikello. Ominaispiirteensä on luhdin solan valoaukoissa kaunis perhosmainen leikkaus. Pihan eteläsivulla on matalampi harmaatiili-lautarakenteinen navetta 1900-luvun alusta. Navetta on osin palanut 1950-luvulla ja rakennettu uudestaan edellisestä säilyneen kivijalan päälle. Vanhinta rakennuskantaa on hieman ulompana kaksikerroksinen, otsallinen ja umpiposkinen vilja-aitta (kuva sivulla 51) sekä makasiini, jonka sisältä löytyy vuosimerkintä 1786. Sisäänkäynti on varustettu etutilalla, samantapainen etutila muunnoksineen löytyy muistakin Ähtärin seudun vanhoista vilja-aitoista. Luhtiaitan ja makasiinin pääväriyty on kauniin kulunut punamulta, valkoisin ja keltaisin tehostein.

Hirvimäki

Iso Haapajärven länsipuolella sijaitseva Hirvimäki on perustettu kruunun uudistilaksi vuonna 1845. Hirsirunkoinen, melkein kaksifooninkinen pohjalainen päärakennus on rakennettu noin vuonna 1850. Se on punamultainen, peiterimalaudoitettu, savitiili-

Nyyssölä

katettu ja ulkomitoiltaan 17,6 x 8,8 metriä. Kuisti ei ole vanhoista valokuvistakaan päätellen alkuperäinen. Julkisivuissa on vaakajakolistaa monessa kerroksessa. Ominaispiirteensä on nurkkien valkoiseksi maalaamalla levennetyt kulmaudoitukset. Räystääiden kulmaratkaisu on kissanpenkkityyppinen. Ikkunoiden vuorilistoitukset ovat kauniin yksityiskohtaisesti käsitellyt. Pohjakaava perustuu perinteiseen keskeisratkaisuun, jossa sisäänkäynti on keskellä, toisessa päässä on suuri tupa ja toisessa päässä pari kamaria. Pihapiirissä on lisäksi hirs- ja lautarakenteinen puuliiteri-vajarakennus. Hieman sivummalla eteläpuolella ovat luonnonkivistä ladotun kivenavetan rauniot. Hirvimäen talonpoikainen perinteinen pihapiiri muodostaa punamultaisine rakennuksineen ehyen kokonaisuuden ja on tunnelmaltaan varsin autenttisenä säilynyt.

Isomäki

Isomäki

Ikiaikaisen kulkureitin varrella Pihlajavedentien varrella Isomäen laella sijaitseva Isomäen talo on kylässä ensimmäinen talo ja maamerkki (kuva yllä keskellä). Se edusti paikallaan ainoana Peränteen kylän rakennuskantaa pitkälle 1800-luvulle. Ensimmäisen kerran torppa mainitaan vuoden 1799 henkikirjassa, alun perin Peränteen kylän Mäkisipin eli Sipilän talon torppana. Sipilästä se erotettiin omaksi talokseen Isojaossa 1810-luvulla

Pihan pohjoissivulla sijaitseva talonpoikainen, punamultainen, puolitoistakerroksinen päärakennus (kuva yllä vasemmalla) on ulkomitoiltaan noin 7x16 metriä. Mahdollisesti osa rakennuksesta on ollut ensin savupiirtti ja saattaa juontaa 1700-luvun puolelle. Kuusiruutuiset ikkunat ovat verrattain pienet. Pohjakaava perustuu perinteiseen keskeisratkaisuun. Keskellä on porstua-eteinen, vasemmalla iso tupa, porstuan takana keittiökamari ja päädyssä kaksi kamaria. Porstuasta on kapeat portaat vintille. Räystääiden erityispiirteensä on niiden portaittainen alareuna, joka on hirsinen (kuva ylhäällä oikealla). Räystääiden kulma on kissanpenkkityyppinen. Kuistia lienee muutettu.

Mm. eteläinen vuoraamaton julkisivu on hapertunut, rakennus onkin nykytilassaan uhanalainen. Talonpoikaisen rakennuksen häviäminen jättäisi maisemaan ja paikalliseen rakennusperintöön ison aukon, jota ei uudisrakentamisella koskaan saada paikattua. Talon säilyminen edellyttää kuitenkin käyttötarkoituksen ratkaisemista. Perustus ja julkisivu vaativat kunnostusta, samoin muut rakenteelliset riskitekijät kaipaavat korjaamista. Neliömäisen pihapiirin rakennuskanta muodostaa talonpoikaisen ehjänä säilyneen perinnemiljöön. Piha avautuu etelään, ja pihapiirissä on säilynyt runsaasti vanhaa kasvillisuutta, kuten suviruusu, kerrottu juhannusruusu, pajuangervoa, karhunköynnös, viinimarjapensaita, lipstikkaa, viinimarjapensaita ja vanhoja omenapuita. Suuri pihakuusi suojaa pihaan tuloa.

Hirvimäki

Ähtäriläisiä kuisteja

Sisääntulon on muovannut käytännön tarve, ulko-oven edessä olevan rakennelman tehtävä on suojata lumelta ja vesisateelta. Yksinkertaisimmillaan suojaa antoi kannattimien kannatteleva yksinkertainen lapekatos. Varakkaan talon sisäänkäyntiin kiinnitettiin huomiota, kuistilla oli tärkeä rooli julkisivussa ja komea kuisti viestitti talon asemasta. Kuisti edustaa usein eri tyyliä kuin itse talo. Se joko rakennettiin myöhemmin tai sitä uusittiin eri vaiheissa. Vanhimmat kuistit Ähtärissä ovat avoimia porraskuisteja. Niissä on taitekatto, joka on pilarien kannatteleva kuten kotiseutumuseon kuistissa. Avoin kuisti varustettiin usein portaiden molemmin puolin sijaitsevilla kaiteilla ja penkeillä. 1800-luvulla vallinneet tyylipiirteet ja vaikutteet muokkasivat varsinkin kuistia, joka oli kevytrakenteinen ja helposti uudistettavissa. Kaksikerroksiset umpikuistit yleistyivät Ähtärissäkin 1800- ja 1900-lukujen taitteessa, koska sisäportaat haluttiin siirtää kuistiin. 1900-luvulla kuisti muuttui vähitellen koristeellisesta ja edustavasta entistä käytännöllisemmäksi. Kuistiin lisättiin toimintoja, kuten kosteita tiloja ja pannuhuone. Se muutti kuistin umpinaiseksi ja laajensi sitä. Kuistin julkisivumuutokset sopivat usein heikosti vanhan talon luonteeseen. Nykypäiviin säilynyt ähtäriläinen rakennusperintö käsittää lukuisia eri aikoina rakennettuja komeita avo- ja umpikuisteja. Esimerkkeinä ähtäriläisestä kuistiperinteestä ovat ylärivissä Jauhojärven ja Suihkon kuistit, keskellä Moksun ja Hokkalan ja alinna Matinahon ja Kauppalan komeat kuistit.

Ähtäriläisiä ikkunoita

Ikkuna on tärkeä osa julkisivua ja heijastanut aina rakentamisaikaansa ja sen muotivirtauksia. Ikkunan muoto ja yksityiskohdat kuten heloitus, puitteiden ja ikkunaa kehystävien vuorilautojen profilointi kertovat meille rakennuksen historiasta, rakentamisen ja muutoksen ajankohdasta. Mittasuhteiltaan harmonisen vanhan ikkunan löytää varmimmin vanhojen talonpoikaistalojen haukkaikkunanauhasta. Niissä kaunis aaltoileva vanha lasi on vihertävää ja kupruilevaa, puitteet ohuita ja kauniisti profiloituja.

Vanhimmat ähtäriläiset ikkunat ovat lasiuralla varustettuja puupuitteisia, pienikokoisia kuusiruutuisia ikkunoita. Tämä uusklassinen ikkunamuoto oli vakiinnuttanut asemansa 1700-luvulta alkaen. 1800-luvun lopulta lasinpuhallustentien kehittyessä ikkunan koko kasvoi ja 1800-luvun lopulta kolmiruutuinen T-ikkuna syrjäytti vähitellen kuusiruutuisen ikkunatyyppin. Tällöin oltiin jo siirrytty lasin kittikiinnitykseen ja kesäksi poistettavat "tuplat", pois nostettavat sisäikkunat kuuluivat joka talon vakiovarusteisiin. 1800- ja 1900-lukujen taitteessa keskiaikaa ihannoiva kansallisromantiikka ja jugendtyyli palauttivat pieniruutuiset ikkunat, joita oli usein ikkunoiden yläosissa. Klassismi 1920-luvulla toi vielä hetkeksi takaisin kuusiruutuisen ikkunan, kunnes 1930-luvun funktionalismin mukaisesti ikkunan muoto yksinkertaistui ja sommittelu vapautui symmetriaan perustuvasta julkisivun jäsentelystä. Ikkunan standardisointi ja teollinen tuotanto 1970-luvulla köyhdyttivät ikkunaa sekä laadullisesti että esteettisesti.

HUOMAA!

- Vanhojen ikkunoiden kestävyys salaisuus on niihin käytetyn puun korkea laatu.
- Alkuperäinen on kuluneenakin arvokkaampi kuin uusi.
- Vanhan ikkunan harkitut suhteet ja yksityiskohdat muodostavat kokonaisuuden joka vääristyy herkästi uuden ikkunan muuttaessa suhteita ja litteiden uusien profiilien vuoksi.

VARO!

- Vanhojen asuinrakennusten lämmöneristämisen yhteydessä sisemmäksi siirretyt ja vaa'ittamalla suoritettavat ikkunat muuttavat ja heikentävät rakennuksen alkuperäistä ilmettä merkittävästi.

Ovi on rakennuksen osa, johon on ikkunoiden ohella kiinnitetty erityistä huomiota. Ovessa yhdistyy puusepän osaa-minen ja aikansa vaikutteet. Ähtärin vanhimmat säilyneet ovet tehtiin muutamasta pystylaudasta, jotka kiinnitettiin yhteen poikkipienojen avulla. Lautaoven rakenne oli heikko, laudat halkeilivat ja lautojen väliin jäi rakoja. Ulko-ovia ryhdyttiin paneloimaan, usein paneeli oli leveää ja kauniisti profiloitua. Kirkoissa esiintyvä pari-ovi otettiin käyttöön. Paneloitu ulko-ovi säilytti suosionsa 1800-luvun loppuun. Säätyläisten asunnoista levinnyt ovityyppi; peiliövi yleistyi 1800-luvun lopulla, kun teollinen valmistus lisäsi tarjontaa ja ovien malleja. Peiliövi, joka koostuu kehyksestä ja yhdestä tai useammasta peilistä, on rakenteeltaan huomattavasti lautovea kehittyneempi. Funktionalismin ovimalli oli yksinkertainen, ulkopinta peitettiin kapealla pystypaneelilla. Lukot ja helat olivat aikanaan hyvin arvokkaita. Siksi ne saattavat vanhassa rakennuksessa olla huomattavasti vanhempia kuin itse ovi ja jopa itse rakennus.

Hirsirakentamisen perinne ja alueelliset erityispiirteet tulevat komeasti esiin Ähtärin näihin päiviin säilyneissä aittarakennuksissa. Tyypiltään yksi- ja kaksikerroksisia yksinäisaittoja on säilynyt runsaasti. Tyypillisiä ovat myös matalat kahden erillisen aittahuoneen muodostamat riviaitat. Myös komeita kaksikerroksisia luhtiaittoja on säilynyt eri puolilla Ähtäriä.

Alusrakenne oli tärkeä aitan osa. Elintarvikkeiden oli säilyttävä seuraavaan satokauteen saakka, minkä vuoksi aitta oli eristettävä kosteudelta ja tuuletus oli järjestettävä. Se onnistui jalkarakenteen avulla. Jalat suojelivat myös tuhoeläimiltä kuten rotilta ja hiiriltä. Aitan olennaista osaa, halkaistusta puusta eli haljispuolikkaasta tehtyä jalkojen ja aitan seinien välissä olevaa estettä kutsutaankin hiirilaudaksi. Aitta saattoi levätä myös hirsikehikon eli salvosjalan varassa. Yksikertaisimmillaan seinäkehikko lepäsi nurkkakivien varassa.

Vanha aitta, jolle käyttöä löytyy tänäkin päivänä, on säilynyt usein paikallaan pihapiirin muun rakennuskannan uusiutuessa. Yleistä viime vuosikymmeninä on ollut siirtää aittoja myös esim. kesämökkien majoitustiloiksi. Keskellä metsäistä rantatonttia komea kaksikerroksinen vilja-aitta on kuitenkin vieraassa ympäristössä. Valitettavaa on myös että komea läpiajettava luhtirakennus on siirretty Ähtäristä Stundarsiin, Vaasan liepeille yksityispihaa koristamaan. Museoalueelle on koottu esimerkkejä aitoista eri puolilta kuntaa, mm. pieni yksikerroksinen aitta, matala riviaitta ja komea läpiajettava luhtiaitta Jaakkolasta Vääräkoskelta.

Ähtärin luhtiaitat, isoluhdit, edustavat pohjalaista luhtiaittatyyppiä. Komeaa näihin päiviin säilynyttä vanhaa luhtityyppiä edustavat Nyyssölän, Majanien, Tempakan, Ollikaisen ja museoalueen Jaakkolan luhdit. Tyypillistä luhdeissa on ulkoneva hyvin umpinainen yläosa. Osassa luhteja on läpiajettava käytävä, Tempakan luhti ja Jaakkolan luhti museoalueella edustavat tätä tyyppiä. Luhdin ulkoneva rinna on usein myös ulkopuolelta kauniisti piilukirveellä piiluttu. Aitassa on pitkät posket, jotka muodostavat solan päätyseinät. Solan etuseinän tukena ovat väli-seinien usein taidokkaasti veistetyt konsolit. Yläkerassa on 2 tai 3 makuuaittaa. Sola-aukkojen kauniit profiloituneet muodot ovat luhtien erityispiirre. Usein yläaittojen kunkin oven kohdalla on solan seinässä aukko. Jos aittoja on kaksi, aukkojakin on kaksi. Kolmijakoisia koristepintoja pidetään renessanssi-piirteinä.

➤ Lue lisää:

- Alfred Kolehmainen, Veijo A. Laine. Suomalainen aitta. Otava. 1983

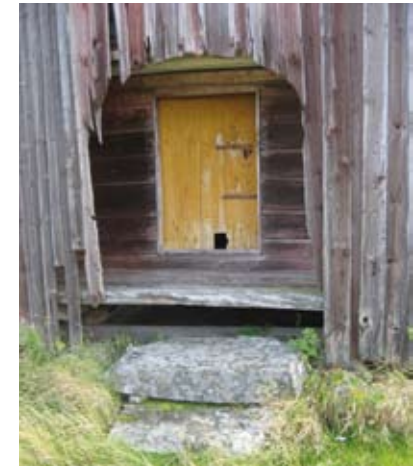
Alusrakenne on aitan tärkeä osa. Ähtärissä aitat on perustettu usein jalkarakenteen varaan (kuva vasemmalla), myös hirsikehikko (kuva oikealla) on ollut yleinen perustamistapa.

Suihkon aittarivi on pihapiirin ulkopuolella alkuperäisellä paikallaan. Kuvassa vasemmalla on mahdollisesti 1700-alkupuolelta oleva makuuaitta, tyypiltään otsa-aitta, jonka posket ulottuvat alas asti. Aitan perustana on salvottu hirsikehikko ja nurkkakivet. Keskellä on kaksiovinen, kaksihuoneinen riviaitta 1700-luvun puolivälistä. Se lepää nurkkakivillä ja hirsikehikon varassa. Sekin on otsa-aitta, jonka posket ovat alas asti. Aitan ylimmäisten seinähirsien päitä on veistetty, ovet ovat leveää pystylankkua, ovien alla ovat kynnyslaudat. Oikealla on vilja-aitta vuodelta 1792. Perustana siinäkin on hirsikehikko, jossa on hiirilauta ja myöhemmin asetetut nurkkakivet, Otsa-aitan ovelta on sydämenmuotoinen lukkokehys.

Yksinäisaittoihin lukeutuu otsa-aitta, jonka päädyssä on ulkonema, usein vain yhden hirren levyinen. Rakenne suojaa ovea. Posket voivat olla yhtenäiset kuten Peränteen Kantonien kaksikerroksisessa aitassa (kuva vasemmalla). Posket voivat olla myös lovetut, esimerkkinä kauniisti ylöspäin levenevä kaksiosainen riviaitta Vuorimäessä (kuva oikealla).

Ähtärissä harvinaisena esiintyvissä aittatyypissä alempien hirsikerrosten nurkanpää ulottuvat riiman eli otsan tasalle, ja jos tällöin oven edessä oleva siltamainen osa yhdistetään vuorilaudoituksella riimaan, syntyy aitan oven eteen välikko, jota voidaan käyttää säilytystilana. Tämä aittatyyppi on yleinen erityisesti Pohjanmaan rannikkoseudulla. Nyysölän (kuvat yllä), Vasikkaniemen ja Rämälän Jukolan vilja-aitat edustavat tätä tyyppiä.

Nyyssölän luhti Ähtärinjärven länsirannalla on ehkä komein säilynyt isoluhti Ähtärissä. Luhtirakennus on vuodelta 1859. Aitassa on kolme varastoaittaa ylhäällä, samoin kolme aittahuonetta alhaalla. Luhdin pohjoispäässä katolla on vellikello. Luhdin solaan valoa antavat taidokkaasti veistetyt valoaukot. Portaot johdattavat yläkertaan luhdin molemmista päistä. Luhdin ovet ovat komeita ristipaneloituja, alkuperäiset lukot ovat säilyneet.

Museoluhti Vääräkosken Jaakkolasta (vasemmalla) ja Tempakan luhti (keskellä) ovat läpiajettavia ja kapearunkoisia, alhaalla on kaksi aittahuonetta, ylhäällä kolme. Museoluhdissa solan rintaa koristaa leveä valoaukko, Tempakan luhdissa on kolmiosainen valoaukko. Ollikaisen luhtiaitassa Ähtärinjärven länsirannalla (kuva oikealla) on ylhäällä kolme aittaa, alhaalla 2 aittaa ja niiden vieressä toisella sivulla pystyhirsirunkoinen laudoitettu vajoa. Rakenne on Etelä-Pohjanmaalla harvinainen. Portaot yläkertaan johdattavat keskimmäisen yläaitan kohdalle.

Navettarakennukset

Vanhimmat navetat olivat hirsirakenteisia. Nämä puiset navettarakennukset jäivät lyhytikäisiksi, sillä karjasuojan kosteus tunkeutui rakenteisiin ja aiheutti nopeaa lahoamista. Maatalouden vaurastuminen näkyi 1800-luvun loppupuolella, jolloin navettojen koko kasvoi. Tämä näkyy myös Ähtärin eri puolilla säilyneinä suurina navettarakennuksina. Puurakenteisista navetoista siirryttiin kivirakenteisiin, Ähtärin lujaa peruskalliota käytettiin kivi navettojen rakennusmateriaalina ja rakennusten perustuskivinä. Rakennustyön tekivät pitäjää kiertävät paikalliset kivimiehet. Kivi navettoja rakennettiin ensin luonnonkiviä latomalla, vähitellen lohkotuista luonnonkivistä ja lopulta hakatuista kiviharkoista. Osa näistä rakennuksista on edelleen käytössä ja osa maaseudun rakennusperintöä. Muutama merkittävä navetta on säilynyt raunioituneena maamerkinä. 1900-luvun alkupuolelta lähtien navettojen rakennusmateriaalina oli usein tiili, se yhdistyi erityisesti sotien jälkeen rakennetuissa navetoissa rankorakenteiseen puuosaan. Uusimmat karjasuojat Ähtärissäkin muistuttavat peltikuorisina halleina teollisista rakentamista.

Puurakenteiset navetat

Suihkon navetta-tallirakennus 1800-luvun lopulta (kuva vasaemmalla) on ollut ennen läpiajettava. Punamullattu suurikokoinen hirsirakennus seisoo lohkokivillä. Ikkunat ovat säilyneet alkuperäisinä, kattotuolien päät ovat koristelovetut. Hankaniemen komea navettarakennus (kuva keskellä) on kunnostustöiden yhteydessä säilyttänyt katon lapekattoiset valoaukot. Ohraniemen isokokoinen navetta-tallirakennus (kuva oikealla) on 1930-luvulta. Sen ikkunoissa on viitteitä jugendista. Punamullattu suurikokoinen navettarakennus seisoo lohkokivillä, myös komea ajosilta on lohkottua kiveä.

Kivinavetat

Komeaa kivityötä edustaa mm. Myllymäen Honkamäen kivi navetta (kuva keskellä), joka sijaitsee Myllymäeltä lähtevän Palkki-kankaantien varressa. Kivi navetta on tasakertaan säännöllistä lohkokiveä, kivi myötäilee kauniisti myös ikkunoiden yläkaarta. Vuosiluku 1887 kertoo rakentamisajankohdan. Navetan yläosa on lyhytnurkkaista hirttä, ikkunat ovat 2-jakoiset ja pieniruutuiset, yläosastaan kaarevat. Komeita kivi navettoja löytyy Ähtärissä useita mm. Majaniemestä (kuva vasemmalla) ja Haapajoenalta. Pappilan komea kivi navetta vuodelta 1895 on Juho Inhan rakentama ja on ollut uuden seurakuntakeskuksen suunnittelun lähtökohta. Komeita kivi navetan raunioita on useita eri puolilla Ähtäriä, komeimpia lienevät Hautalan kivi navetta Niemiskylässä, Hirvimäen navetan luonnonkivirauniot (kuva oikealla) Vuorijärventien varressa ja Jukolan lohkokivi navetan rauniot Rämälänmäellä.

Riihet ja pajat

Riihiä oli suurimmissa taloissa ennen kaksi, joskus useampiakin, kukin erikseen omalla peltoalueellaan. Yksinkertaisimpaan riiheen kuului vain kuivaus- ja puintihuone, **riihi**. Kehittyneemmässä muodossa oli lisäksi **riihilato** tai ainakin kylkiäishuone, **ruumenmökki**. 1800-luvun lopussa alettiin rakentaa luuvia puinnin helpottamiseksi. Puimakoneiden yleistyessä 1950-luvulla riihet menettivät asemansa puintiloina ja ne muuttuivat usein varastotiloiksi.

Pienikokoinen **Jäkäläniemen riihi** (kuva alhaalla vasemmalla) Peränteen tien eteläpäässä on esimerkki pienikokoisimmasta riihityypistä. **Erkkilän riihi Vääräkoscalla** (kuvassa alhaalla oikealla) on rakennettu 1800-luvun puolivälissä. Kiviperustalla, osin lohkokivien varassa seisovassa hirsikehässä on kaksi riihiosaa, kooltaan n. 7mx7m. Pohjoispuolen osa on vanhempi. Alkuperäinen pärekate on vaihtunut peltiin. Riiheä on käytetty viimeksi, ennen leikkuupuimurien yleistymistä, 1960-luvun lopulla. Rakennuksen edessä on ollut ns. hevosierto. **Moksun** riiheä kunnostettiin vuonna 2008, kuva sivulla 70. Kaksihuoneinen kookas riihirakennus kengitettiin, seinät tuettiin följarein ja huonokuntoinen eteläseinä suojattiin pystyllä peiterimalaudoituksella. Samalla katto ka-

tettiin pärekatteella. Työn tekivät Seinäjoen ammattikorkeakoulun rakennuskonservaattoriopiskelijat yliopettajansa Matti Laineen johdolla. **Multamäen riihi** (yläkuvassa) Vuorimäellä Liesjärven tien varressa on tärkeä osa Multamäen kulttuurimaisemaa.

Muutamia pajarakennuksia on säilynyt päiviimme Ähtärin eri puolilla, mm. Haapaniemessä, Tenhusesa, Lamminmäessä ja Heikkolassa Liesjärven tien varressa. Moksun pajan kunnostamista suunnitellaan, samoin Ähtärin kotiseutumuseon pajarakennuksen esineistö tullaan järjestämään. Monissa vanhoissa asuinrakennuksissa, aitoissa ja riihissä on edelleen tallella taidolla tehtyjä lukkoja ja saranoita osoituksena ähtäriläisten kyläseppien käsityötaitosta ja pajakulttuurista.

Mylyrakennukset

Talonpoikaisia vesimyllyjä lienee Ähtärissä ollut jo 1600-luvulla. Ähtärin talolliset jauhattivat viljansa pienissä kotitarvemyllyissä, joita sijaitsi sopivissa joissa ja puroissa eri puolilla pitäjää. Vuonna 1864 Ähtärissä oli 12 kotitarvemyllyä. Enimmillään niitä oli vuonna 1886, jolloin kotitarvemyllyjä oli jo 38. Näistä 22 jauhoi viljaa tuulen voimalla. Ähtärin ensimmäinen vesimylly juontaa juurensa vuodelta 1833, jolloin pietarsaarelainen kauppias Malm ja ähtäriläinen tilallinen Gadd anoivat senaatilta lupaa saada perustaa mylly Inhanjokeen Ähtärissä. Vuoteen 1879 mennessä liikemyllyjen määrä oli noussut kolmeen myllyyn, joita olivat Inhan patruunan mylly, Vääräkosken mylly ja Kolunkosken mylly. Ähtärin ensimmäinen höyrymylly valmistui tiettävästi 1885 Reijoon. Siellä höyrykone pyöritti yhtä kiviparia 12 hevosvoiman teholla.

Ähtärissä nykypäivään säilyneitä vesimyllyjä ovat Reijon mylly, Vääräkosken voimalaitoksen myllyrakenteet, Kolunkosken myllyrakennus, Kortteisen mylly ja heikkokuntoinen Haapajoen mylly. Näistä Kolunkosken ja Kortteisen myllyistä koneisto on jo hävinnyt ja myllyrakennukset ovat nykyään vapaa-ajan ympäristöjä. Haapajoen mylly on erittäin heikkokuntoisena häviämässä. Reijon mylly Niemisjoessa on tärkeä, sillä kohteen sijainti Reijon sillan kupeessa kylätien varressa on keskeinen. Vääräkosken tiilinen myllyosa Vääräkosken alatehtaalla on osa valtakunnallisesti merkittäväksi luokiteltua rakennettua kulttuuriympäristöä.

Reijon mylly

Reijon kylässä, Niemisjoen Reijonkoskessa sijaitsevan Reijon myllyn ovat perustaneet K. Hokkanen ja A. Kauppala vuonna 1888. Alempana samassa koskessa on ollut Hautaloiden omistama mylly, joka purettiin ja sen jauhatusoikeudet siirtyivät Reijon myllylle. Reijon myllyn voimanlähteenä on alusta lähtien ollut turbiini. Turbiinin teho oli 8 hevosvoimaa. Mylly on ollut nykyisellä omistajalla vuodesta 1952 lähtien. Myllytoiminta lopetettiin vuonna 1959, jolloin mylly muutettiin sähkölaitokseksi. Silloin myllystä otettiin sähköä kahteen talouteen. Sähkön tuotanto lopetettiin, kun myllyn yläpuolelle rakennettiin siltä 1980-luvun loppupuolella. Myllyn pärekatto on uusittu vuonna 1974, myllyrakennuksen perustusta on korjailtu ja alimpia hirsä uusia 1996. Patorakenteet on purettu. Myllyrakennus on kohtalaisen hyvässä kunnossa.

Reijon mylly

Tuulimyllyjä on Ähtärissä vain vähän. Tenhusen tuulimylly Niemisvedellä (kuvassa ylhäällä vasemmalla) on Ähtärin ainoa alkuperäisellä paikallaan oleva tuulimylly. Se lienee 1850-luvulta ja tyypiltään ns. harakkamylly. Alaosan muodostaa 8-kulmainen hirsistä salvottu huone, jossa jauhaminen tapahtui. Myllyn kate on uusittu ja hyväkuntoinen. Siipien uusittu runko on varastoituna ja palautettavissa paikalleen. Majaniemen mylly (kuva ylhäällä keskellä) on siirretty lä-

histöltä sen nykyiselle paikalle muutama vuosi sitten. Tuulimylly on tällöin kunnostettu, siivet on rakennettu Hiiron myllyn mukaan. Museoalueella olevan Hiiron myllyn (kuva ylhäällä oikealla) on rakentanut todennäköisesti Abraham Hiironmäki v. 1875. Hiiron ja Majaniemen myllyt ovat itäsuomalaista tyyppiä olevia jalkamyllyjä.

- Lue lisää:
- Vanhaa Ähtäriä s. 114-118

Tuomo Härkönen

Matti Annalan 1934 ikuistamassa maalauksessa näkyvät Tenhusen tuulimyllyn siivet, mylly vaikuttaa punamullatulta.

Lamminmäen tilalla Virtain rajalla on notkelmassa puron varrella, viljapellon laidalla, pieni 1700-luvulta peräisin oleva kotitarvemylly. Mylly on arvokas osa kulttuurimaisemaa ja sen kunnostaminen myllynkivet palauttaen olisi suotavaa.

Kirkolliset ympäristöt

Ähtärin kirkko

Nykyinen, järjestyksessä Ähtärin neljäs kirkko valmistui v. 1937. Se sijaitsee maisemallisesti komealla paikalla, Hankolanmäen laella, eri-ikäisten hautausmaan osien ympäröimänä. Kirkon on suunnitellut arkkitehti Bertel Liljeqvist. Kirkko on rakenteeltaan päätytornillinen, jyrkkäkattoinen pitkäkirkko. Torniosa on runkoa kapeampi, tornissa on yksi jatko-osa, joka sijoittuu kellohuoneen kohdalle, sekä kapeneva huippu päätteensä risti. Julkisivua kattaa kaunis rapattu pinta, sisäänkäynnin ympärillä on graniittikivistä massiivinen korostus; keskikaari ja pilasterit. Kirkon katteena on kuparinen saumapeltikatto. Sivulla on pieni ulkoneva satulakattoinen sakaristo, itäpäässä on runkoa matalampi ja kapeampi kuoriossa.

Sisätiloiltaan ja yksityiskohdiltaan kirkko on poikkeuksellisen eheä ja vaikuttava kokonaisuus. Palaneesta kirkosta peräisin oleva Jeesusin vuorisäärä kuvaavan alttaritaulun on maalannut professori Wilho Sjöström v. 1906. Taulun malleina olleet ihmiset olivat ähtäriläisiä Ähtärinjärven maisemissa. Kirkon katto- ja seinämaalaukset on tehnyt taitelija Antti Salmenlinna. Eteisen eli asehuoneen katossa kuvataan mm. seurakunnan neljää kirkkoa. Urkufadin kaariaukoissa on taotut rautaportit ja urkujen takana lasimaalaus. Kirkossa suoritettiin laaja peruskorjaus v. 1981.

Siunauskappeli

Kirkon pohjoispuolella sijaitseva, Arkkitehti Touko Saaren suunnittelema siunauskappeli on vuodelta 1963. Se on muodoltaan kolmio, jonka sisätilaa rytmittävät voimakkaat palkit, ulkotila avautuu isoista päätyikkunoista. Rakennus on betonipilarien varassa, joiden väliin on ladottu luonnonkiveä ympärillä olevien kiviaitojen tapaan. Rakennusta kattaa jyrkkä paanukatto. Pyöröhirsirakenteinen venekatos kappelin vieressä on 1960-luvulta.

Tapulinjalkaa

pidetään Ähtärin vanhimpana rakennuksena. Se on kuulunut osana Heikki Katilaisen vuosina 1753-56 rakentamaan Ähtärin kappelin toiseen kirkkoon ja pystytetty uudelleen vanhan hautausmaaosan kupeeseen Alkulantien varteen, jossa se rajautuu vanhan hautausmaan luonnonkiviaitaan. "Tapulinjalka" on eräiden lähteiden mukaan kirkon sakastiosa. Ähtärin toinen kirkko on ollut päätytornillinen eli "tapulinjalka" olisi tornin eikä erillisen tapulin alaosa. Rakennuksessa on säilytetty vanhaa kirkollista esineistöä. Kellotapulin jalkaosa on luonnonkiviperustalla, hirsiseiniä suojaa leveä punamullattu vaakapontti. Nurkat ovat korostettu pystylaudoituksella, räystäät on koteloitu. Rakennus on muodoltaan neliö, sen vastakkaisilla puolilla on pariovet ja molemmin puolin matala ajosilta luonnonkivistä.

Pappila

Ouluveden rannalla on rakennettu 1874-77, ensin yhden papin asunnoksi, myöhemmin asuinhuoneet on jaettu kahdeksi erilliseksi asunnoksi. Kylkeen on rakennettu 50-luvulla lisäsiipi virastoksi. Nykyisin siivessä on kokoushuone ja pieni kappeli. Rakennus on peruskorjattu 1993 ja toimii seurakunnan työsuhte-asuntolina. Pihapiirissä sijainnut pappilan renkitupa on purettu 1970-luvulla. Pappilan vanhin osa on kooltaan noin 15x24 metriä. Puolitoistakerroksisen rakennuksen hirsirunkoa suojaa leveä vaakapontti, joka jo rakentamisaikanaan suojattiin isännille malliksi öljymaalilla. Ikkunat ovat 6-ruutuiset T-karmi-ikkunat, uusitut. 8-ruutuiset ikkunat on uusittu alkuperäisen malliseksi, ristikkokoristellut ikkunat ylinnä päädyissä ovat mahdollisesti alkuperäisiä. Rakennuksen järvenpuoleisella pitkällä sivulla on keskellä poikkipääty, satulakattoa suojaa punainen tiilikate, kattoa kannattelevien konsolien päät on profiloitu ja poikkipäädyissä on koristeaihe. Rakennuksen sisäänkäynnissä on sisäänvedetty lasikuisti / avoparveke, takana pieni avokuisti ja päädyssä pieni ulkoneva parveke sekä pieni sisäänkäynti. Laajennusosa pappilan päädyssä on 1-kerroksinen ja rapattu. Rannassa on lisäksi venevarasto-kellari. Pappilaa ympäröi laaja puistomainen puutarha. Järvenpuolella on koriste- ja hyötytarha, jossa on nähtävissä viitteitä vanhasta pappilan puutarhasta symmetrisine istutuksineen.

Seurakuntakeskuksen

on suunnitellut arkkitehti Erkki Virkkunen ja se valmistui 1972 edustaen Ostolantien 70-luvun julkista rakentamista. Suunnittelun lähtökohtana on ollut vanhan pappilan vuodelta 1895 oleva kavinavetta ja sen säilyttäminen osana seurakuntakeskusta. Lohkokivestä ja tiilestä rakennettu seurakuntakeskus muutettiin tasakattoisesta harjakattoiseksi 1994. Muutostyöt suunnitteli rakennusarkkitehti Sakari Lähteinen. Hän myös suunnitteli vuonna 2006 valmistuneen seurakuntatalon laajennusosan.

Virkatalot, hoitolaitokset ja taiteen ympäristöt

Kuntala / Kunnantupa

Kuntalan rakennus on rakennettu paikalleen vuosina 1876-1877. Alun perin se oli 1790-luvun lopulla rakennettu vanha kappalaisen pappila, joka on siirretty tänne Ouluveden rannalta Markunniemestä. Kunta osti maan vuonna 1936. Rakennuksen pystytti torppari Abraham Niittylä. Nimi Kuntala juontaa siihen, että se on ollut Ähtärin alkuperäinen "kunnantupa". Rakennus toimi kunnantalonä lähes nykyisen kaupungintalon valmistumiseen asti. Paitsi että rakennus on ollut kokous- ja veronkeräyspaikka, siellä saivat koululapset majoittua, lainakirjasto oli sen suojissa, siellä rokotettiin, pidettiin lääkärin vastaanottoa, yksi huone on ollut kauppapuotinakin. Sot aikana siellä asutettiin karjalaiset ja jaettiin elintarvikkeupongit. Viimeisenä siellä oli neuvola melkein 1970-luvulle, jolloin se peruskorjattiin. Rakennuksen omistaa edelleen Ähtärin kaupunki ja se on vuokra-asuntoina.

Rakennus on massaltaan suorakaide. Se hahmottuu kadunmyötäiseen puolitoistakerroksiseen osaan ja päättyy kaksikerroksiseen poikittaiseen päätyosaan. Sisäänkäynti tapahtuu pihan puolelta matalamman kuistiosan kautta. Sisäänkäyntiporstuat ovat sen molemmissa päädyissä. Pihan puolella on punainen ulkuhuone-varastorakennus.

Kaupungintalo

Ähtärin kunnantalon rakennustyöt aloitettiin Ähtärin aseman ja pappilan välisellä pellolla vuonna 1949. Uuden kunnantalon rakentaminen Ostolantien varteen oli keskustaajaman tulevaa kehitystä ajatellen tärkeä päätös. Kuntaa oli johdettu kirkolta, nyt asutuksen ja liike-elämän painopiste oli siirtymässä Ähtärin rautatieaseman suuntaan. Kunnantalo käsitti valtuuston ja kunnanhallituksen istuntosalien ohella kunnantoimiston tilat. Samassa rakennuksessa toimivat mm. valtion vero- ja kunnan takseerauslautakunta sekä kantakirjasto. A. Raulan suunnittelema kunnantalo otettiin käyttöön syksyllä 1951. Kunnantalon viereen kohosi virkailijoiden kaksikerroksinen asuinrakennus, jossa asuinkäytön lisäksi toimi Ähtärin paloasema vuoteen 1987. Rakennus jäi vuodesta 1975 alkaen vähitellen asuinkäytöstä ja siirtyi kokonaan toimistokäyttöön vuoteen 1985 mennessä.

Ähtärin kaupungintalo on kaksikerroksinen, rapattu virastotalo ja edustaa rakentamisaikansa tyyppillistä hallintorakentamista. Ikkunat ovat ajalle tyyppillisesti kaksi- ja kolmiosaisia, ulkoväritys on ajalleen tyyppillinen. Kaupungintalon valtuustosalin kalusteet ovat

sisustustaiteilija Maija Taimen suunnittelemat. Uutta oli, että valtuuston 32 istuinta pöytineen sijoitettiin puolikaaren muotoon. Tiilikatteista kaupungintaloa; entistä kunnantaloa ja sen vieressä sijaitsevaa virkailijoiden asuinrakennusta yhdistää kaksikerroksinen vuosilta 2007-2008 oleva laajennusosa. Laajennus- ja korjaustyön lähtökohtana ja tavoitteena oli sovittaa muutokset 1950-luvun henkeen, tavoite saavutettiin. Kaupungintalon pihapiirissä ollut talousrakennus 1950-luvulta purettiin autopaikkojen tieltä.

Pirkanlinna

Kirjasto- kulttuuritalo on arkkitehti Saara Juolan suunnittelema ja valmistui vuonna 1985. Pirkanlinna edustaa Ähtärin keskustan 1980-luvun modernia arkkitehtuuria. Pirkanlinna on ympäristöönsä sopeutuva, näyttävä ja toiminnallinen kulttuurikeskus. Keskeisen sijaintinsa ja monipuolisten tilojensa ansiosta Pirkanlinna on suosittu tapahtumien pitopaikka. Rakennuksessa toimivat Ähtärin pääkirjasto ja lehtilukusali, musiikkiopisto sekä kansalaisopisto. Rakennuksessa on lisäksi nuorisotiloja, kahvio, auditorio, jota käytetään mm elokuvateatterina sekä tanssisali.

Pirkanlinna

Kaijanniemen kunnalliskoti 1950-luvulla

Kaijanniemi

Ähtärin kunta osti 1920-luvulla Niemikaijan tilan G.A. Serlachius osakeyhtiöltä. Kunnalliskodin rakennustyö käynnistyi 1939. Kolmikerroksinen sementtitiilitalo Ouluveden rannalla Kaijanniemessä tarjosi vuodesta 1941 alkaen tilat 53 hoidokille. Kaijanniemen kunnalliskotia luonnehdittiin ensiluokkaiseksi ja ajanmukaiseksi keskuslämmityksineen ja vesijohtoineen. Isossa navettarakennuksessa oli tilat 20 lehmälle ja nuorelle karjalle. Nykyään Kaijanniemi on Eko-osuuskunta Kaijanniemen hallinnassa. Luomutilan yhteydessä toimii majoituspalveluja tarjoava Maalaishostelli Gaija. Ilmakuva Kaijanniemestä vierisellä sivulla on 1950-luvulta.

Sininen talo - Pirkanpohja

Ähtärin keskustassa sijaitseva, arkkitehti Elsi Borgin (1893-1958) suunnittelema Sininen talo valmistui vuonna 1934 alun alkaen seurakuntataloksi. Vuosina 1935-1937 rakennus toimi väliaikaisesti kirkkona, sotavuosina joukkojen kokoamispaikkana ja sitten evakkojen majoituspaikkana. Taiteilija Eero Hiironen osti purkutuomion alaisen talon Ähtärin seurakunnalta vuonna 1973 perheensä kodiksi ja ateljeekseen, maalautti sen ja näin siitä tuli Sininen talo. Sininen talo toimii sen vaihtuvien näyttelyiden tilana. Taiteilija-professori Eero Hiirosella on hallintaoikeus Sinisen talon siipiosaan rakentamiinsa asuintiloihin. Sinisen talon kohtalo on viime aikoina puhuttanut sen rakenteissa ilmenneiden ongelmien takia.

Tyyllillisesti rakennus edustaa klassismia. Sen ulkomuotoa hallitsevat korkeat ruutuikkunat niiden välisine vertikaalikorostuksineen, yleisvaikutelma on selkeälinjainen ja pinnat verrattain koristeettomat. Salinkorkuiset ikkunat ovat hienoisia, lähinnä sisällä näkyviä muutoksia lukuun ottamatta, säilyneet alkuperäisinä. Rakennuksen sisätilat ovat kokeneet ulkotiloja enemmän muutoksia, eniten 1970-luvulla, käyttötarkoituksen muututtua taidenäyttelypaikaksi. Entiset seurakuntasali, sakasti ja kerhuhuone ovat näyttelykäytössä. Ullakkotila on koulumuseona.

Sininen talo

Kaijanniemi

Menneiden vuosikymmenien koulunkäynnin nostalgiaa voi nauttia pysyvässä "Kun kansa koulun sai"-näyttelyssä sekä koulunkäyntiin liittyvissä vaihtuvissa teemanäyttelyissä. Ylhäällä päädyssä olleen diakonissan asunnon pienempään huoneeseen on järjestetty kouluterveydenhoitoa esittelevä museo. Sininen talo on kulttuurihistoriallisesti merkittävä rakennus, jossa yhdistyy paljon ähtäriläistä historiaa, sen säilyminen jälkipolville tulee turvata.

Ähtärin kaupunki rakennutti Punaisen talon taidekeskukseksi vuonna 1995. Rakennuksen on suunnitellut arkkitehti Kimmo Levanto vuonna 1994. Rakennus käsittää varsinaisten näyttelytilojen lisäksi varastotilaa ja työtilan taide-esineiden huoltamista varten. Rakennuksen julkisivujen materiaali on pääosin punainen tiili, tehosteena sininen puupinta, pääovi on kuparipinnoitteinen. Vuonna 1995 Ähtärin kaupunki luovutti taidekeskuksen professori Eero Hiironen suvun ja Ähtärin kaupungin perustamalle Pirkanpohjasäätiölle. Säätiön tarkoituksena on professori Eero Hiironen taiteen sekä eurooppalaisesta huipputaiteesta koostuvan Pirkanpohja-kokoelman vaaliminen. Ulkonäyttelytiloineen Pirkanpohja on yksi Suomen ensimmäisistä kesänäyttelypaikoista ja tullut tunnetuksi erityisesti lasten taidekasvatus toiminnastaan.

Taidekeskus Pirkanpohja

Rautatieympäristöt

Ähtärissä on kolme merkittävää asemaa; Myllymäki, Inha ja Ähtärin asema. Myllymäen asemalla on ollut merkittävä vaikutus koko Ähtärin kehittymiselle, sen elinkeinotoiminnalle ja yhdyskuntarakenteelle. Asemarakennusten edustama rakennustapa ja Valtionrautateiden korkeatasoinen puutarha-arkkitehtuuri vaikutteineen on tänäkin päivänä nähtävissä ähtäriläisessä rakennuskulttuurissa ja sen hoideissa pihossa ja puutarhoissa. Näistä Myllymäen ja Inhan asemaympäristöt kuuluvat Museoviraston ja Valtionrautateiden tekemään suojelusopimukseen. Myllymäen ja Inhan asemaympäristöt ovat siirtyneet yksityisomistukseen ja Ähtärin asemakin on myytävänä vuonna 2009. Santamäessä Inhassa on alkuperäiseen asuun palautettu yhden vahtimiehen vahtitupa.

Myllymäki

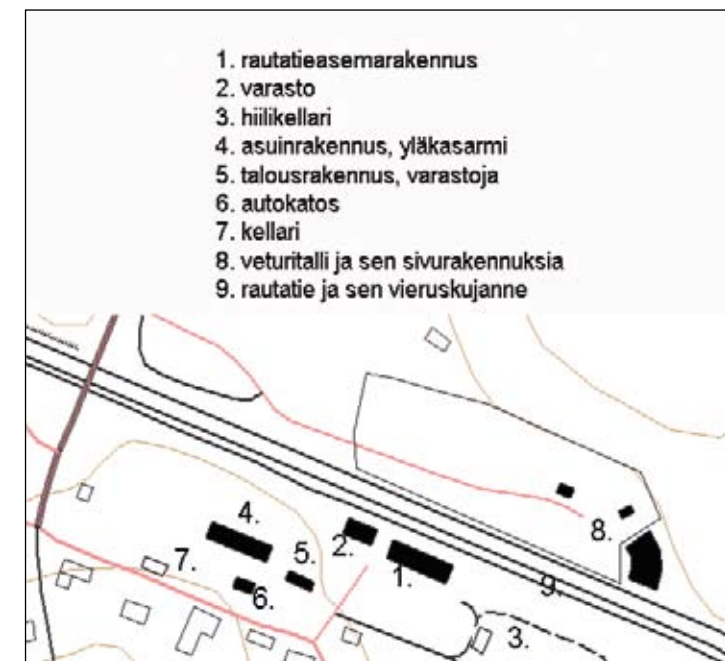
Asemarakennus rakennettiin vuonna 1880 rautatierakentamista koskevia tyyppipiirustuksia soveltaen. Ne lienee laatinut yli-insinööri Knut Nylander, jonka suunnittelemina Vaasan ja Oulun rautateiden asemarakennuksia pidetään. Myllymäen asemarakennuksessa on paljon valtion rautatierakentamiselle ominaisia piirteitä; se on jämäkästi, junaliikenteen tärinän kestäväksi rakennettu, julkisivuissa on komeita ornamentteja, kimpupilastereita, T-malliset ikkunat, ristikkäisyyttä, frontoneita ja veistoksellisia yksityiskohtia. Leimaa antavaa ovat sorvaamalla tehdyt yksinkertaiset ja klassisoivat aiheet, seinäpinnan jaottelu uusrenessanssivuorauksella ja pilastarit sekä jyrkät yksityiskohdat kuten ikkunoiden de-

taljoidut liitoskohdat sekä räystäiden alusruoteiden muotoilut. Pohjaratkaisu on symmetrinen. Ensimmäisen ja toisen luokan matkustajille oli omat odotustilansa. Asemarakennus on säilynyt pääpiirteisään ulkoasultaan alkuperäisenä. Ulkovuorausta on uusittu ja peilinauhat ilmeisesti poistettu ikkunoiden alapuolelta.

Asemapihalla radan varrella sijaitsevaa hirsirakenteista jyrkävijalkaista vanhaa **tavaramakasiinia** kunnostetaan parhaillaan. Asema-aukion toisella puolella on 1890-luvulla rakennettu puurakenteinen, vaakalautaverhoiltu, vaaleasävyinen asuinkasarmi, ns. **Yläkasarmi**, ja sen puna-valkoinen, hirsirakenteinen, räystäiltään koristeellisesti muotoiltu ja hyväkuntoinen talousrakennus sekä punatiilinen kunnoltaan merkittävästi heikentynyt käymälärakennus, jotka ovat nykyään muun tahon omistamassa vuokra-asuinkäytössä. Ratapihan toisella puolella on punatiilinen **veturitalli**, '**Pääskylinna**', vuodelta 1893, jossa on nykyään yksityisen omistama metalliteollisuuden alihankkijan verstaas ja joka on huolellisesti kunnostettu. Veturitalli on Vaasan lisäksi rataosuuden ainoa. Sinne on mahtunut neljä veturia ja kääntöpyörä, joka helpotti vetureiden käsittelyä. Veturitallin pihalla on myös punatiilinen korkea vanha varastorakennus. Alueen pohjoispuolella sijainnut vuonna 1882 valmistunut tilapäismajoitukseen käytetty Alakasarmi on purettu. Aseman puistossa on säilynyt joitain vanhoja jalopuita ja muita kasveja, mutta muuten se on merkittävästi muuttunut. Puistot jalopuineen, puukujineen ja kukkaistutuksineen muodostivat olennaisen osan asemaympäristöjä.

Yllä rautatieasemarakennus, pääsisäänkäynti radan puolella pohjoisessa ja asemarakennus pohjoispuolelta. Keskellä talousrakennus ja yläkasarmi, asuinrakennus. Alinna veturitalli.

Ähtärin vuosina 1879-1883 rakennettu Myllymäen asema rakennettiin erityisen suureksi ja komeaksi, koska Myllymäestä kaavailtiin yhteysrataa Jyväskylään. Tämä toteutui kuitenkin Haapamäeltä. Myllymäki on Tampere-Vaasa -radan ainoa tasoltaan III-luokan asema. Asemarakennuksessa oli asemaravintola anniskelu-oikeuksineen ja ravintolanpitäjällä asunto. Rautatieasemalla toimi posti vuodesta 1888 alkaen. Myllymäen tavaraliikenne oli 1920-luvulle asti paljon puutavarankuljetusta ja alussa, vuosina 1883-1905 myös paikallisten tervatehtaiden tavarankuljetusta. Vuonna 1928 rakennettiin pistoraide Mäiskälään kivilouhimolle. Aseman ympärille kehittyi rautatieläisten asutusta ja vuosina 1883-1930 Myllymäeltä sai toimeentulonsa 200-250 rautatieläistä. Sotien jälkeen henkilöliikenne keskittyi Ähtärin asemalle ja tavaraliikenne enemmän Myllymäelle. Ähtärin asemat olivat Etelä-Pohjanmaan itäisen ja eteläisen alueen keskuspaikkoja Parkanon radan valmistumiseen asti vuonna 1971. Paikallisliikenteen juna pysähtyy Myllymäen asemalla edelleen, vaikka itse asemarakennus piha-alueineen on ollut yksityisessä käytössä vuodesta 2001 lähtien, Villa Mercedes -ateljee- ja näyttelytilana.

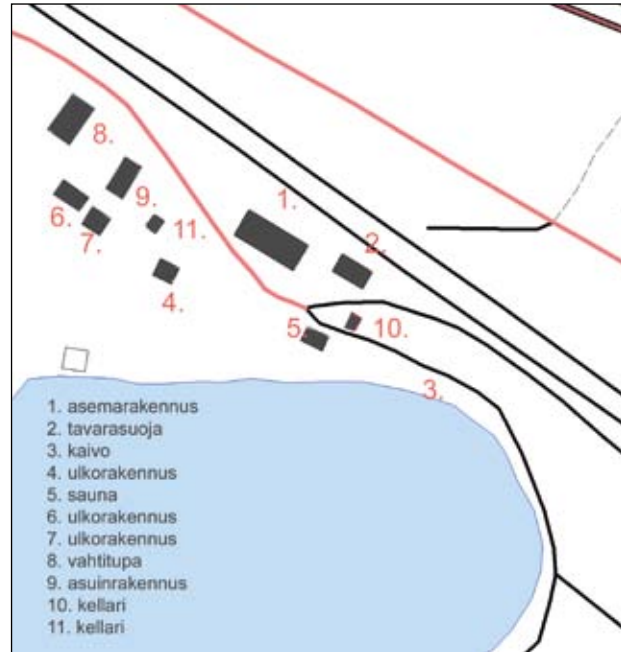
Inhan asema

Asemarakennus on lyhytnurkkainen hirsirakennus, joka on perustettu vankasti lohkokiville, katteena on saumapelti ja frontoneja on radan puolella. Vaalean asemarakennuksen ikkunat ovat T-malliset. Vyöhykkeisessä julkisivussa keskiosa on leveää vaakaponttilautaa, ylä- ja alaosa pystylautaa ja peiterimat ovat profiloidut ja koristellut. Vyöhykkeiden välissä on vaakakoristelistia; alla hammaslista ja nuppiaihe, yllä sahalaitalista. Konsoliaihe sijoittuu nurkkiin ja väliseinien kohdille. Eteläpäädyssä on runkoa kaapeampi päätyosa, jossa on umpikuisti ja avoparveke. Radan puolella on kaksi sisäänkäyntiä, lohkokiviportaait ja ovikatokset, joita kannattavat koristeelliset kaiteet. Järven puolella ovat myös peltiset katokset ja taivutetut kierreaiheet kaiteita ja katosta koristamassa.

Inhan aseman **kaivo** on vastarannalla olevien Tuomarniemen venevajojen ohella Hankavedellä veneilevien maamerkki. Kaivo on tehty lähteeseen ja sen vettä on käytetty Inhassa toimineessa virvoitusjuomatehtaassa. Katto on monilappeinen, huovalla katettu, harjalla on puinen viiri ja räystäslista on koristeellinen. Pohjaltaan rakennus on neliömäinen, ylöspäin levenevä, yläosa on nurkistaan viistottu, lähinnä 8-kulmainen.

Aumatulla mineriittikatolla varustetun **talouskellarin** toinen pääty on pystylautaa, toinen osin lohkokivestä, järvenpuoleinen pääty on muurattu punatiilestä. Harjalla oleva tiilihormi on koristeellinen. Museoviraston inventoinnissa rakennuksen arvioidaan olevan rautatieläisten kellareita edustava, ei tyypillinen esimerkki.

Asema-alueella on **kaksi erillistä asuinrakennusta**, joista toinen on ollut alkuaan vahtitupa ja laajennettu myöhemmin asuinrakennukseksi. Asema-alueella on lisäksi tavaramakasiini, ulkorakennuksia, maakellari ja saunarakennus mahdollisesti 1960-luvulta.

Inhan asemarakennus radan puolelta

Asemarakennuksen eteläpäätyä

Inhan asemalla on kaksi erillistä asuinrakennusta, toinen niistä on ollut vahtitupa.

Inhan aseman kaivo on edelleen Hankavedellä veneilevien maamerkki.

Ähtärin asema (Ostolan asema)

Asemarakennuksille tyypillisesti Ostolan asema on perustuksiltaan vankkaa lohkokiveä. Lyhytnurkkaisen hirsirakennuksen satulakatto on saumapellillä katettu, ulkovuoraus on vaakaponttilautaa. Sisäänkäynnin yläpuolella on pulpettikattoinen katos, katokannattimien päät ovat kolmiomaiset ja koristeelliset. Ikkunat ovat 4- ja 6- ruutuisia T-ikkunoita. Osassa keski-ikkuna on yläosastaan kolmiomainen, yläikkuna-

nat yläosastaan pyörökaariset. Listoissa on voimakasta leikkauskoristelua. Vankat lohkokiviportaait johdattavat sisäänkäynnin pariovelle. Rakennuksen takapuolella on erikokoisia, osin koristeltuja kattoikkunoita. Asema-alueella on lisäksi lautarakenteinen tavaramakasiini, punatiilinen kellarirakennus vuodelta 1925 sekä sauna ja pyykkitupa vuodelta 1950.

Ähtärin asemarakennus radan puolelta kuvattuna

Ähtärin aseman pääsisäänkäynti vasemmalla, julkisivun yksityiskohta keskellä, oikealla ulkorakennuksen päätyä.

Ähtärin asema-alue sijaitsee Ouluveden rannalla, Ähtärin keskustaa halkovan Ostolantien varrella. Nykyisen Ähtärin aseman edeltäjänä oli ns. Albergin vekseli, joka sijaitsi puoli kilometriä nykyisestä asemasta Töysään päin. Tämä vekseli avattiin "matkustaja- ja pientavaraliikenteelle" elokuussa 1886. Ostolan V luokan aseman valmistuttua syyskuussa 1896 voitiin Albergin vekseli lakkauttaa tarpeettomana. Ostolan asemarakennuksessa oli matkustajien odotushuoneen ohella soppi virkailijoille sekä asemapäällikön asuntona huone, keittiö ja eteinen. Aseman pihapiirissä oli vielä tavaramakasiini ja joukko pieniä ulkorakennuksia. Ostolan asemarakennus rakennettiin toisin kuin muut Vaasan radan asemat Oulun radan piirustuksiin, ja vuonna 1905 sitä laajennettiin kolmella ikkuna-akselilla. Jossakin vaiheessa aseman ulkoasua on muutettu; ikkunoiden puitejakona on alkuperäisen 3+3-jaon sijasta T-jako, ja peilit on poistettu ikkunoiden alapuolelta. Ostola alennettiin 1897 seisakkeeksi, jollaisena pysyi 5 vuotta. Vuodesta 1902 lähtien Ostola oli V luokan asema ja vuonna 1916 ylennettiin IV luokan asemaksi.

Ratavartijan mökki, Santamäki Inha

Santamäessä Inhassa on yksinkertainen, yhden ratavartijan vahtitupa palautettu komeasti rakentamisaikansa asuun. Päärakennus on rakennettu vuonna 1883, siihen tehty keittiöosan käsittävä laajennus valmistui vuonna 1961. Talousrakennus on rakennettu vuonna 1883 ja sauna/pakarituparakennus vuonna 1928. Ratavartijan mökki on ollut rautatieläisten käytössä 1970-luvun alkuun saakka ja asuinkäyttöön vuokrattuna 2000-luvun alkuun, jolloin siirtyi nykyiselle omistajalle.

Kunnostuksen alkaessa asuinrakennus oli kunnoltaan heikentynyt, mm. katto oli rikkinäinen, hirret osin lahovikaisia ja alkuperäisiä ikkunoita oli vaihdettu uudempiin. Seinähirsistä vaihtamalla, katonniskoja uusimalla, ja poistamalla vuorauksen lateksimaali, on Santamäen vahtitupa korjausalan ammattilaisen käsissä pelastettu osaksi Ähtärin arvokkaita rautatieympäristöjä. Onneakin oli, sillä Santamäkeen ehdittiin pelastaa Ostolan aseman kaksoisvahtituvan ikkunat juuri ennen purkutoimia. Myös sisätilat palautetaan vanhimpaan asuunsa mm. tapettinäytteitä tutkien.

Ratavartijan mökki ja sauna/pakarituparakennus

Matkailun ympäristöt

Ähtäriläistalot ryhtyivät 1800-luvun loppupuolella hankkimaan sivutuloja ottamalla kesävieraita täysihoidtoon. Matkailijoiden lisääntyessä erityisesti vesien varsien tiloilla tarjottiin kesävieraille majoitusta ja täysihoidtoa. Sotien jälkeen kesälomien vietto koki muutoksen, kun vähitellen omien kesämökkien rakentaminen lisääntyi.

Ähtäriläisillä tiloilla avataan jälleen ovet matkailijoille. Matkailun ympäristöistä esittelyyn on poimittu Hyvölä, Valkeinen ja Haapaniemi, jotka inventoitiin kesällä 2007 sekä Hotelli Mesikämmen. Tuomarniemi

Hyvölä

Luonnonkauniilla paikalla Ouluveden etelärannalla, peltojen ympäröimä Hyvölä on Ähtärin ensimmäisiä taloja, 1550-luvulta peräisin oleva kantatila. Kokonaisuutena harvinaisen hyvin säilynyt Hyvölä on ollut saman suvun hallussa vuodesta 1610. Se on seutunsa suurimpia tiloja ja monen talon kantatila. Tila on tullut tunnetuksi karjanjalostustoiminnastaan ja isäntäväessä on ollut myös tunnettuja paikallisia vaikuttajia. Tilalla harjoitetaan edelleen maa- ja metsätaloutta sekä vuodesta 1990 lähtien maatilamatkailua.

Tilan kaksikerroksinen, vaaleasävyinen herraskainen päärakennus on rakennettu vuosina 1894-1897, tilalla aiemmin olleen sijaan. 1990-luvun alusta alkaen päärakennus on ollut kokonaan matkailijoiden käytössä ja se on tuolloin kunnostettu, sisätiloissa on myös 1940-luvulla tehdyn kunnostuksen henkeä. Ikkunat ja peiliovet heloineen ovat alkuperäiset. Pohjaratkaisu on tyypillisestä parituparatkaisusta kehittynyt, kahdella sisäänkäynnillä varustettu, seitsemän huonetta käsittänyt. Päärakennuksen ulkoasussa lieinee 1900-luvun alun uudistusten aikaisia jugendvaikutteita, varsinkin ikkunoiden vuorilaudoituksissa ja muodoissa.

tarjoaa kulttuuriympäristössään myös majoituspalveluja, Gasthaus Hankola tarjoaa majoituspalveluja Hankolan vanhassa päärakennuksessa. Hankaniemessä Hankaveden rannalla oleva matkailutila tarjoaa majoitusta ja ohjelmapalveluja tilan historiaa hyödyntäen ja liittää tilaa Suomen sodassa sivunneet tapahtumat osaksi kesätapahtumiaan. Maalaishotelli Gaija, vanhan kunnalliskodin ympäristössä on luomutilan yhteydessä toimiva hostelli. Hotelli Mesikämmen 1970-luvulta toimii luonnonympäristössä Ähtärin eläinpuiston kupeessa.

Pihapiirin talonpoikaisempaan, punamultaiseen rakennuskantaan kuuluvat korkea otsamallinen viljaaitta vuodelta 1874, kaksi 1890-luvulla rakennettua aittaa sekä vuonna 1903 rakennettu suuri kiviavetta-talli-taloustalousrakennus, jonka päähän on myöhemmin rakennettu puimala. Pihan luoteissivulla sijaitsee puolitoistakerroksinen, mahdollisesti jo 1700-luvulla rakennettu harvinainen sivurakennus, jossa on sekä aittaa- että asuintiloja. Sen ikkunat ja ovet ovat verrattain pienet ja matalat. Piha on aikoinaan ollut aidattu neliöpiha.

Hyvölän päärakennus

Kivinavetta-tallirakennus

Sivurakennuksessa on asuin- ja aittatiloja

Päärakennus

Valkeinen

Valkeisen itärannalla sijaitseva Valkeisen talo on erotettu 1800-luvulla Niemisveden kylän Hokkalan räls-tilasta. 1900-luvun alkupuolella Valkeisen isäntänä oli pankinjohtaja Venti Valkeinen, tärkeä vaikuttaja kylällä. Tila on ollut 1990-luvulta alkaen maatilamatkailukäytössä. Valkeisen omistussuhde on vaihtunut viimeksi keväällä 2007, jolloin sinne tuli muualta nuori yrittäjäperhe jatkamaan Valkeisen Loman yritystoimintaa.

Asuinpihapiirin punamultainen rakennusryhmä näkyy kumpareella viljavainioiden keskellä. Päärakennus juontaa 1800-luvulle ja sitä lieenee laajennettu 1900-luvun alussa, jolloin se ja muutkin pihapiirin rakennukset ovat saaneet ulkoasuunsa jugendpiirteitä. Päärakennus on remontoitu 1990-luvulla, jolloin tilan muukin rakennuskanta otettiin maatilamatkailu-

käyttöön, käytön mukaisine vaatimuksineen. Nämä näkyvät joinakin huonetilamuutoksina, uusina materiaaleina sekä hienoisina julkisivujen muutoksina. Enimmäkseen ikkunat ovat alkuperäiset, helat 1800-lukulaiset ja otsavuorilautojen erityispiirteenä ovat kauniit kaariaiheet.

Neliömäisen pihapiirin koillislaidalla on toimisto-, ravintola- ja kokouskäyttöön muutettu punatiilinen navettarakennus 1950-luvulta, kaakossa päärakennusta vastapäätä luhtiaitta ja järven puoleisella laidalla pihakuusen siimeksessä pieni punainen tupa, mummonmökki, jossa on aikoinaan asunut talon vanhempi isäntäväki. Hieman taempana on punamultainen 60 vuotta vanha savusaunarakennus. Metsän puolella syrjempänä sijaitsee riihi.

Mummonmökki

Etualalla kivinavetta, takana Luhtiaitta

Haapaniemi

Vähä Haapajärven itäpuolella, mäellä Haapaniementien päässä sijaitseva Haapaniemen tila on erotettu Peränteen kylän Jussilasta isossajaossa. Paikkaa on henkikirjojen mukaan asuttu omana itsenäisenä savunaan jo vuonna 1784. Vanha sukutila on aina ollut monien tapahtumien keskuspaikka, varsinkin kesäisin. 1920- ja 1930-luvulla Haapaniemessä on ollut täysihoitolaisia Helsingistä ja muualta. Tila on palanut vuonna 1982 takaisin saman suvun hallintaan ja siitä ollaan kehittämässä Wanha Aleksanteri -maatilamatkailupaikkaa.

Pihan pohjoislaidalla on komea entinen päärakennus, joka on rakennettu 1850-luvun tienoilla. Sen rakennutti Virtain Killinkosken Soininkylästä taloon vävyksi tullut Aleksanteri Ala-Soini, joka muutti nimensä talon mukaan Haapaniemeksi. Pohjaratkaisu on perinteinen, toisessa päässä on suuri tupa ja toisessa päässä pari kamaria, sisään tullaan keskeltä ja keskellä takana on keittiö. Erityispiirteenä ovat moninaisesti porrastettujen räystäiden ja nurkkien huolitellut listaukset ja pienet muotoillut yksityiskohdat, sekä kuisti, joka on harvinainen mutterimallinen, monikulmainen. Kuistin listoituksissa kuten salmiak-

kikuvioissa on nähtävissä talonpoikaisempirevaikutteita. Rakennuksen muissakin yksityiskohdissa on vaikutteita arvorakentamisesta. Tupa on mittasuhteiltaan vajaat 10X10 m. Rakennus on säilynyt hyvin autenttisesti asussaan ja se aiotaan kunnostaa entisöiden ja kehittää talon kestiperinteitä jatkaen pito- paikaksi.

Neliömäinen pihapiiri on rakennuksiltaan punamultainen ja mittakaavaltaan tiivis ja intiimi. Sen itä-laidalla sijaitsee nykyinen, uudemman oloinen pää-asuinrakennus, jonka perusosa on 1820-luvulta. Rakennus on täysin peruskorjattu vuonna 1983, ja laajennettu pituussuunnassa vuonna 1992 sekä varustettu kahdella sisäänkäynnillä. Pihan länsipuolella on aitta-varasto. Eteläsivulla on ollut navetta. Pihapiirin sivustalla koillisessa on kallionnyppylällä kaksi vanhaa punamultaista, hirsirakenteista vanhaa aittaa. Pihapiiri on ollut aidattu umpipiha, jonka tuloportti on ollut siinä kohtaa, mistä pihaan nykyäänkin tullaan. Vanha raitti on kulkenut tästä läpi. Pihapiiristä etelään on vanha riihi, sen lähellä vajarakennus ja pieni paja.

Haapaniemi lännestä saavuttaessa

Haapaniemen aitat seisovat vankasti kalliolla

Haapaniemen vanha päärakennus

Haapaniemen komea kuisti on säilyttänyt piirteensä

Haapaniemi

Hotelli Mesikämmen

Ähtärin Inhassa sijaitseva hotelli edustaa Ähtärin modernia arkkitehtuuria. Hotellirakennus on arkkitehtien Timo ja Tuomo Suomalaisen suunnittelema, hotellikäyttöön se on valmistunut vuonna 1975. Suunnittelijat ovat porrastaneet hotellin neljäksi kerrokseksi järveen viettävään rinteeseen ja saaneet aikaan metsämaisemaan hyvin liittyvän kokonaisuuden. Rakennusmateriaaleina on käytetty runsaasti puuta ja kiveä. Vaikuttavin osa on hotellin eri osat toisiinsa yhdistävä, kallioon louhittu käytävä. Hotellipalveluita täydentävät kylpylä ja sen hoivapalvelut.

Ähtärin kaupungin kuvakokoelmat

Ilmakuva hotelli Mesikämmenestä

Hotelli Mesikämmen

Moksu

Moksunjärven länsirannalla, Ähtärin itäpuolella sijaitseva Moksu on ollut Ähtärin keskeisimpiä ja vauraimpia tiloja. Sen historia juontaa erämaakaudelle ja 1550-luvulle, jolloin Moksu oli Kangasalan Wääk-syn kartanon rälssitila. 1700-luvulla talon nimeksi tuli Moksu. Tilan omistajat ovat vaihtuneet vuosisatojen saatossa, omistajia ovat olleet mm. Jöns Westgöte, Juhana-herttua ja Kaarina Hannun tytär. Aatelisten alaisuudessa tilaa viljelivät lampuodit, jotka Moksuissa olivat melkein pä omistajan asemassa, vuotuista vuokranmaksua vastaan. Ähtärin ensimmäinen opiskelemaan lähtenyt talonpojan poika oli papiksi valmistunut Erik Moksu (Perander). Moksun talo on ollut ähtäriläisten kokoontumispaikka, varsinkin 1900-luvun alussa siellä vietettiin VPK:n iltamia ja pidettiin ruokakinkereitä. Monet ulkopaikkakuntalaiset ovat nauttineet Moksun täysihoidosta kesävieraina tai mökkiasukkaina. Eri vaiheiden jälkeen vuonna 1970 pääosa Moksun tilaa, kuten rälssitilan tontti vanhoine rakennuksineen, siirtyi Ähtärin kunnan omistukseen.

Moksun vanhimmat alkuperäiset rakennukset ovat 1900-luvun alusta, kuten punamultaiset, peiterimalaudoitettut, valkolistaiset päärakennus, vilja-aitta, vierastalli, pihan läpi kulkevan tien toisella puo-

lella oleva L-pohjakaavainen navetta, sen lähellä oleva aitta-varastorakennus ja pihapiiristä hieman etäämpänä kaksihuoneinen riihi. Hirsirakenteinen, punamultainen päärakennus poikkeaa tyyliään eteläpohjalaisesta rakennusperinteestä ja edustaa enemmänkin hämäläistä tai keski-suomalaista rakennustapaa. Kuusiruutuiset ikkunat ja ovet ovat alkuperäiset. Rakennuksessa on kaksi sisäänkäyntiporstua, joista toinen kuisti on harvinaisempi monikulmainen mutterimallinen ja muutenkin koristeellisempi. Pihan itälaidalla sijaitseva vilja-aitta, makasiini, on otsallinen, hirsirakenteinen, punamullattu, luonnonkivijalalle perustettu, huopakatteinen ja hyväkuntoinen. Sivurakennus-vierastalo on niin ikään hyväkuntoinen, punamultainen, matalalla ullakolla varustettu ja sen itäpäädyssä on vellikello.

On toivottavaa, että Moksun päärakennuksessa aloitettaisiin mahdollisimman pian peruskorjaus. Moksun riihi on kunnostettu entisöiden (kuva alla vasemmalla). Riihi on malliltaan läpikuljettava kaksoisriihi, mikä osoittaa Moksun olleen aikoinaan iso tila ja viljaakin olleen paljon. Nykyään Moksun mailla on golf-kenttä ja sen vieressä on laaja loma-asuntoalue. Siellä on myös sijainnut kotieläinpuisto.

Kehittyvä tuotanto ja teollisuus

Inhan ruukin alue, Inhan Tehtaat, sijaitsee luonnonkauniilla paikalla Hankaveden rannalla, Inhanjoen varrella osana kulttuurimaisemaa, johon kuuluvat myös Tuomarniemen metsäkoulu ja Inhan asema. Vuonna 1883 valmistuneen Tampere-Vaasa –radan linjauksella ja sen myötä niin Myllymäen kuin Inhan asemienkin perustamisella oli merkittävä rooli Inhan ruukille ja sen toiminnalle.

Varsinaisen toimintansa Inhan rautatehdas aloitti Gustav August Wasastjernan aikana vuonna 1851. Gustafsfors Bruukiksi nimetty rautatehdas valmistui kokonaisuudessaan vuonna 1854. Järvimalmin ohella sulatettiin jonkin verran myös suomalmia, hölmää. Ruukin varsinainen kukoistuskausi alkoi vuonna 1884 August Nilsson Keirknerin aikana. Hänen johdolla ruukki muuttui lyhyessä ajassa suurtehtaaksi: vanha rautatehdas laajeni ja uudistui. Hankaveden rantaan patruuna rakennutti linnamaisen päärakennuksensa, Pytingin. 1917 Keirkner myi Inhan Tehtaat vuorineuvos Albert Lindsay von Julinille osaksi Fiskars-yhtiötä ja muutti loppuikäkseen asumaan Helsinkiin.

Inha

Inhan joen maisemaa hallitsee **Ruukin vanha punatiilinen ja holvikaarikattoinen tehdas**, joka on rakennettu 1800-luvun lopulla ensimmäisen palaneen sulattimon paikalle (kuvat seuraavalla sivulla, ylhäällä ja keskellä oikealla). Sen punatiiliset julkisivupinnat on entisöity ja niiden erikoispiirteinä ovat mustat slagitiiliset aiheet. Täällä on tehty mm. rata-kiskonauvoja ja hevosenkenkiä. Piippu on purettu 1960-luvulla. Pihan keskeisellä paikalla on vuonna 1947 rakennettu tehdasrakennus, 1960- ja 1970-lukujen taitteessa rakennettu uusi tuotantohalli, konttori- ja sosiaalitiloineen, sekä uusin tuotantorakennus vuodelta 2005.

Alueelta on purettu laajennusten alta hirsisiä asuinrakennuksia. Itäisellä kentällä on ollut neliömäisesti ryhmitelty asuinpiha, Ison Tuvan alue. Iso Tupa oli rakennettu jo vuonna 1834 ja se oli silloisen saharuukin ensimmäinen asuin- ja työrakennus. Muita työväen asuinrakennuksia oli mm. Läyskälä. Isolla tuvalla toimivat kauppa, sauna ja pyykkitupa. Myös puhelinkeskus sijaitsi myöhemmin siellä. Joen toisella puolella sijaitsi vanha koulu, jonne oikaistiin täällä kohtaa ollutta Hamarinsiltaa pitkin. Koulua vastapäätä, tehtaan puoleisella rannalla, oli yhteissauna. Se on sijainnut rannalla nyt olevan, vuonna 1976

Inhan Pytinki

rakennetun pumppulaitoksen tienoilla. Ison Tuvan kentän ohi kulki **kujanne**, alueen kokoava **pääkatu**, joka alkoi ruukin pihalta ja päättyi Pytinkiin. Pytingin puoleinen katu oli varustettu katuvaloin, jonka voima saatiin yksityisestä koskigeneraattorista. Sähköistetyt katuvalot olivat Suomessa olleet aiemmin vasta Tampereella. Inhan ruukin alueelle sähkövalot tulivat vuonna 1898. Ensimmäiseksi ne asennettiin saha- ja tehdasrakennuksiin, konttoriin, päärakennukseen ja virkailija-asuntoihin. Sitten valaistiin työntekijöiden tuvat ja kylätiet. Kujannetta eteenpäin mentäessä kävelymatkan päässä koillisessa on olemassa puuempirevaikutteinen entinen johtajan virka- ja asuintalo.

Rannalla puistokujanteen päätepisteenä sijaitsee Keirknerin yksityisasunnokseen rakennuttama 'Corps de Logis' jolle kansa antoi nimen '**Pytinki**'. Se rakennettiin paikalla aiemmin sijainneen puisen asuinrakennuksen tuhouduttua tulipalossa vuonna 1897. Rakennuksen suunnitteli Vaasan läänin lääninarkkitehti K.V. Reinius. Punatiilisessä mm. uusrenessanssivaikutteisessa ruukinkartanorakennuksessa on terasseja, torni, patsaita ja ulokkeita sekä monia muita yksityiskohtia sisällä ja ulkona. Rakentajia oli Helsingistä, Ruotsista ja Saksasta. Uunien kaakelit tuotiin Sveitsistä, lamput Puolasta, salongin huonekalut Venäjältä ja peilit Venetsiasta. Isäntäväen muotokuvat maalasi Albert Gebhard, jonka käsialaa ovat todennäköisesti myös seinä- ja katto-ornamentit. Sisätilojen yksityiskohdat kuten paneelit, uunit ja katon käsittelyt ovat säilyneet alkuperäisinä. Pihan

eteläsivulla on lisäksi punamustatiilinen kaksois-holvikaari-ikkunallinen **kellari-jäävarasto** (kuvassa alinna oikealla), rannassa **uimapukukoppi**, puistossa **huvimaja** (alla vasemmalla) ja etupihan reunalla vaaleanpunainen **puuempirevaikutteinen palvelijain asuintalo**, joka on entisöity 2000-luvun alussa.

Inhan Tehtaiden alue on esimerkki yhden ruukin ympärille kehittyneestä teollisuusyhteisöstä, jolla on pitkät perinteet ja joka on samalla pystynyt sopeutumaan kehittyviin markkinaolosuhteisiin, modernisoitua tuotantoaan ja jopa laajentanut sitä voimakkaasti. Nykyään tehdasalue on aidattu. Ähtärin vesistöissä malminnostosta muistuttavat sen mukaiset nimet kuten Malminiemi ja Rautolahti.

Vääräkoski

Ähtärin Vääräkosken tehdas on luokiteltu valtakunnallisesti arvokkaaksi kulttuurihistorialliseksi ympäristöksi. Vääräkosken tehdasympäristön arvo perustuu monipuolisuutensa säilyttäneeseen tehdaskokonaisuuteen, lähes alkuperäisinä säilyneisiin rakennuksiin ja laitteisiin, joista kartonkikone on teollisuushistoriamme ainoita yli satavuotiaita. Tehdasympäristö rakennuksineen ja laitteineen suojeltiin rakennussuojelulailla vuonna 2002.

Kartonkitehdas ja puuhiomo perustettiin vuonna 1897 Vääräkosken partaalle, vanhalle myllypaikalle. Rakennustyöt saatiin päätökseen vuonna 1901, jolloin toiminta käynnistyi. Yrityksen tuotantosuuntana oli ruskean ja valkoisen pahvin valmistus omalla tehtaalla tuotetusta puuhiokkeesta. Toiminnassa tarvittu käyttövoima saatiin Vääräkoskesta, jonka koskivoima muutettiin energiaksi vesiturbiinien avulla. Tehtaan tuotannon kasvaessa rakennettiin jonkin verran alempana sijaitsevaan Perännekoskeen 1905-06 toinen puuhiomo ja mylly. Yritystä laajennettiin 1927 ostamalla muutaman kilometrin päässä sijaitseva Ryötön paperitehdas G.A. Serlachius Osakeyhtiöltä.

Vääräkosken puuhiomon ja kartonkitehtaan perustajana oli sahanomistaja ja liikemies Gustav Adolf Lönnqvist (1857-1922). Tehtaan perustajan kuoltua 1922 tehdas siirtyi lapsille ja heistä viimeisen kuoltua vuonna 1977 tehtaan perustajan tyttärenpoika myi yrityksen, josta muodostettiin Vääräkoski-niminen osakeyhtiö. Omistajavaihdosten ja kahden konkurssin jälkeen 2001 Kapiteeli Oy on myynyt tehdaskiinteistöt tontteineen ähtäriläiselle yrittäjäryhmälle. Voimalaitoksen ja koskiosuudet omistaa nykyisin Koskienergia Oy. Alatehdas jatkaa toimintaansa voimalaitoksena, sen sähkötuotannolla on merkitystä lähinnä ruuhka- huippujen tasajana.

Rantalantien varressa on ollut tehtaan vanhoja työväenasuntoja, osa rakennuskannasta on säilynyt. Myös Myllytien ja Lahtisentien varressa on säilynyt tehtaan työntekijöiden asuinrakennuksia.

Kartonkitehdas on poltetusta tiilestä muurattu täystiilirakennus, perustus on suurista harkkokivistä. Kartonkitehtaassa on korkeat pieniruutuiset ikkunat, joissa on loivasti kaarevat, harkotetut tiiliotsikot. Eteläsivulla matalan osan ikkunat ovat tiilikomeroissa, joiden yläosassa on samanlaista hammadusta kuin räystäslistoissa. Uudistuksista ja muutostöistä huolimatta rakennuksessa on edelleen näkyvissä rakennusajankohdan tiiliarkkitehtuuri.

Alatehdas on rakennettu vuonna 1906 hiomo- ja myllyrakennukseksi Perännkosken rannalle. Myllyn toiminta loppui 1940-luvun lopulla ja hiomo muutettiin vuonna 1979 sähkövoimalaitokseksi. Alatehdas on kaksikerroksinen täystiilirakennus, jonka länsi- ja pohjoissivuilla on matalammat siipiosat. Saumapellillä katettu satulakatto on itäpäätä lukuun ottamatta päistään aumattu. Rakennuksessa on pieniruutuiset, kapeat ja korkeat ikkunat, jotka on sijoitettu kolmen ikkunan ryhmiin.

Korjauspaja, kaksikerroksinen täystiilirakennus rakennettiin vuonna 1924. Korjauspajan katolla on neljä pellitettyä savupiippua, joiden savuhormit näkyvät rakennuksen ulkoseinissä nurkkien kohdalla. Rakennuksessa on massiiviset porrastetut tiiliräystäät, ikkunat ovat pieniruutuisia. Korjauspaja on säilyttänyt hyvin alkuperäisen ulkoasunsa, myös pajan ahjo on säilynyt.

Johtajan pytinki on Arkkitehti Matti Visannin suunnittelema ja edustaa 1920-luvun alkupuolen pehmeää uusklassismia. Talo on leveärunkoinen hirsirakennus, jossa on harkkokiviperustus. Rakennuksessa on mansardikatto ja sen molemmilla sivuilla on satulakattoiset poikkipäädty. Tienpuoleisella sivulla on pylväsrivistöllä varustettu terassi, jonka yläpuolella on parveke. Rakennus on peruskorjattu nykyisen omistajan aikana. Pytingin rannassa on ennen sotia rakennettu uimakoppi. Tehtaalla oli 1930-luvulla oma puutarhuri, jonka tärkein tehtävä oli johtajan pytingin puutarhan hoito.

Vanha konttori on 1904 valmistunut ja hirsirunkoinen. Perustukset on tehty jyrkävistä harkkokivistä ja alustassa on kivikellari. T-ikkunoissa on lievästi kaarevat otsikkolaudat, joissa on puiset salmiakkiaiheet koristeet. Rakennuksessa on satulakattoinen ristipääty, pohjoissivun päätykolmiossa on profiloitu päätykoriste, räystään alla on profiloidut konsolit.

Uusi konttori rakennettiin 1930-luvun lopulla arkkitehti Marius af Shulténin piirustusten mukaan. Se on aumakattoinen täystiilitalo, jonka lounaissivulla on matalampi vinkkelisiipi. Aumakattoisen, rapatun talon tienpuoleinen julkisivu on ankaran symmetrisen.

Korjauspaja kuvassa ylinnä, keskellä johtajan pytinki ja alina vanha konttori.

Koulut

Ähtärin ensimmäinen, kokeeksi perustettu kansakoulu käynnisti kouluopetuksen Ähtärissä Niemisveden Hautalassa vuonna 1868. 1800-luvun loppuun mennessä kansakoulua käytiin omissa koulutiloissa kirkonkylän lisäksi Peränteellä, Ähtärinrannalla, Niemisvedellä ja Myllymäellä. Kyläkouluja rakennettiin kiihtyvällä vauhdilla 1910-luvun lopulta 1930-luvulle, oma koulurakennus nousi Ruhaan, Inhaan, Rämälään ja Katajamäelle, Korsumäelle, Vääräkoskelle, Sipilään ja Mäkisaloon, Vuorimäkeen, Tuhkioon, Alastai-paleelle ja Huikuriin. Inhan aseman koulu aloitti 1945, oma koulurakennus valmistui 1953. Koulutoiminta päättyi monessa koulussa 1960- ja 1970-luvuilla. Vuonna 2008 Ähtärissä annetaan perusopetusta neljällä koululla; keskustassa, Myllymäellä, Peränteellä ja Inhankoskella. Viimeisimpänä toiminta lakkasi Inhan aseman koululla keväällä 2007. Ammatillinen koulutus Ähtärissä alkoi 1960-luvulla, nykyisin koulu on hallinnollisesti osa Seinäjoen koulutuskuntayhtymä SEDU:a. Korkeammasta opetuksesta huolehtivat Tuomarniemen metsäkoulu (perustettu 1903), nykyään Seinäjoen ammattikorkeakoulun maa- ja metsätalouden Ähtärin yksikkö ➤ kts. esittely sivulla 78-79 sekä yhteiskoulu joka on perustettu 1945.

Niemisveden Hautalan talossa alkoi vuoden 1868 syksystä kansakouluopetus Ähtärissä. Tämän Ähtärin ensimmäisen kokeiluluonteisen kansakoulun perusti Kustaa Hautala yhdessä Niemiskylän muiden edistyksellisten isäntien kanssa. Aluksi annettiin ”kotteeksi” kansakouluasetuksen mukaista opetusta. Hautala tarjosi tilat, ison luokkahuoneen yläkerrasta ja opettajalle asunnon, keittiön ja kamarin alakerrasta. Toiset isännät huolehtivat muista kuluista, mm. opettajan palkasta. Opettajaksi palkattiin Jyväskylän seminaarin käynyt Olli Kempas. Koulun perustamisesta on muistona talon päätyyn kiinnitetty kuparilaatta, jonka Ähtäri-Seura kiinnitti vuonna 2000. Kaksi vuotta jatkunut koulunpito Niemisvedellä siirtyi pian Hautalasta naapuritaloon Tenhuseen ja jatkui Niemisvedellä yhtäjaksoisesti kahden vuoden ajan. Vuonna 1883 aloitti Ähtärin ensimmäinen varsinainen kansakoulu Tenhusen, nykyisen Kauppalan talossa.

Peränteen koulu on perustettu vuonna 1895 ja koulurakennus on rakennettu vuonna 1900. Siihen asti koulua oli pidetty Peränteellä Suihkon talossa. Koulu sijaitsee metsäisellä kankaalla, pihapiirissä on pohjois- ja eteläisillä sijaitsevan koulurakennuksen lisäksi pihan länsisivua rajaavat opettajattaren asuinrakennus (nykyään talonmiehen asunto) ja kellari, pihan eteläisellä talousrakennus sekä eteläkulmassa sauna. Vuorilaudoissa on tummaksi maalatut veistokoristeet, osa ikkunoista on T-mallia, osa 6-ruutuisia. Päätyä koristaa suippo koristetanko. Rakennukset ovat säilyttäneet hyvin alkuperäisen tyyliinsä. Rakennukset muodostavat maisemallisesti kauniin pihapiirin, mäntyisellä luonnonkauniilla kankaalla järven läheisyydessä.

Myllymäen koulu käynnistyi Myllymäen asukkaiden yhteistyöllä vuokrahuoneissa Myllymäen talossa vuonna 1892. Oma koulutalo Myllymäelle valmistui 1897. Myllymäen kansakoulu toimi yksityisenä kansakouluna vuoteen 1920 saakka, jolloin se siirtyi kunnan omistukseen. Vanha koulurakennus on valmistunut vuonna 1935, osin 2- ja 3-kerroksinen rakennus seisoo lohkokiviperustalla. Aumakatolla on puolipyöreät frontonit, kattoikkunat. Räystäät ovat koteloidut ja koristellut. Koulutoiminta Myllymäellä on pääosin siirtynyt 1960-luvulla rakennettuun uuteen koulurakennukseen. Vanhassa koulurakennuksessa on mm. koulun keittola, ruokailutiloja, esikoulun ja kansalaisopiston opetustiloja.

Kirkonkylän vanha kansakoulu

Kirkonkylän vanha kansakoulu, Toivola on rakennettu vuonna 1885. Seppä Juuso Aho hankki tuolloin 500 kyynärää kiveä perustaksi, mantaalimiehet ajoivat metsistään hirsii ja sahatukkeja. Urakan sai alavutelainen Elias Rajala (Vilumäki). Vuonna 1906 koulu muuttui oppilasluvun lisääntyessä 2-opettajaiseksi yläkouluksi. Tällöin laajennettiin luokkatiloja sekä rakennettiin opettajattaren asunto. Koulurakennus on lyhytnurkkainen kivipilareille perustettu hirsirakennus. Satulakattoisen koulurakennuksen tienpuoleisella sivulla on kaksi satulakattoista poikkiharjaa. Tiensuuntaan julkisivu jakautuu vyöhykkeisiin, ala- ja yläosaa peittää pysty peiterimoitus, keskiosaa vaakapontti, kattoa kattaa betonitiili. Ikkunat ovat T-mallisia 2- ja 3-osaisia, ylälistat ovat leveät, poikkiharjojen ikkunat ovat koristeellisia. Räystäälisissä on koristelua, kattokonsolien päät koristeltuja. Kansakoulu on kunnoltaan heikentynyt ja nykyisin kunnan varastona. Pihapiirissä on lisäksi vuonna 1937 rakennettu uusi koulurakennus poikittain vanhaan koulurakennukseen. Uusi koulurakennus on piirteiltään klassistinen, sitä on korjattu, mm. ikkunat uusittu. Nykyään rakennus on kaupungin vuokraamana asuinkäytössä. Toivola on merkittävä osa Ähtärin kouluhistoriaa, rakennuksen kunnostaminen ja siten säilyminen osana Ähtärin rakennusperintöä on toivottavaa.

Inhan aseman koulu

Katajamäen koulu

Niemisveden koulu

Ähtärinrannan koulu

Vuorimäen koulu

Sipilän koulu

Alastaipaleen koulu

Inhan tehtaan koulu